ALMANAHUL LUCEAFĂRUL 1984

Luceafărul

almanah '84

COLECTIVUL DE REDACȚIE

NICOLAE DAN FRUNTELATĂ — redactor șef, GHEORGHE BULUȚĂ, MIRCEA CROITORU — secretar de redacție, ION CUCU, ARTUR SILVESTRI, GH. SUCIU, M. UNGHEANU — redactor responsabil

Pe coperta I : „Marea Unire" — tablou de Gh. Spiridon ; pe coperta a IV-a: „Oștenii lui Mihai Viteazul" — tablou de Eugen Bratfanof

Tipărit la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" sub comanda nr. 30.331

REPUBLICA

Cît de larg pot gravita evenimentele şi cît de strîns se leagă între ele, în ţesătura intimă a semnificaţiei, ne-o spune şi acest ultim segment de an pe durata căruia, iată, de la ziua şi sărbătoarea marii uniri ajungem la ziua şi sărbătoarea Republicii, într-o ordine atît de firească şi ca un sens într-atît de exact încît parcă istoria însăşi îşi cheamă în faţă toate frămîntările, toate rosturile şi împlinirile şi se rosteşte cît se poate de clar. Căci, evident, această zi, această sărbătoare prin care se omagiază actul de întemeiere a Republicii constituie o vie moştenire a unui întreg şi lung şir de evenimente care au marcat istoria de luptă şi muncă a poporului şi constituie, neîndoielnic, una din izbînzile hotărîtoare prin care ţara şi-a putut croi un nou destin şi a pătruns adînc în contemporaneitate, ca să-şi exercite din plin puterea drepturilor şi a libertăţilor sale fundamentale. Şi-a confirmat o vocaţie care-i era pe potrivă şi care se zămislise treaptă cu treaptă, pe un traiect istoric ce-i deschidea orizonturi noi şi străbătea momente şi transformări revoluţionare decisive, declanşa energii mari, de masă, le mobiliza şi chema la înfăptuiri fără precedent. Asumarea puterii de către popor, democraţia acestuia reprezenta condiţia însăşi a progresului şi civilizaţiei. Modul înalt şi cel mai flexibil în care se putea ajunge la statul democraţiei muncitoreşti şi la democraţia în acţiune, la participarea neîntreruptă şi conştientă a maselor în procesul făuririi propriei lor bunăstări materiale şi spirituale, a propriului lor viitor. Şi e bine, chiar şi în plan simbolic, să ne amintim : însemnele Republicii au cunoscut limpezimea, sentimentul şi nobleţea valorii lor unice, supreme, în anii de excepţie care au urmat Congresului al IX-lea al partidului, odată cu investirea la cîrmele partidului şi statului a omului care s-a identificat şi se identifică în cel mai înalt grad cu interesele şi aspiraţiile poporului, ale întregii naţiuni. Întîiul preşedinte al ţării, tovarăşul

Republica – sculptură de Justin Năstase

Nicolae Ceauşescu şi opera sa esenţială — ţara cu istoria sa unică şi pusă în drepturile sale, ţara cu tricolorul şi imnul său, ţara cu toate muncile şi lucrările sale aşezate, bine orînduite şi puse pe făgaşul concret al dezvoltării, într-o nouă etapă, sub un nou imperativ, cel al unei calităţi noi a muncii şi vieţii în toate domeniile de activitate, ţara care trece în cel de al patruzecilea an al libertăţii sale, un jubileu glorios pe cît de intim pe atît de evocator.

Şi e bine, de asemenea, să ne amintim : sub însemnele Republicii, pe istoria unică a ţării, în faţa prezentului şi a viitorului, jurămîntul solemn al preşedintelui, al întîiului preşedinte al României. Acel jurămînt prin litera şi spiritul căruia vedem un destin de erou într-adevăr exemplar, vizionar şi decis, neîmpăcat cu neajunsurile, hotărît să facă totul şi pus de aceea să ne călăuzească şi să lucreze împreună cu noi spre fapte mari.

TEMEIURILE CREAȚIEI

Un document caracteristic pentru concepția și principiile care ne definesc în materie de ideologie a culturii și artei din acești ani rămîne, fără îndoială, cuvîntarea secretarului general al partidului rostită la consfătuirea de lucru pe problemele muncii organizatorice și politico-educative, o cuvîntare care, în esența ei, stabilește un raport cît se poate de evident și de complex, între scopurile generale ale construcției societății și componenta esențială a acesteia, omul, conștiința sa politică, patriotică și revoluționară înaintată asupra căreia și despre care literatura și arta sînt chemate să se pronunțe într-un chip exemplar. Și să lase, de bună seamă, o vie mărturie în timp, să edifice și sub acest aspect, al creației, o experiență care — prin tradiție și nu numai atît — și-a cîștigat deja dreptul la existență și care, la rîndul ei, să valideze mijloace și forme noi de expresie, în consens cu toate înnoirile și transformările petrecute în realitatea materială și spirituală a țării, în întreaga fizionomie a epocii pe care o trăim.

Cuvîntarea de la Mangalia — așa s-ar putea numi și, emblematic, chiar așa vom reține acest document care, prin importanța și semnificațiile sale acoperă de fapt întregul fenomen cultural românesc și dezvoltă o largă viziune asupra rostului însuși al creației ca și asupra creatorilor înșiși. Sensul predominant este acela al spiritului revoluționar și el implică chiar definiția operei de artă, capacitatea profundă a acesteia de a se implica în real și de a ridica realitatea la altitudini și motive noi de sensibilitate, în serviciul cunoașterii și al autocunoașterii, al unei responsabilități de conștiință care face din actul creator un demers de cea mai largă audiență. Pentru că oricît de personal și oricît de unic, specific în ansamblul și aplicația sa, talentul odată probat și reliefat în operă, devine un domeniu de interes public, el se constituie în factor de educație și angajează — în literatură, bunăoară — însuși bunul cel mai de preț al țării, limba și spiritualitatea ei, se rostește nu oricum și oriunde ci în seria de valori ale unei întregi moșteniri, pe filiera și în prelungirea unor valori care formează însuși patrimoniul național. De aici, din acest punct importanța deosebită, aproape de excepție, de aici și în acest sens marea și aproape irepetabila — pentru că totul se ia pe cont propriu — misiune prin care slujitorii culturii și artei se ilustrează ca exponenți de spirit, în virtutea unei tradiții căreia realitatea îi conferă noi spații și noi mobiluri de înfăptuire, noi motive și deschideri noi către om și către problematica sa, dintr-o perspectivă în permanență vie și modelatoare, umanistă în cel mai înalt grad. Patriotismul creației — o teză deloc perimată ! — a fost și rămîne una din căile de fond ale culturii și artei, dînd mereu un desăvîrșit și cuprinzător temei însuși specificului național.

„Fiecare popor își are muzica, își are creația sa — și noi avem o creație minunată a poporului nostru și trebuie s-o cultivăm, s-o dezvoltăm, spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea de la Mangalia — **s-o ridicăm la un nivel nou, superior, s-o așezăm pe o bază și mai temeinică, pe baza concepției revoluționare despre lume".** Sînt aici, în această subliniere, orientări și indicații de principii care privesc însăși ideologia, scopul și modalitatea creației. Ele acționează asupra întregului fenomen cultural care întreține și dezvoltă un viu sentiment al istoriei și mai ales al făuririi acesteia dintr-un scop care privește în mod esențial omul și umanitatea sa, impactul tot mai firesc al idealurilor și aspirațiilor sale în lumea realităților proprii, în lupta pentru înfăptuirea și transformarea acestora într-o condiție a propriului destin.

Desigur, opera de artă nu documentează în chip fotografic realitatea și nici oamenii, ea pătrunde în lumea problematică a acestei realități și de aici ca o adevărată lumină a nașterii unui nou om, a unei noi conștiințe, sublimează atitudini și fapte care, așa cum însuși secretarul general al partidului spunea, trebuie să dea o mare deschidere, o mare perspectivă luptei, muncii și vieții poporului, epopeii construcției noastre socialiste. Este invocată și rămîne astfel ca o dovadă de spirit a unei permanente și complexe actualități imaginea eroului model. Amplitudinea convingerilor și a trăirilor sale, marea sa putere de a se construi și de a se situa în miezul realității dar văzînd infinit mai departe și angajînd în lumina ochilor săi însăși istoria trăită și asumată, devenirea însăși a țării constituie una dintre acele omniprezente și inepuizabile valori fără de care actul de cultură și artă ar pierde enorm din farmecul și autenticitatea sa. Convingerea clară este aceea că, în fața unor realități istorice cum sînt cele pe care le trăim și la care istoria adaugă din urmă toate acele mari concentrări de spirit pe care le-a cunoscut în decisive și revelatoare momente întreaga națiune — evenimentul cel mai apropiat este sărbătorirea unirii din 1918 — în fața unor asemenea realități, așadar, condiția și misiunea omului de cultură și artă dobîndesc accente noi, de intimă și solidară răspundere morală cetățenească. Făuritorii, eroii acestor realități, trebuie să rămînă prin forța lor modelatoare ca un argument de permanență în suita valorilor educative și să fie un indiciu moral al acestei epoci. Pe faptele lor se sprijină nu numai prezentul ci și viitorul. Iar cultura, literatura și arta în expresia lor la zi aduc și trebuie să aducă din acest punct de vedere mărturii cîte se poate de vii și complexe. Imaginea acestor eroi captează trăsături și calități care se însumează istoriei trăite și propune stări de spirit de cea mai nobilă extracție care fac din patriotismul muncii și creației un mobil de cel mai larg interes național. Atitudinea creatorilor intră astfel într-un spațiu de rezonanță infinit, ea angajează și explică tradiția, o dezvoltă în sensul mereu înnoitor pe care construcția unei întregi epoci și a unei întregi țări îl ridică azi, programatic, la rang de destin. Iar ceea ce dă forță și semnificație tuturor actelor de muncă și creație este tocmai spiritul revoluționar.

LUCEAFĂRUL

SĂRBĂTORILE ȚĂRII

An nou mai intii, ziua de inceput de an, sărbătoare a acelui atit de tradițional și frumos „La mulți ani !" Ca un colind pe care-l ascultăm și ne place să-l știm cu cîmpii și munți de zăpadă, să ne intimpine și să-l primim ca pe un semn de rod bogat. An nou in țară și in inimi, an nou pe lume. Mîngiiere a speranței, dorință și așteptare, an nou in certitudini, ziuă inaltă și plină, drum rotund, suitor către timple, gind frumos și curat, o ninsoare a frunții, caldă, și clipa care se alege și poți chiar s-o vezi.

An nou, cu indreptățirea firească a faptei prin care ne cinstim și destinul și țara, an nou ca o cinstire a tuturor zilelor și muncilor noastre care pot fi și mai inspirate și mai pline de-acum, an nou in efort, in gindire și creație, an nou in izbindă, an jubiliar.

Al patruzecilea al libertății și identității noastre socialiste. Un an în care într-o logică și inconfundabilă succesiune de evenimente pe care istoria le-a concentrat nu numai în spirit, ca pe un tezaur al memoriei noastre naționale și sociale, ci și pe unitatea de timp, în durată, aniversăm Ziua Unirii, se împlinesc 125 de ani de la acest memorabil act al conștiinței de sine a poporului, Moldova și Muntenia arborau același steag al rostirii lor etnice, România era una singură și mai avea să treacă încă multe probe de foc, mai avea să înfrunte multe adversități pînă cînd să devină și unică, să se întregească în graiul și locurile sale străvechi, printr-un alt mare act, cel de la 1 Decembrie 1918. Eroul luptei prin care Transilvania s-a unit cu România a fost poporul întreg, națiunea română.

Și mai aniversăm, de asemenea, într-o firească logică a succesiunii evenimentelor, într-o coincidență fericită a ideilor și sentimentelor de unire și unitate, aniversăm ziua de naștere a președintelui țării. Sentimentul istoriei și al datoriei de a face totul pentru întărirea și înflorirea economică, socială și culturală a României, pentru unitatea de nezdruncinat a tuturor fiilor și fiicelor ei este predominant și străbate întreaga sa operă. Ne întărim printr-un strălucit model de patriotism înflăcărat, revoluționar, și deținem, prin întreaga sa activitate, un înalt exemplu de dăruire și devotament.

Aniversăm, de asemenea, ziua de naștere a tovarășei Elena Ceaușescu, remarcabil om politic român și savant de renume mondial. Opera și întreaga activitate pe care o desfășoară se bucură de o deosebită stimă și sînt onorate cu largi aprecieri.

Aniversăm, deci, evenimente, ne cinstim eroii, spunem an nou — la mulți ani ! Se împlinesc patruzeci și cinci de ani de la manifestația antifascistă, una dintre cele mai mari ridicări de masă de pe continent, o expresie cît se poate de elocventă a maturității și forței mișcării muncitorești din România, o manifestație a spiritului de pace, antirăzboinic, pe care l-a nutrit și îl nutrește poporul și care, pe drept cuvînt, azi, prin inițiativele și demersurile președintelui, constituie o pilduitoare contribuție la cauza înțelegerii și a afirmării dreptului vital la viață al tuturor țărilor și popoarelor, dreptul la pace, la libertate și independență.

Aniversările, deci, și momentul lor de vîrf, ziua de 23 August, a patruzecea aniversare a libertății și demnității noastre. Un an plin se arată, un an nou care poate să însemne mult pentru prosperitatea și propășirea socialistă a țării, un an nou tuturor, așadar, la mulți ani !

Luceafărul

ANUL

Sub raport economic și social : anul patruzeci al libertății noastre, un an jubileu, an de vîrf al actualei etape înscrisă sub cuvîntul de ordine al unei noi calități a muncii și vieții în toate domeniile de activitate, an sărbătoresc și decisiv totodată pentru înfăptuirea obiectivelor actualului cincinal, a programului de dezvoltare adoptat de Congresul al XII-lea și Conferința Națională ale partidului.

Desigur, marcarea celei de a patruzecea aniversări a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă va însemna și unul dintre cele mai cuprinzătoare și mai sugestive bilanțuri prin care ziua și timpul de azi se văd în adevărata lor măsură față de ziua și timpul de mîine, cu o zestre materială și spirituală fără precedent, gîndită și făurită de-a lungul atîtor etape dar mai ales în anii din urmă, aproape douăzeci, de cînd Congresul al IX-lea al partidului a inaugurat calea celui mai înfloritor destin economic și social al României, calea pe care am putea-o numi Ceaușescu și chiar așa o și numim, metaforic și nu numai atît, simbolic și totodată cît se poate de explicit. Pentru că este un fapt mai mult decît evident, cunoscut și consacrat de însăși realitatea noastră dinamică, din acel moment al Congresului al IX-lea, viața politică și socială a luat un curs într-atît de nou încît, ca un impact resimțit la scara fiecărei biografii, ea a însemnat și înseamnă tot atîta uriașă și sensibilă construcție, tot atîta declanșare de energii pentru ca, din perspectiva făuririi unui om nou, să așeze noi și decisive temelii ale muncii și să edifice, de fiecare dată, noi trepte ale spiritului creator, noi argumente și noi dimensiuni

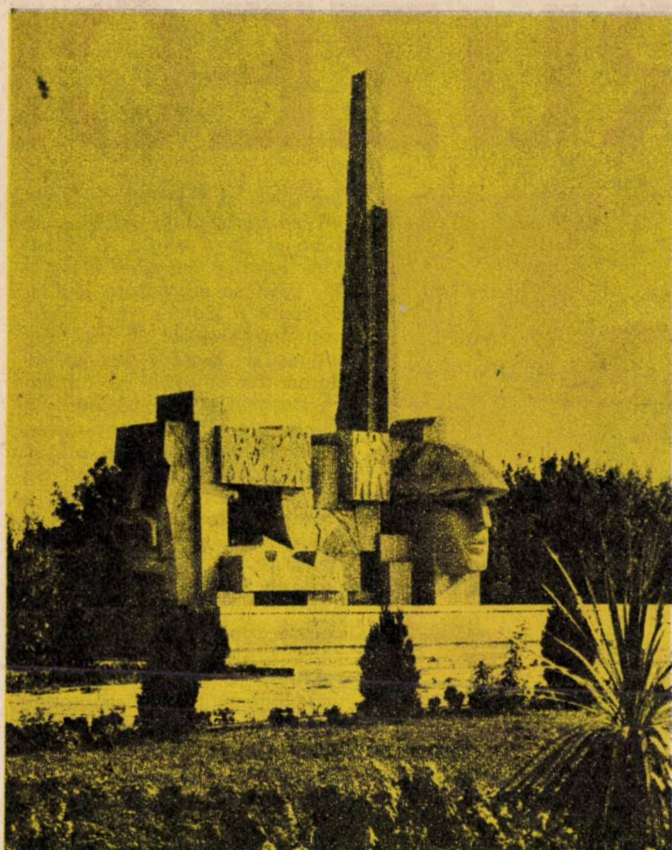
PATRUZECI

ale libertății și independenței, ale înfăptuirii marilor obiective ale progresului și civilizației socialiste. Acest timp sau mai bine zis un asemenea timp ne-a angajat programatic și ne justifică pe durata oricărui efort.

Socialismul, spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, **nu este un marș triumfal ci un drum de muncă și luptă revoluționară.** Pe un asemenea drum care este al spiritului revoluționar, poate fi urmărit ca o lumină iradiantă întregul demers al președintelui țării a cărui gîndire și operă au înnoit și dinamizat toate structurile economiei și a pus în acord cerințele și posibilitățile dezvoltării cu învățămîntul, știința și cultura, cu literatura și arta – domenii care țin de permanența creșterii și împlinirii umane. Așa încît anul patruzeci al libertății noastre, un an sărbătoresc, jubiliar, apare și ca o efigie a identității noastre de efort și voință, scrie pe ea, bătute în litere de aur, durata și crezul unui întreg popor, și mai ales iubirea lui și nădejdea, încrederea vie cu care își urmează destinul și știe că are în frunte un brav conducător. Gîndirea și creația sa au un fertil impact în lumea de azi și de mîine, fiind de mult o constantă de spirit a păcii și înțelegerii internaționale, operă largă, de proporții, în care președintele României s-a angajat. Inițiativele sale în această direcție probează în chip strălucit marea responsabilitate a omului politic, cu un binemeritat și statornic prestigiu, îngrijorat de soarta lumii și convins că în situația atît de contradictorie și de explozivă în care se află destinul umanității azi, nu există și nu trebuie să existe decît o singură cale viabilă și anume : pacea. Salvgardarea păcii, respectarea independenței și suveranității, neamestecul în treburile interne, renunțarea la forță și la amenințarea cu forța, afirmarea dreptului sacru la viață al popoarelor, la binefacerile progresului și civilizației. Inspiratorul unor largi manifestări de pace ale poporului, președintele nostru se adresează lumii întregi, tuturor oamenilor și mai ales conducătorilor politici pentru a se împotrivi războiului și cursei demențiale a înarmărilor, acum, cît încă nu este prea tîrziu, cînd încă n-au căzut primele bombe.

Cel de al patruzecilea an al libertății noastre ne definește și în această ipostază a construcției păcii, a umanismului concret și responsabil prin care, edificîndu-și propria sa condiție, România participă plenar la edificarea în pace și înțelegere a lumii.

Monumentul Ostașilor români de la Carei, operă a sculptorului Vida Geza

CĂRȚI ȘI EVENIMENTE

CHEIA DE AUR A ISTORIEI

„Focul alb", cel de-al doilea volum din trilogia „Focurilor" de Aurel Mihale, analizează situația României în mijlocul anului insurecțional, începînd cu 4 aprilie, pînă în toamnă, la pregătirea ofensivei pentru Ardeal. Echilibrînd just factorul politic și cel militar, autorul găsește, putem spune, cheia de aur a istoriei pentru această perioadă : înainte de a fi preponderent un roman de război sau unul de atitudine, „Focurile" rămîne o frescă socială a țării exprimate în combatanții ei, un amplu eseu despre rolul și responsabilitatea personalității în iureșul evenimentelor ; temeinic documentat și încadrat în epocă, sintetizînd cea mai mare parte a literaturii beletristice despre război, el rămîne, apoi, una dintre cele mai mai complete, mai amănunțite cărți despre participarea României la marea conflagrație.

În acest volum autorul insistă în mod special asupra pregătirii armatei pentru întoarcerea armelor împotriva hitlerismului. Dacă actul insurecțional de la 23 August a fost o amplă acțiune coordonată de către Partidul Comunist, reușita lui a depins în mare măsură de spiritul de prevedere al conducătorilor militari ai frontului : înțelegînd comandamentul major al momentului, fără a avea cunoștință nemijlocită de evenimentul politic ce se pregătea, conducătorii armatei au reușit prin manevre tactice ingenioase, să păstreze armata la dispoziția țării, s-o scoată din situația de sacrificiu forțat, inutil și aberant, în care o adusese Comandamentul german pe aliniamentul de apărare dintre Siret și Prut. Centrul romanului este reprezentat tocmai de situația frontului din această zonă în luna august 1944. Autorul ne aduce în atenție un cuplu de comandanți — generalul Prodan și colonelul de Stat Major Boteanu — care pornesc de la ideea salvării armatei și reușesc, cu mari greutăți, s-o înfăptuiască : ei luptă în primul rînd pe plan politic, iar apoi pe plan strategic punînd în funcțiune toată energia și experiența acumulată pentru separarea armatei române de cea hitleristă și apoi, pentru desprinderea trupelor din contactul cu inamicul și replierea lor pe un aliniament de rezervă cu cît mai mici pierderi de vieți omenești. Impresionantă este figura generalului Prodan a cărui intuiție genială („focul alb", ideea salvatoare, oportună, în cea mai grea cumpănă a războiului) salvează zeci de mii de combatanți păstrîndu-i pentru întoarcerea armelor, pentru scurtarea războiului. Punerea în aplicare a acestei idei găsește o aprigă opoziție în primul rînd la Comandamentul german a cărui viziune strategică, în partea a doua a războiului, însemna rezistență pînă la sacrificiu disperat. O analiză atentă a colaborării româno-germane în ultimul război arată că aceasta era accentuat politică și se rezuma, pe linia frontului, la un ajutor minim din partea Reichului și la împingerea detașamentelor românești în focul luptei, în situații de sacrificiu. Analizînd situația tactică a frontului dintre Siret și Prut, autorul ajunge la concluzia că ea era întrutotul asemănătoare celei de la cotul Donului cînd aceeași armată română primise lovitura decisivă fiind lăsată să se descurce mai mult singură. Acum, generalul neamț Wohl vrea să repete istoria sperînd (cerînd) într-o și mai îndîrjită rezistență a românilor. El face presiuni asupra mareșalului Antonescu transmițîndu-i „interdicțiile" lui Hitler, mareșalul vine în persoană pe front încercînd să-l

convingă pe generalul Prodan, comandantul Armatei, să mențină subordonarea față de Comandamentul german — dar generalul, dur ca o stîncă, refuză categoric și ordonă, de fapt, desprinderea armatei române de cea hitleristă la 20 august 1944. El forțează, de fapt, cu trei zile mai devreme ruperea alianței, aduce frontul într-o situație care înlesnește Insurecția. Gestul generalului pornește în primul rînd din marea lui iubire față de patrie dar și din intuiția unor schimbări istorice fundamentale. Reprezentative sînt, în acest sens, două discuții cu Antonescu, omul politic supus unui destin politic : din punct de vedere militar, mareșalul înțelege exact situația și încearcă, tergiversînd lucrurile, să-i dea mînă liberă lui Prodan, dar politic el se simte prea strîns legat de alianțele sale „nu îndrăznește" ruperea decisivă, nu vrea să speculeze momentele prielnice (care s-au ivit în cîteva rînduri în timpul războiului) pentru întoarcerea armelor. Figura mareșalului nu apare, de altfel, pregnantă ; autorul îl păstrează în umbră, într-o continuă indecizie (care este mai mult vicleană decît dramatică) nefastă pentru armată. Generalul Prodan, dimpotrivă, ni se arată ca un spirit clarvăzător al istoriei, detașat de problemele vieții cotidiene, deasupra intrigilor de orice fel, strateg genial, comandant intransigent. El este completat de colonelul Boteanu, personaj complex prin care se face legătura dintre armată și oameni, dintre linia strategică și cea politică a evenimentelor. Prin el și prin colonelul Dragnea, ca și prin sergentul Dragomir, acest simpatic țăran de pe malul Dunării care acumulează experiența întregului război, se face legătura dintre armată și Partidul Comunist care coordonează Insurecția. Romanul lui Aurel Mihale demonstrează uimitor de sigur identitatea scopurilor armatei și ale partidului în actul insurecțional de la 23 August, drumul paralel al celor două forțe și incidența lor necesară în același punct. Autorul ne demonstrează, în fapt, că ruperea legăturii marilor unități române de armata hitleristă s-a produs încă de la 20 august ca o necesitate tactică imediată, de front, și ca un efect al lipsei cronice de colaborare dintre cele două armate.

Nicolae Georgescu

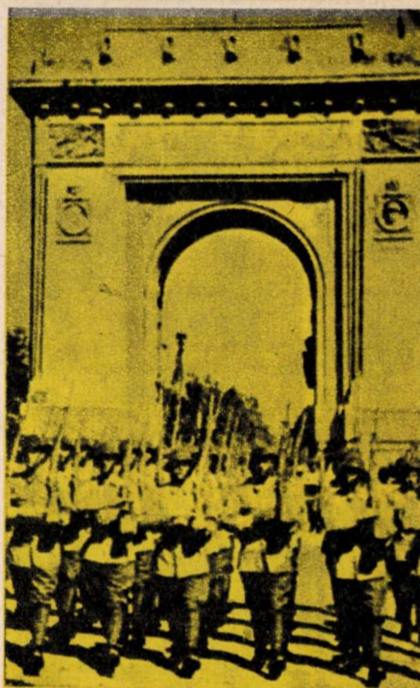

Biografii DE RĂZBOI

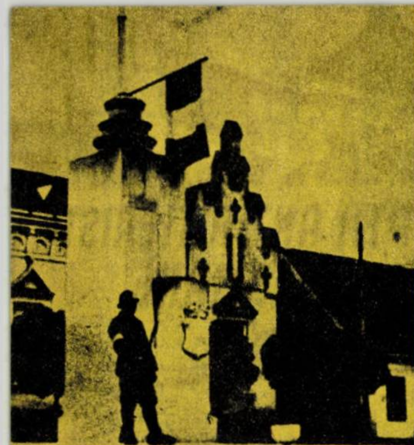
Biografie de război, romanul lui Radu Theodoru poartă tripla marcă a experienței existențiale directe, a literaturii cu subiect militar și pe aceea a documentelor istorice parcurse în cadrul unei investigații laborioase.

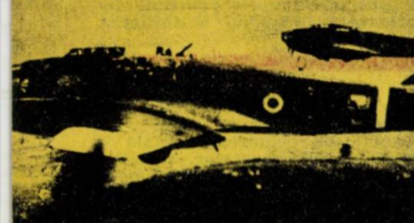
Toate acestea topite într-o narațiune bine construită, cu simțul deja verificat al dozării elementelor în proporții care să asigure succesul. Totuși, această carte a lui Radu Theodoru este mai mult decît obișnuitele sale producții de profesionist al unui nivel care presupune simplificarea problematicii pentru a-i conferi accesibilitate. Fără a dobîndi profunzime psihologică, protagoniștii beneficiază de trăiri diversificate și nu se mai încadrează exact în tipologii morale net opuse. De altfel, pentru multe dintre personaje, dominantele psihologice nici nu au timp să se nuanțeze, ele oferind scurte și uneori tragice „biografii de război". Pentru că războiul este realitatea generatoare de tensiune, care antrenează și mai apoi implică existența tuturor personajelor. Războiul, privit din perspective diverse, de fapt ultimele acte ale dramei ; apropierea deznodămîntului imprimă narațiunii un ritm care se accelerează progresiv, un suspans al evenimentului istoric capital, o tensiune care nu mai este aceea a romanului de aventură, ci a literaturii despre război care asociază documentul cu experiența personală.

Există mai multe niveluri ale narațiunii, cărora le corespund grade diferite de concentrare a tensiunii epice, marcîndu-se însă convergența planurilor spre finalul romanului. Registrul major este cel care se naște din cercetarea documentelor de război, din reluarea mentală a filmului evenimentelor, inserîndu-se experiența directă. Rezultatul este o restituire a climatului general în preajma insurecției de la 23 August, realizată printr-o desfășurare cu rol de revelație în fața unei conștiințe neutre. Ignoranța personajului care trăiește această revelație reprezintă pretextul prezentării expozitive, care nu alunecă din fericire în didacticism, pentru

Manifestație organizată de Partidul Comunist Român în timpul războiului antihitlerist ● 23 August 1945 ● Pe sub Arcul de triumf trec trupele române victorioase în războiul antihitlerist

Ostaş din Divizia 3 infanterie de strajă la drapelul tricolor înălţat în dimineaţa zilei de 25 octombrie 1944 în oraşul Carei ● Locuitorii unui sat din Transilvania întîmpină trupele române eliberatoare (1944) ● Soldaţi români în acţiune pe străzile Budapestei ● Formaţiuni de bombardiere româneşti în zbor deasupra obiectivelor hitleriste, în Cehoslovacia ● Vînători de munte români în luptă cu trupe germane, în munţii Tatra

că are autenticitate, nerv, caracter oral. Intr-o asemenea modalitate, generalul Florescu, ulterior participant la insurecţie, îi rezumă succint şi exact, fără patos inutil, lui Radu Nanu Vornicu, situaţia politică şi strategică a Europei şi a României, explicînd rapid jocul de forţe, artificiile economice, marasmul ideologic : „nu ştii ce este acela clearing, am să-ţi explic, nu ţine de cavaerie, dar ştiu. **Herr Doktor Clodius** are idei foarte exacte asupra exploatării continentului. Unele matematic economice, altele matematic rasiale. Toate resursele materiale ale Europei, zice **Herr Doktor**, trebuie integrate cadrului economic german, în cel tîrziu patru ani. Pricepi ?

— Vag !

— Ai să înţelegi... retrospectiv. Superioritatea poporului german îi asigură, prin natura acestei superiorităţi, dreptul la toate beneficiile, în vreme ce restul popoarelor europene vor avea un nivel de viaţă proporţional cu serviciile aduse noii ordini. Asta nu este clearing, asta este rasism pur, după cum urmează : Germania va avea monopolul industriei grele, pe cel al armamentului, deci beneficiile cele mai mari, deci nivelul de viaţă cel mai ridicat, va controla industriile, tehnica, cercetarea ştiinţifică a tuturor ţărilor cucerite, care vor fi în general furnizoare de materii prime, produse agricole şi mînă de lucru... Mă urmăreşti ?."

Cam în aceeaşi termeni, ca voce din „off", naratorul situează începuturile implicării eroului său, Radu Vornicu, în contextul evenimentelor celor două fronturi.

În acelaşi registru se desfăşoară preliminariile insurecţiei ; filele de calendar se succed cu viteză ce sporeşte spre final, acţiunea îşi accelerează ritmul, privirea cuprinde scene paralele, secvenţe diverse, care vor releva mai apoi o convergenţă a semnificaţiilor istorice. Tensiunea acţiunilor „de cabinet" este dublată de emoţia scenelor de luptă aeriană, aici spunîndu-şi cuvîntul experienţa directă a scriitorului. Imaginile cumulate şi dinamismul compoziţiei fac din aceste secvenţe momente de reală încordare, specifică literaturii de război despre care vorbeam.

Un alt nivel al romanului este acela al povestirilor cu subiect militar, care evocă viaţa escadrilei, existenţa cotidiană a aviatorilor militari şi condiţia lor care conciliază eroicul cu umanul, tragicul cu umorul. Este un teritoriu care recheamă amintirea lui Saint Exupéry, dar şi memoria tinereţii autorului.

Un al treilea nivel este cel al cotidianului „civil". Recepţii la ambasade, plimbări sub urmărire la Şosea, puţină melodramă aparţin acestui ultim nivel al cărţii.

Ştiinţa dozării echilibrează deci jocul celor trei planuri, alternînd tensiunea tragică şi elementul agreabil. Axul naraţiunii susţine ferm construcţia. Acest ax este reprezentat de experienţa sublocotenentului de aviaţie Radu Nanu Vornicu, „apolitic" prin condiţia sa de militar, ignorînd, din acelaşi motiv, tot ce nu se referă direct la acţiunile de luptă, limitîndu-se la datoria rezumată la îndeplinirea ordinelor.

Evenimentele dovedesc însă că această atitudine, de altfel confortabilă, nu mai este posibilă. Sublocotenentul este implicat fără voia lui într-o acţiune de mare amploare, ale cărei semnificaţii i se vor desluşi treptat. Personajul este definit precis de autor şi se conformează la începutul rolului său : „În general sublocotenenţii de aviaţie sînt băieţi simpatici care ştiu aprecia, poate ca nimeni altul, valoarea clipei şi aceea inestimabilă a prezentului. În cazul sublocotenentului Radu Nanu Vornicu, lucrurile sînt mai exacte, în adîncul conştiinţei lui avînd certitudinea că este prea tînăr ca să se mulţumească cu amintirile şi prea inteligent ca să facă abstracţie de prezent în favoarea viitorului".

Implicarea personajului este progresivă, iniţial formală, reducîndu-se la un gest. Apoi se produce înţelegerea, un şoc, o deschidere, conştiinţa intră în derută, confruntată cu raţiuni şi forţe pe care le ignora. Sentimentul datoriei militare se dovedeşte mai complex şi mai profund decît îşi imagina sublocotenentul, realitatea lumii infinit mai vastă şi mai complicată. Intervine un proces de maturizare, urmărit gradat.

Scriitorul are simţul măsurii şi evită să facă din cazul sublocotenentului Vornicu un exemplu de „convertire" subită, care de altfel nu ar fi avut şanse să convingă. Personajul cîştigă în luciditate, el nu face o opţiune, finalul rămîne deschis.

Tensiunea romanului se naşte însă din construcţie şi nu din patos exterior. În ultimă instanţă primul registru este cel care conferă cărţii calitatea ei, fapt accentuat de prudenţa cu care scriitorul evită excesele sau rezolvările definitive. Şi de naturalcţea cu care se fereşte de ilustrativism şi demonstraţie.

Sultana Craia

65 DE ANI DE LA

MAREA UNIRE

Istoria culturii și artei românești este, în bună măsură, însăși istoria ideii de angajare, de asumare pe calea creației a celor mai de seamă momente ale luptei și vieții poporului iar consensul pe care cultura îl stabilește în această privință este deja de ordinul tradiției și ține de permanența valorilor. Marea Unire din 1918, bunăoară, evenimentul care a magnetizat și însuflețit conștiințele românilor de pretutindeni, adunindu-i în matca patriei-mamă și în fața unui destin care mai avea să înfrunte încă multe vitregii și să dea încă multe jertfe pînă la proba deplină a libertății și independenței, evenimentul crucial, așadar, unul dintre acele inconfundabile și exponențiale moduri ale firii și istoriei înseși prin care se ilustrează lupta și viața unui întreg popor, Marea

Unire a fost nu numai o întregire în relief, geografică, ci și una în cultură, în datele și caracteristicile sale istorice, așa cum veacuri după veacuri s-a visat și spiritul de creație a lucrat cu migală, rotund, pe temeiul aceleiași limbi și al rostirii aceluiași crez. Cultura a precedat astfel cu mult actul de la 1 Decembrie 1918, l-a pregătit în retortele ei de spirit, l-a angajat și i s-a consacrat exemplar. Nu s-a asociat istoriei ci s-a născut și a crescut chiar în miezul fierbinte al acesteia, istoria i-a dat dimensiune, i-a certificat un act de sine, o conștiință. Pe Cîmpia Libertății, de pildă, în mai 1848, se striga : „noi vrem să ne unim cu țara !". În focul aspirațiilor ei, revoluția mișcase deodată toate țările române și toți marii lor cărturari erau la datorie, nu purtați de evenimente, ci protagoniști ai acestora, nu martori ci făuritori ai lor. Pentru ca în liantul uriaș pe care îl alcătuiesc ideile unirii și pe care îl consacră o mișcare cu cu adevărat populară să se producă acel memorabil act de la 1859, Moldova și Muntenia fără granițe între ele, Moldova și Muntenia unite și refăcînd primul larg segment al unirii realizate de Mihai Viteazul cu mai bine de două secole și jumătate în urmă și prefigurînd — Moldova și Muntenia unite — actul care se producea cu 18 ani mai tîrziu, independența de stat.

Cultura și arta au fost unul din fronturile acestei lupte iar, uneori, cînd armele au fost mai puține, ideile deveneau mai puternice. Militantismul, așa cum îl numim noi azi, are rădăcini adînci și pe filiera tradiției sale deținem nenumărate dovezi ale spiritului creator. Însăși ideea conștiinței de sine a poporului și reunirea tuturor fiilor săi pe pămîntul străvechi și în rostirea aceluiași grai au în cultură și artă un spațiu de sprijin deosebit. Acel întîi decembrie 1918 răspundea unui vis care ființa în ecourile și frămîntările vechii Dacii și pentru adeverirea căruia calea culturii a fost tot o cale de luptă și amîndouă au rodit într-o operă care stă temelie a făuririi statului național unitar român. **Unirea Transilvaniei cu România**, spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, **nu a fost actul cîtorva persoane sau grupuri izolate, ci opera întregului popor, a întregii națiuni.** Și mai departe, cu un alt prilej : **Formarea statului național unitar a constituit încununarea unor lupte de secole, a năzuințelor românilor de pretutindeni de a-și avea un stat unitar independent, de a trăi liberi, în pace și colaborare cu vecinii, cu alte popoare.** Aceste adevăruri mai mult decît evidente au fost și rămîn pentru totdeauna marile teme ale istoriei noastre, iar cultura și arta, într-o inseparabilă și pasionantă legătură, au operat și operează în adîncime pentru a le lumina cît se poate mai distinct sensurile făcînd din ele și memoria și tezaurul nostru, o moștenire vie către care se întorc și de la care pleacă mai departe, mereu, generațiile.

Întregirea României în granițele sale străvechi a fost pregătită așadar și pe calea creației iar consecința a fost că odată cu înfăptuirea marelui vis, literatura și arta au dobîndit un tot mai pronunțat specific național și o deschidere pe măsură spre universalitate. Unirea de atunci stă și mai puternică azi în temeiul unității care ne exprimă și prin care solidarizează gîndurile și sentimentele noastre fundamentale în jurul partidului și al conducătorului său, președintele țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu, inspiratorul de fapt și făuritorul acestei epoci în care libertatea, independența și suveranitatea au devenit realități atît de pregnante și, deopotrivă izvoare atît de vii încît, este neîndoielnic, sensul deplin al unirii încununează acum oricare faptă a iubirii de patrie. Egalitatea drepturilor cetățenești este o realitate atît de temeinică și de bine constituită azi încît nu există practic domeniu care să nu confirme veridicitatea și angajarea spiritului creator, unitatea în gîndire și acțiune a tuturor fiilor și fiicelor patriei, indiferent de naționalitate. **Putem afirma cu îndreptățită mîndrie**, sublinia recent președintele țării, **că politica națională a partidului nostru, de deplină egalitate pentru toți cetățenii patriei, constituie o realitate — și am dori ca în toate țările această egalitate să fie cel puțin așa cum este în România.**

Asemenea adevăruri pe care istoria le consemnează la loc de cinste determină la scara culturii și artei un timp cît se poate de rodnic al creației. Sărbătoarea Marii Uniri este și sărbătoarea unității și înfloririi culturii naționale.

UNIREA DE LA ALBA-IULIA DIN 1 DECEMBRIE 1918 —

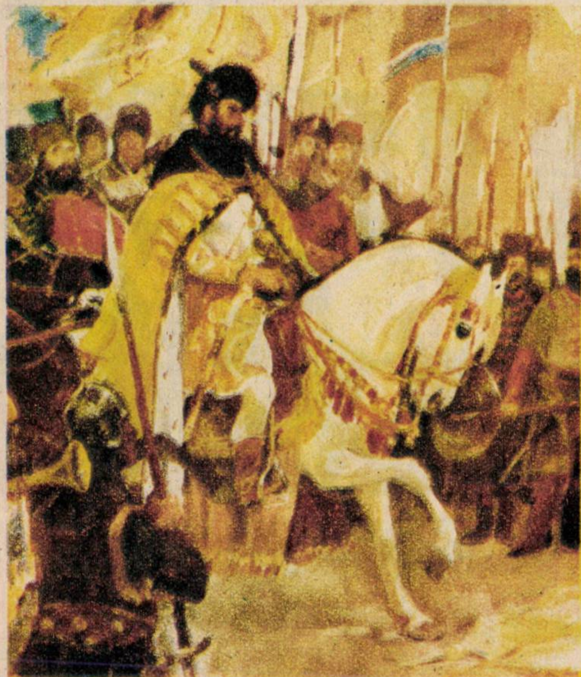
DEZIDERAT SECULAR AL POPORULUI ROMÂN

„Declanşarea primului război mondial imperialist, ascuţirea la maximum a contradicţiilor orînduirii capitaliste au determinat creşterea fără precedent a luptei popoarelor asuprite pentru eliberare şi unitate naţională. Un moment de însemnătate istorică l-a constituit victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, care a nimicit Imperiul ţarist şi a inaugurat era eliberării popoarelor de asuprire şi exploatare. Sub loviturile puternice ale luptei popoarelor s-a prăbuşit şi Imperiul habsburgic, pe ruinele căruia s-au creat un şir de state naţionale independente. În aceste împrejurări istorice s-a creat şi statul naţional unitar român, s-a înfăptuit idealul secular al poporului nostru".

NICOLAE CEAUŞESCU

FINIS AUSTRO-UNGARIAE

Sîntem în partea a doua a anului 1918, cînd Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie a modificat raportul de forţe pe fronturile primului război mondial şi a deschis noi perspective popoarelor asuprite. Ea a însemnat sfîrşitul Imperiului ţarist şi a adus după sine şi căderea celuilalt Imperiu atît de stînjenitor pentru dezvoltarea poporului şi statului român, Imperiul austro-ungar. Puterile centrale erau epuizate, iar organizaţia lor internă pîrîia din toate încheieturile. Cele două revoluţii, de la Budapesta şi de la Berlin, pun în şi mai mare dificultate pe iniţiatorii războiului. Spectacolul cel mai expresiv pentru situaţia şi soarta Austro-Ungariei în 1918 îl oferă armata: **„soldaţii nu mai vor să plece pe front,** scrie Constantin C. Kiriţescu, **maltratează ofiţerii, devastează depozitele şi chiar oraşele, ridică steagul roşu. La Judemburg, în Stiria, soldaţii sloveni îşi împuşcă**

„Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia" — tablou de D. Stoica ● Alba Iulia. Vedere din cetate cu obeliscul lui Horea, Cloşca şi Crişan ● Muzeul Unirii : panorama reprezentînd documente ale marelui act de la 1 Decembrie 1918

ofiţerii şi apoi se refugiază în munţi. Un regiment sîrb ia cu asalt oraşul Cinci Biserici, după un asalt cu mitralierele. La Pilsen, cehii refuză să mai facă serviciul şi dezertează în masă. În Cracovia, populaţia atacă pe stradă ofiţerii germani, arde portretele împăraţilor şi manifestează pentru victoria adversarilor. În Budapesta, regimentul 32 ungar nu mai vrea să plece pe front. În Hertzegovina, un batalion se revoltă, mişcarea se întinde la Cataarro. Echipajele torpiloarelor ridică steagul roşu. Revoltaţii arestează pe amirali şi pe ofiţeri şi cer pacea prin T.S.F. O divizie navală e trimisă împotriva lor şi, abia după lungi tratative, reuşeşte să dezarmeze pe revoltaţi. Un număr de 348 de marinari sînt daţi în judecată şi procesul se tărăgănează pînă în toamnă cînd vinovaţii sînt amnistiaţi".

Statul dualist clădit artificial împotriva realităţilor etnice, sociale, politice se destramă văzînd cu ochii. Se vorbeşte din ce în ce mai mult şi mai des despre dreptul de autodeterminare a popoarelor, teorie care anunţă moartea definitivă a imperiului austro-ungar. Reprezentanţii imperiului încearcă soluţia de ultim moment a federalizării imperiului, adică a menţinerii vechii hărţi politice, dar cu drepturi egale tuturor naţionalităţilor din fostul imperiu. Cehii recunoscuţi ca stat de puterile Înţelegerii nu acceptă soluţia, iar Ungaria nu admite federalizarea manifestînd în continuare intenţii anexioniste. Cererilor de autodeterminare ale slavilor de sud, premierul Tisza le răspunde furios şi iresponsabil : **„— E posibil să ne prăbuşim, dar mai înainte de a ne prăbuşi, vom găsi destul putere ca să vă zdrobim !".**

Manifestul prin care imperiul austro-ungar îşi anunţă federalizarea din 17 octombrie 1918, este destul de imprecis, cînd e vorba de satisfacţii concrete, şi mai mult decît atît, sub presiunea Ungariei care nu vrea să facă nici o concesie şi ameninţă Viena cu înfometarea completă, conţine şi aceasta fatală frază : **„integritatea ţărilor coroanei sfinte a Ungariei nu va fi de loc atinsă".** Cum acest manifest oferea garanţii numai Ungariei reacţionare el n-a avut efectul dorit, popoarele asuprite din imperiu respingînd manifestul şi proclamînd necesitatea graniţelor etnografice ca singurul criteriu realist al viitoarei organizări politice. Răspunsul pe care-l trimite acum preşedintele S.U.A., Wilson, sufocă definitiv Austro-Ungaria. Wilson specifică guvernului vienez recunoaşterea Cehoslovaciei şi a Iugoslaviei ca state independente de Austro-Ungaria. Sub loviturile de pe frontul italian, Austro-Ungaria acceptă toate condiţiile propuse de preşedintele S.U.A., Wilson. Soarta Imperiului Austro-ungar este pecetluită. Ruptă din trupul acestuia Ungaria va încerca să reziste singură pe meterezele celui mai reacţionar organism politic european.

„In realizarea unității noastre naționale, fără îndoială că burghezia, cu toate limitele sale de clasă, a avut un rol de seamă, acționînd în sensul cerințelor obiective ale dezvoltării istorice. Totodată trebuie subliniat că rolul hotărîtor în înfăptuirea unirii l-au avut proletariatul, ce se afirma tot mai puternic pe arena politică a societății, mișcarea muncitorească și socialistă, precum și masele țărănimii — care legau de unire atît nădejdea eliberării naționale, cît și a eliberării sociale".

NICOLAE CEAUȘESCU

RĂSPUNSUL ROMÂNILOR LA PROPUNEREA IMPERIALĂ DE FEDERALIZARE

Prin numărul ei populația românească din Transilvania constituia obiectul unor preocupări speciale pentru guvernanții maghiari. Una din primele măsuri a fost aceea de a trimite pe front un număr cît mai mare de români, păstrînd acasă cît mai mulți maghiari mobilizați în diverse slujbe din spatele frontului. Cea mai mare parte a soldaților de origină maghiară n-au făcut frontul ci mobilizați pe loc au lucrat în administrație, la căile ferate și la poștă, în industria de război și în formațiile de pază internă. Carne de tun erau desigur naționalitățile conlocuitoare. Din aproape 500 000 de români mobilizați, pe front au fost trimiși 449 796 și numai 34 578 au fost sedentari sau auxiliari. 41 739 de români au murit pe cîmpurile de bătaie ale Imperiului, alți 11 275 au murit prin spitalele de război. Pe muntele San-Gabriele, regimentul austro-ungar 50 din Alba-Iulia compus exclusiv de români a fost cu desăvîrșire decimat în 1917, iar alte regimente 43 Caransebeș și 61 Timișoara, tot românești au pierdut două treimi din oameni pe pămîntul italian. Pe această cale guvernanții maghiari își atingeau două scopuri : mențineau organizarea politică care le convenea și în același timp împuținau populația atît de incomodă a românilor.

Memorandiştii (1830—1894). În rîndul întîi, la mijloc, dr. Ion Raţiu ; în dreapta lui, Gh. Pop de Băseşti, viitorul preşedinte al Marii Adunări de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 ; Vasile Lucaciu, în stînga

Măsuri interne au început să trateze pe români ca trădători potenţiali, numeroase legi vizîndu-i şi dezavantajîndu-i. S-a făcut chiar un proiect de a muta pe românii de la frontieră şi a-i înlocui cu grăniceri unguri, proiect pe care evenimentele l-au lăsat pe hîrtie. Intelectualitatea românească este arestată şi deportată în timp ce alţi membri ai marii comunităţi româneşti mor pe front pentru interesele guvernanţilor maghiari. Din prudenţă, pe frontul din Carpaţi, nu sînt trimişi români de teama fraternizărilor posibile. Ceea ce nu-i împiedică pe românii luaţi prizonieri de forţele aliate să formeze legiuni de voluntari şi să reintre în luptă împotriva Germaniei şi a Austro-Ungariei.

„Cînd popoarele din Ungaria fură chemate de evenimente să-şi constituie guverne naţionale, scria C.I. Kiriţescu, **Partidul Naţional Român îşi luă sarcina reprezentării poporului român din Transilvania, Banat şi părţile ungurene. Prin organizaţia sa, întemeiată pe o largă bază democratică, prin faptul că de la 1848, de cînd se decretase programul politic al naţiunii române, el reprezentase cu consecvenţă acest program recunoscut de tot poporul român de peste munţi, Partidul Naţional Român era, fără nici o putinţă de contestaţie, organul legitim al acestui popor. La 12 octombrie, membrii comitetului executiv al partidului naţional se întruniră la Oradea Mare spre a discuta situaţia : au fost prezenţi T. Mihail, Ştefan Pop, Al. Vaida, V. Goldiş, A. Vlad, A. Lazăr, I. Suciu şi dr. Ciordaş. Comitetul a fixat atitudinea poporului român faţă de Ungaria şi a însărcinat pe Al. Vaida să citească în Parlamentul maghiar celebra rezoluţiune, al cărei text fusese redactat de Goldiş". Era în 18 noiembrie, a doua zi după manifestul imperial pentru federalizare :**

„COMITETUL EXECUTIV AL PARTIDULUI NAŢIONAL ROMÂN DIN ARDEAL ŞI UNGARIA, CA ORGAN POLITIC AL NAŢIUNII ROMÂNE DIN ARDEAL ŞI UNGARIA, CONSTATĂ CĂ URMĂRILE RĂZBOIULUI ÎNDREPTĂŢESC PRETENŢIUNILE DE VEACURI ALE NAŢIUNII ROMÂNE, LA DEPLINA LIBERTATE NAŢIONALĂ.

PE TEMEIUL DREPTULUI FIRESC CA FIECARE NAŢIUNE POATE HOTĂRÎ LIBER DE SOARTA EI..., UN DREPT CARE ESTE ACUM RECUNOSCUT ŞI DE CARE NAŢIUNEA UNGARĂ PRIN PROPUNEREA DE ARMISTIŢIU A MONARHIEI, NAŢIUNEA ROMÂNĂ DIN UNGARIA ŞI ARDEAL DOREŞTE ACUM SĂ SE FOLOSEASCĂ DE ACEST DREPT ŞI RECLAMĂ PENTRU EA DREPTUL CA, LIBERĂ DE ORICE ÎNRÎURIRE STRĂINĂ, SĂ HOTĂRASCĂ SINGURĂ AŞEZAREA EI PRINTRE NAŢIUNILE LIBERE, PRECUM ŞI STABILIREA LEGĂTURILOR DE COORDONARE A EI CU CELELALTE NAŢIUNI LIBERE.

ORGANUL NAŢIONAL AL NAŢIUNII ROMÂNE DIN UNGARIA ŞI ARDEAL NU RECUNOAŞTE ÎNDREPTĂŢIREA ACESTUI PARLAMENT ŞI ACESTUI GUVERN, SĂ SE CONSIDERE CA REPREZENTANTE ALE NAŢIUNII ROMÂNE, CA SĂ POATĂ REPREZENTA LA CONGRESUL GENERAL DE PACE INTERESELE NAŢIUNII ROMÂNE DIN UNGARIA ŞI ARDEAL, CĂCI APĂRAREA INTERESELOR EI, NAŢIUNEA ROMÂNĂ O POATE ÎNCREDINŢA NUMAI UNOR FACTORI DESIGNAŢI DE PROPRIA LOR ADUNARE NAŢIONALĂ.

AFARĂ DE ORGANELE DELEGATE DE ADUNAREA NAŢIONALĂ SAU ALESE DIN MIJLOCUL EI, AŞA DAR AFARĂ DE COMITETUL EXECUTIV AL PARTIDULUI NAŢIONAL ROMÂN, NIMENEA NU POATE FI ÎNDREPTĂŢIT SĂ TRATEZE ŞI SĂ HOTĂRASCĂ ÎN TREBURI CARE SE RAPORTĂ LA SITUAŢIA POLITICĂ A NAŢIUNII ROMÂNE. TOATE DECIZIILE ŞI ÎNVOIELILE CARE S-AR LUA ŞI S-AR FACE FĂRĂ APROBAREA ACESTOR ORGANE, LE DECLARĂM NULE ŞI FĂRĂ VALOARE, CARE NU LEAGĂ ÎNTRU NIMIC NAŢIUNEA ROMÂNĂ. NAŢIUNEA ROMÂNĂ, CARE TRĂIEŞTE ÎN MONARHIA AUSTRO-UNGARĂ, AŞTEAPTĂ ŞI CERE, DUPĂ MULTE SUFERINŢE DE VEACURI, AFIRMAREA ŞI VALORIZAREA DREPTURILOR NESTRĂMUTATE ŞI INALIENABILE, LA DEPLINĂ VIAŢĂ NAŢIONALĂ".

Această rezoluţie citită în parlamentul maghiar era răspunsul românilor, prin reprezentanţii ei autorizaţi, la manifestul imperial privitor la federalizare. El era totodată un răspuns hotărît dat guvernanţilor şi cercurilor reacţionare maghiare care doreau menţinerea vechilor stări de lucruri.

Delegația satului Galțiu la Marea Adunare de la Alba Iulia

„A încerca, de asemenea, contestarea justeții constituirii statelor naționale unitare pe considerent că acest proces s-a desfășurat sub conducerea burgheziei înseamnă a ignora realitatea istorică ce demonstrează rolul progresist jucat, într-o anumită perioadă istorică, de această clasă în dezvoltarea societății, în lichidarea orînduirii feudale, a statelor absolutiste".

NICOLAE CEAUȘESCU

CONDIȚIILE CARE AU DETERMINAT CONVOCAREA MARII ADUNĂRI NAȚIONALE DE LA ALBA IULIA

După afirmarea dreptului la autodeterminare al poporului român reprezentanții partidului național român trec la a doua etapă a acțiunii lor politice. Ei se intitulează **Consiliul național român,** sub președinția lui Ștefan Pop, și avînd ca membri pe Mihail, Vaida, Goldiș, Vlad, Lazăr, la care se adaugă șase social-democrați, între care Jumanca și Fleuraș. Guvernul ungar al lui Karoly recunoaște **Consiliul național român** ca singurul îndreptățit să reprezinte pe toți românii din Ungaria și Ardeal.

În acest timp voluntari ardeleni întorși de pe frontul italian formează la Viena **Sfatul soldaților români din Viena.** Regimentul 64 infanterie Orăștie, format exclusiv din români se pune la dispoziția sfatului. Sfatul soldaților români de la Viena ia legătura cu cele două regimente române de la Praga, care se afiliază sfatului vienez și se pun la dispoziția revoluției cehe, fiind principalul ei sprijin armat. Acest sfat a organizat trimiterea acasă a numeroși militari ardeleni, care întorși de pe frontul italian, erau expediați în Transilvania pentru a îngroșa rîndul gărzilor naționale de acolo după ce depuneau jurămîntul pe steagul românesc. La Cluj, generalul Ziegler, comandantul gărzilor maghiare cere ofițerilor români să depună jurămîntul de credință guvernului maghiar de la Budapesta, dar ofițerii refuză și declară că singurul for în fața căruia pot depune jurămîntul este **Consiliul național român.** Pe 3 noiembrie, la Cluj ofițerii români defilează pe străzile Clujului, arborînd un steag românesc de la 1848, ascuns pînă atunci în turla bisericii române clujene, și cîntînd **Deșteaptă-te române.** Era un semn al timpurilor noi.

Pe data de 10 noiembrie, Consiliul național român comunică telegrafic guvernului de la Budapesta, necesitatea de a prelua puterea deplină de guvernare a teritoriilor românești în scopul păstrării ordinii publice și a apărării vieții celor aflați în aceste teritorii. **Consiliul național român,**

Ediţie specială. 20 Noemvrie (3 Dec.) 1918 Preţul 20 fileri

ALBA-IULIA

Organ al proclamării unităţii naţionale.

Unirea Românilor din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească cu România.

„Alba-Iulia" — organ al proclamării unităţii naţionale ● D. Paciurea, schiţă pentru Monumentul Unirii ● Antete ale publicaţiilor „Libertatea" şi „Telegraful Român" din zilele Unirii

LIBERTATEA

Adunarea Naţională.

S'a prevăzut cum va hotărî şi a hotărît cum s'a prevăzut: alipirea către România a tuturor ţinuturilor locuite de Români.

Telegraful Roman

cere suspendarea oricărei alte autorităţi în afară de autoritatea care emană de la **Consiliul naţional român,** şi invită guvernul de la Budapesta să adreseze naţiunilor din Ungaria şi Ardeal un manifest prin care să se anunţe trecerea instituţiilor şi administraţiei de stat din teritoriile româneşti, 23 de comitate, sub control românesc. Termenul de răspuns se fixează pe 12 noiembrie ora 6 p.m.

Imperiul habsburgic renunţase la pretenţiile sale de dominaţie anacronică. Era de fapt testată dorinţa guvernanţilor unguri de a termina cu o organizaţie statală despotică, ostilă naţionalităţilor din cuprinsul ei, şi de a accepta rigorile noilo vremuri. Practic comunicarea **Consiliului naţional român** avea un caracter ultimativ anunţînd sfîrşitul vechii Ungarii. Dar guvernul lui Karoly a mai sperat într-o menţinere a vechiului sistem. Prin delegatul său la Arad, Oscar Iaszy, guvernul maghiar nu acceptă de fapt suveranitatea românească în temeiul principiilor wilsoniene, propunînd românilor o activitate administrativă limitată în cadrul statului maghiar, în timp ce **Consiliul naţional român** afirma dezideratul unui stat propriu şi suveran. Anacronismul poziţiei guvernului lui Karoly a făcut ca tratativele încercate de el să eşueze, fiind întrerupte pe data de 15 noiembrie 1918.

Cum organizaţia de stat maghiară fiinţa încă în Ardeal cu tot aparatul ei militar, jandarmeresc şi poliţienesc, situaţia românilor de aici după întreruperea tratativelor arado-budapestane nu este cea mai bună. Populaţia civilă românească este supusă unui tratament plin de privaţiuni în multe puncte ale Transilvaniei.

Datorită împrejurărilor deosebit de rele pentru poporul român din Transilvania s-a emis în cadrul **Consiliului naţional român** părerea că o adunare naţională românească care să proclame independenţa poporului român din Transilvania şi Unirea acesteia cu România ar fi periclitată de existenţa aparatului statal maghiar, cu jandarmii şi poliţia lui. A prevalat însă celălalt punct de vedere, majoritar, ca o mare adunare naţională românească să proclame Unirea tocmai în aceste dificile condiţii cînd organizaţia maghiară de stat mai fiinţa în Ardeal, iar trupele româneşti nu intraseră încă în Transilvania. Afirmarea dreptului la autodeterminare, la opţiune statală trebuia făcută, după cei mai mulţi membri ai **Consiliului naţional român,** în condiţii în care autodeterminarea românilor şi opţiunea lor politică erau proclamate în dezacord cu guvernanţii maghiari şi diversele formaţii politice ostile românilor, care supravieţuiseră evenimentelor şi revoluţiei maghiare.

Participanţi la Marea Adunare în preajma tribunelor

„Puternice mărturii ale hotărîrii maselor populare din Transilvania de a se uni cu Ţara au fost marile demonstraţii politice de afirmare a dreptului la autodeterminare naţională, constituirea consiliilor muncitoreşti şi a gărzilor naţionale care au preluat puterea din mîinile autorităţilor habsburgice, sutele de mii de semnături pe mandatul delegaţiilor la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, participarea la adunare a peste 100 000 de români".

NICOLAE CEAUŞESCU

PROCLAMAREA UNIRII ALBA IULIA — 1 DECEMBRIE 1918:

„Alba Iulia, faimoasa cetate a Bălgradului, scria C.I. Kiriţescu, **fusese aleasă pentru a adăposti între zidurile ei pe reprezentanţii poporului românesc al Ardealului, în cea mai mare zi din istoria acestui popor, pentru două pricini. La 1 noembrie 1599, Mihai Viteazul, biruitor la Şelimbăr, îşi făcuse intrarea triumfală în Alba Iulia în fruntea unui alai măreţ. Ea a fost capitala strălucitului domn în timpul scurt cît el reuşise să săvîrşească cea dintîi unire a Ţărilor române. La 1784, pe acelaş platou al cetăţii, marii mucenici ai neamului, Horea şi Cloşca, sufereau supliciul fringerii pe roată, pentru că avuseseră curajul să ceară o viaţă mai bună pentru neamul lor. Amîndouă aceste date istorice erau adînc săpate în inimile românilor. Erau două etape importante în drumul greu spre mîntuire. Acum, cînd drumul fusese sfîrşit, aci era locul unde trebuia să se adune norodul la marele praznic al Învierii. Duhurile marilor înaintaşi şi mucenici ai libertăţii şi unirii românilor vor lumina gîndurile celor strînşi aci şi-i vor face vrednici de înalta lor chemare".**

Preparativele adunării fiind terminate, cuvîntul de rostit la ea fiind hotărît de membrii Consiliului naţional român, Adunarea putea avea loc.

„Adunarea de la Alba Iulia s-a ţinut într-o atmosferă sărbătorească. Au venit 1 228 de delegaţi oficiali, reprezentînd toate cele 130 de cercuri electorale din cele 27 comitate româneşti, apoi, episcopii, delegaţii consistoriilor, ai societăţilor culturale româneşti, ai şcoalelor medii şi institutelor pedagogice, ai reuniunilor învăţătoreşti, ai reuniunilor de meseriaşi, ai partidului social-democrat român, ai organizaţiilor militare şi ai tinerimii universitare. Toate păturile sociale, toate interesele şi toate ramurile de activitate românească erau reprezentate.

Dar pe lîngă delegaţii oficiali, ceea ce dădea Adunării înfăţişarea unui mare plebiscit popular era afluenţa poporului. Din toate unghiurile ţărilor române de peste Carpaţi sosea poporul cu trenul, cu căruţe, călări, pe jos, îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, cu steagurile tricolore în frunte, cu table indicatoare a comunelor ori a ţinuturilor, în cîntări şi plini de bucurie. Peste o sută de mii de oameni s-au adunat în această zi spre a fi de faţă la actul cel mai măreţ al istoriei românilor. Spectacol simbolic şi instructiv : cortegiile entuziaste ale românilor umpleau drumurile spre Alba Iulia, se încrucişau cu coloanele armatei lui Mackensen, care, umilite

Unirea

● Documentele istoricei adunări de la 1 Decembrie 1918 ● „Unirea — ziar național", Blaj, 1918 ● Frontonul Muzeului Unirii de la Alba Iulia

și descurajate, se scurgeau pe căile înfringerii spre Germania. Mulțimea imensă urcă drumul spre cetățuie printre șirurile de legionari români înveșmîntați în sumane de pănură albe și cu căciulile oștenilor lui Mihai Viteazul. Pe porțile cetățuii, despuiate de pajurile nemțești, filfiie tricolorul român, poporul trece pe sub poarta lui Mihai Viteazul și se adună pe cimpul lui Horea. De pe opt tribune cuvîntătorii explică poporului măreția vremurilor pe care le trăiesc".

În acest timp în sala Cazinei militare, delegații țin adunarea.

„Într-o atmosferă înălțătoare, în mijlocul aprobărilor unanime și a unui entuziasm fără margini, Ștefan Cicio Pop arată împrejurările care au adus ziua de astăzi, Vasile Goldiș expune trecutul plin de suferințe și de glorie ale națiunii române de pretutindeni și necesitatea Unirii, Iuliu Maniu explică împrejurările în care se înfăptuiește Unirea, iar socialistul Jumanca aduce adeziunea la Unire a muncitorimii române, care se simte una cu întregul neam românesc."

Rezoluția Unirii este citită de Vasile Goldiș :

„ADUNAREA NAȚIONALĂ A TUTUROR ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA, BANAT ȘI ȚARA UNGUREASCĂ, ADUNAȚI PRIN REPREZENTANȚII LOR ÎNDREPTĂȚIȚI LA ALBA IULIA ÎN ZIUA DE 18 NOEMBRIE (1 DECEMBRIE 1918), DECRETEAZĂ UNIREA ACELOR ROMÂNI ȘI A TUTUROR TERITORIILOR LOCUITE DE DÎNȘII CU ROMÂNIA".

Adunarea națională dorește ca Congresul de pace să asigure dreptatea și libertatea atît pentru națiunile mari cît și pentru cele mici și să elimine războiul ca mijloc pentru reglarea raporturilor internaționale. Ea salută pe toți frații scăpați de sub jugul monarhiei austroungare, ca și pe națiunile eliberate cehoslovacă și iugoslavă, polonă, ruteană, austro-germană, omagiind totodată pe cei care și-au vărsat sîngele pentru libertatea și unitatea națiunii române.

LA CEASURILE 12 DIN ZIUA DE 1 DECEMBRIE 1918, PRIN VOTAREA UNANIMĂ A REZOLUȚIUNII, UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA ERA SĂVÎRȘITĂ.

Unirea a fost hotărîtă de reprezentanții poporului și cu sprijinul direct al maselor populare în mod pașnic și într-un limbaj limpede.

Prin Unirea din 1 decembrie 1918 poporul român a arătat o mare capacitate de manifestare politică conștientă și clară, arătîndu-se la înălțimea momentului pe care-l trăia atunci Europa și ca și ea România.

Ceea ce a urmat n-a fost decît consfințirea acestei hotărîri pe care Marea Adunare Națională și Populară de la Alba Iulia a luat-o în chipul cel mai pașnic și plebiscitar.

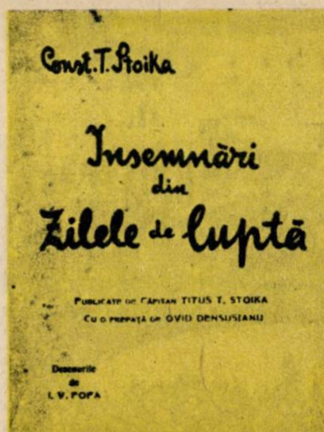
Hora Unirii jucată în Piața Unirii din Iași la 9 iunie 1917 cu ocazia venirii voluntarilor ardeleni

SCRIITORI CARE AU PARTICIPAT LA RĂZBOIUL UNIRII

OAMENII TRANŞEELOR

Formula „oamenii tranşeelor" a circulat în gazetăria românească de după primul război mondial şi o găsim şi într-un roman foarte citit cum este „Întunecare". Ea vrea să însemne o experienţă comună decisivă nu numai sub raport militar, ci sub raport social şi politic. Ruptă uneori de realităţile sociale ale ţării, intelectualitatea făcuse în timpul frontului numai descoperirea concretului ci şi a unor pături şi probleme sociale ignorate. Acesta este sensul pe care-l dezvăluie la un moment dat romanul „Întunecare" de Cezar Petrescu, ca şi romanul „Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război" de Camil Petrescu. Fapt sigur este că războiul prim mondial a marcat puternic o generaţie de scriitori, lucru de care se va resimţi atitudinea lor ulterioară şi literatura pe care au scris-o, fie ea inspirată direct de război, fie de alte teme. Ceea ce vrem să consemnăm aici este însă prezenţa în prima linie a frontului a mai multor scriitori români, jertfa lor de sînge şi chiar de viaţă. Unii au venit la chemarea oficială, alţii s-au înscris voluntar. Şi unii şi alţii au avut de înfruntat aceleaşi greutăţi indestructibile, trecînd de la bucurie la deznădejde şi apoi din nou la bucurie. După ce a cerut intrarea noastră în război pentru Unire, somînd chiar S.S.R.-ul să-şi declare o poziţie în acest sens, scriitorimea română prin cîţiva dintre cei mai buni reprezentanţi ai ei a îmbrăcat haina militară aruncîndu-se în neştiutul războiului prim mondial, pentru realizarea unui deziderat, de veacuri al poporului român; Unirea cea Mare.

Const. T. Stoika

Const. T. Stoika este aproape un necunoscut pentru literatura română. Cînd a plecat pe front abia tipărise un volum de **Licăriri 1910**, după o trecere prin cenaclul lui Ovid Densusianu din jurul revistei **Viaţa nouă.** S-a născut la 23 februarie 1892, la Buzău, şi a făcut studii de filologie la Bucureşti. A murit ca locotenent de rezervă în Regimentul I grăniceri, la 23 octombrie 1916, în luptele din Valea Oltului, muntele Suru şi a fost îngropat într-o gropiţă anonimă, la marginea drumului, între Titeşti şi Boişoara. De pe urma acestui tînăr idealist şi entuziast a rămas şi un jurnal de front, salvat de ordonanţa sa, pe care fratele lui Const. T. Stoika, artileristul Titus T. Stoika, l-a înmînat lui Ovid Densusianu spre publicare. Astfel apare la Bucureşti în 1921, cu prezentare de Ovid Densusianu şi Titus T. Stoika, volumul „Însemnări din zile de luptă", cu desenuri de V.I. Popa.

Desen de Victor Ion Popa din volumul „Însemnări din zile de luptă" de Const. T. Stoika

„Era încă pe băncile Universităţii cînd datoria către ţară l-a chemat în rîndurile celor care au trecut Carpaţii. Şi a pornit atunci spre Sibiu cu regimentul de grăniceri sub comanda colonelului Zizi Cantacuzino despre al cărui eroism îmi scria mereu în scrisorile pe care le-am primit de pe front, scrisori în care vorbea prea puţin despre dînsul, deşi aflasem însufleţirea pe care o adusese şi acolo şi despre care comandantul său a păstrat o frumoasă amintire. Const. T. Stoika, spune colonelului Zizi Cantacuzino, «a fost un viteaz pînă la nebunie», un suflet «de sacrificiu şi de îndrăzneală uimitoare». După retragerea din Transilvania, Const. T. Stoika a luat parte la luptele aprige de pe Valea Oltului, pînă ce în ziua de 23 octombrie, rănit de un obuz în timpul unui atac în faţa satului Spini, încetă din viaţă pe cînd era dus să fie îngrijit la Titeşti. Acum se odihneşte acolo, pe drumul ce merge de la Boişoara la Titeşti şi nădăjduim că mormîntul va putea fi recunoscut pentru ca să primească într-o zi florile împletite cu amintirile celor care l-au cunoscut şi iubit". Aşa îşi încheie Ovid Densusianu scurta prefaţă la **Însemnări din zile de luptă**, jurnal de front de mare sensibilitate şi autenticitate, document nu numai al psihologiei războiului la acel ceas, ci şi al disputei militare pe care tînărul smuls de vîrtejul entuziasmului general de pe băncile studenţiei a ţinut s-o slujească cu toată energia tinereţii lui. **Însemnări din zile de luptă** este un jurnal de front demn de un scriitor şi ar merita o soartă mai bună în aprecierea cărţilor închinate războiului, între care jurnalul lui Const. T. Stoika face o figură singulară.

N. Vulovici

Militar de carieră, N. Vulovici a lăsat în urmă două volume de versuri: **Vitejeşti (1906)** şi **Stihuri oţelite (1909).** Fost colaborator al **Sămănătorului,** N. Vulovici a fost portretizat de N. Iorga de la care transcriem rîndurile care urmează: **„Înainte văd chipul lui, al celui mort pentru ţară, şi, cu zîmbe-**

tul bun al mîndrei lui sănătăţi, el cere aceste rînduri ce i se cuvin.

Cînd a venit la Semănătorul **cu cîntecele lui vitejeşti, era numai un tînăr sublocotenent. Cînta din prisosul credinţei sale în oaste, al hotărîrii sale de a învinge. Acesta nu era un ofiţer pentru galon, ori pentru titlu; era un conducător militar pentru muncă şi pentru îndurare. Tăia în pînza viitorului**

tablouri mari de vis, luînd din formă cît îi trebuia ca să-şi tragă liniile lui tari către idealul căruia i se consacrase. Cu o rimă luată de oriunde, cu un vers de tradiţie făcea lucruri frumoase, aşa cum în uniforma tuturora, cu oameni luaţi din grămadă se cucereşte, cu avînt îndărătnic, o poziţie.

Scriitorii de profesie aveau de criticat. Eu credeam că nu e cazul s-o facă. Această poezie nu era o poezie, ci expresia poetică a unui suflet.

Cu dînsa în auz, cu muzica eroică a ultimelor lui cîntece pentru Ardealul iubit s-a dus zdravănul erou blond, cu faţa de voioşie şi de hotărîre. A cîntat-o acolo în faţa fiarelor balcanice, a călăilor tehnici ai „cultului" Apus, în lovituri de sabie. Şi cînd moartea l-a atins, el va fi încheiat într-un strigăt de entuziasm ultima strofă a unei vieţi care cerea din toate puterile această onoare supremă.

A mers înaintea acelor care-l vor urma pe căile tăinuite ale morţii de unde trebuie să credem că, totuşi, se vede puţin din triumful idealului pentru care s-a jertfit cineva. El merge înainte, cîntăreţul luptelor şi al biruinţelor, şi urma lui de sînge cuprinde picături care trebuie sărutate de aceia ce vor cîştiga pe aceleaşi locuri victoria pe care el a visat-o închizînd ochii.

Legat de noi prin ce ni-a scris, prin ce ni-a spus, prin cum a înţeles să trăiască şi să-şi încheie viaţa, căpitanul Vulovici va rămînea, în veşnică tinereţe, nedezlipit de pragul idealului lîngă care a căzut. Căci era din rasa lui Körner şi a lui Petőfi, care mărturisesc murind că tot ce-au scris era adevărat."

N. Vulovici a fost şi el una dintre primele jertfe pe care literatura română le aducea pe altarul unei idei care cuprinsese masele: ideea Unirii. Necrologul lui N. Iorga datează din 11 septembrie 1916 şi a fost reprodus după volumul al doilea al cărţii sale intitulată Războiul nostru în note zilnice.

Mihail Săulescu

Cine merge pe serpentinele care duc de la Sinaia la Braşov va întîlni la o cotitură o cruce pe care stă scris că acolo a căzut poetul Mihail Săulescu în primele zile ale războiului pe cînd armatele române treceau Carpaţi către marele vis de veacuri al poporului român: Unirea tuturor românilor într-o singură ţară.

Mihail Săulescu se înrolează voluntar în primele zile ale intrării României în război împotriva Austro-Ungariei. La plecare le strigă confraţilor din uşa cafenelei pe care nu ştia că o părăseşte pentru totdeauna : „Mă duc ! ...Mă duc să-mi beau şvarţul pe culmile Carpaţilor !". Nu s-a mai întors niciodată : a fost repartizat la Regimentul de infanterie 46 din Divizia a 4-a a Armatei a 2-a şi pe data de 30 septembrie, moare eroic în luptele de pe şoseaua Timiş-Predeal.

Este chiar locul unde pe 5 septembrie 1930 din iniţiativa S.S.R.-ului, al cărui preşedinte era pe atunci Liviu Rebreanu, se va inaugura monumentul poetului mort pentru patrie Mihail Săulescu în prezenţa lui Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Ion Minulescu, Jean Bart, I.A. Bassarabescu, Cincinat Pavelescu, Corneliu Moldovan, Tudor Arghezi, Perpessicius şi alţi scriitori. A fost prezent şi sculptorul Oscar Han autorul monumentului. Mihail Săulescu s-a născut la 23 februarie 1888 la Bucureşti în familia unui ofiţer de carieră. Climatul de familie explică desigur şi hotărîrea poetului de a pleca voluntar în Războiul Unirii. În 1902, la 14 ani, familia îşi aminteşte că adolescentul Mihail plecase însoţit de încă doi colegi de şcoală spre graniţa transilvăneană „pentru a-i dezrobi pe fraţii de dincolo". Ca Montigomo Gheară de Uliu al lui Cehov, decisul eliberator este întors din drum de căpitanul Nicolae Săulescu, tatăl său. În 1916 însă nimeni, nici măcar logodnica lui Elena Semaca, nu l-a mai putut întoarce din drum.

A lăsat în urmă amintirea unui temperament arzător şi a unei inteligenţe febrile, ca şi o sumă de poezii şi o dramă expresionistă de mare valoare : „Săptămîna patimilor". M. Săulescu este încă unul din scriitorii români care mor înainte de vreme adică înainte de a-şi fi edificat promiţătoarea operă. Moartea lui este însă semnificativă şi face cinste scriitorimii : Mihail Săulescu reprezintă jertfa de sînge a slujitorilor cuvîntului într-un moment crucial pentru viaţa întregii ţări.

Înainte de a pleca voluntar apucase să tipărească aceste versuri : **„Trec batalioanele mereu... / O ! batalioanele acestea, dăruite / Cu tot ce omenirea şi-a adunat din greu ; / Cu atîtea adevăruri, din nou descoperite, / Cu tot ce s-a visat şi s-a gîndit, / Pentru-un pămînt mai fericit ! / Trec batalioanele mereu."**

Ion Grămadă

Foarte puţin cunoscut este şi scriitorul bucovinean Ion Grămadă, născut în 1886 în comuna Zahareşti a judeţului Suceava şi ajuns profesor la Cernăuţi. În momentul începerii primului război mondial Ion Grămadă s-a aflat în acea parte a Moldovei inglobată de Austria la 1774. El s-a ilustrat prin cercetări de istorie îmbinate cu preocupări literare. Tipărise volumul „Din Bucovina de altă dată", schiţe istorice, Bibl. Steaua, 1911 şi „România Jună" din Viena (1871—1911), Arad, 1912. A lăsat numeroase alte scrieri în „Junimea literară", „Luceafărul", „Neamul românesc literar", unele tipărite sub pseudonimul Nicu Nalbă. La începutul primului război mondial el trece din teritoriul statului Austro-Ungar pe cel al statului român şi se înrolează voluntar în armata română. Face Şcoala militară de la Botoşani împreună cu D. Marmeliuc, care era şi el un voluntar venit din teritoriul ocupat de partizat la Reg. 8 vînători şi este repartizat acolo. La 15 martie 1917 părăseşte Şcoala militară din Botoşani, pentru a pleca pe front.

Sfîrşitul lui Ion Grămadă s-a întîmplat să fie pe 27 august 1917 la Cireşoaia unde în timpul unui contraatac incisiv al trupelor române a fost secerat de o rafală inamică. Ultimele lui cuvinte păstrate au fost : „Sergent Donose, preiei plutonul şi du-l înainte !".

De pe urma lui Ion Grămadă a rămas un întins studiu inedit închinat participării românilor la asediul Vienei şi mai ales asupra colaborării românilor cu asediaţii.

Om de ştiinţă de mare valoare, Ion Grămadă a suspendat cercetarea ştiinţifică pentru un război pe care-l considera necesar şi drept.

Ion Trivale

Trivale este numele unui parc piteştean şi cine ştie asta poate ajunge repede că acest nume este de fapt un pseudonim. Dicţionarul ne spune că era născut la Piteşti, pe 13 aprilie 1889, şi că se numea Iosif Netzler. Trivale este pseudonimul criticului de origine evreiască Netzler. Pînă la primul război mondial, Ion Trivale a apucat să tipărească o singură carte de „Cronici literare", 1914. Activitatea lui în presă îl făcuse cunoscut mai ales prin angajarea polemică şi cumpănită în cîteva din chestiunile literare litigioase ale zilei. Era cel mai de seamă produs al direcţiei lui Mihail Dragomirescu, de la

care a plecat un alt critic prob, care se va realiza sub alte auspicii: Pompiliu Constantinescu. Dar la 27 de ani, Ion Trivale a răspuns chemării la arme a ţării, a îmbrăcat haina militară şi s-a prezentat, ca mulţi alţi scriitori, pe linia de apărare a Dunării. A murit pe 11 noiembrie 1916 la Zimnicea, în prima linie. A fost adînc regretat de contemporani şi confraţi pentru marea făgăduială pe care o reprezenta angajamentul său critic. Dac-ar fi trăit, zicea G. Călinescu în istoria lui literară, critica literară românească ar fi arătat altfel.

Rînduri luminoase şi pătrunzătoare au scris despre Ion Trivale mulţi. Reproducem aici elogiul lui Mihail Dragomirescu: **„Mort cu capul pe mitralieră în primele săptămîni ale războiului, în prima linie, în fruntea companiei pe care, sublocotenent, o comanda, omul acesta era destinat cărţilor, gîndirii, vieţii interioare. Asta îi face moartea nu numai dureroasă — căci o viaţă de om este o viaţă de om — dar adîncită de un înţeles ce îi luminează de două ori mormîntul lui de soldat.**

Dintre toţi morţii de război ai Franţei, umbra cea mai emoţionantă este a lui Alain-Fournier. Dintre toţi morţii Germaniei, amintirea cea mai patetică este a lui Georg Trakl. Amîndoi treceau pragul adolescenţei, amîndoi îl treceau pe al morţii.

Soldat şi poet — sunt două vocaţii străine una de alta, adverse aproape, dar pe culmi în ceasurile mari, le uneşte pe amîndouă un lucru care s-ar chema eroism, dacă nu s-ar chema mai simplu: uitare de sine. Numai cine se uită pe sine este cu adevărat poet şi poate fi cu adevărat soldat. Această dublă nobleţe o salută neamurile în cultul deosebit al scriitorilor căzuţi pe front. Intre toate luminările ce ard pentru sufletul morţilor este una pentru aceşti morţi scumpi între toţi. Între toate florile este o floare pentru ei".

Am citit aceste rînduri ale lui Mihail Sebastian tipărite în Cuvîntul din 23 noiembrie 1933, pentru că ele sînt valabile în egală măsură pentru toţi scriitorii morţi în acest război în prima linie: fie C.T. Stoika, fie Ion Grămadă, fie N. Vulovici, fie M. Săulescu, fie Ion Trivale.

Al. Mateevici

Un alt scriitor român care a luptat pe frontul antiaustriac a fost Al. Mateevici. El s-a născut pe 16 martie 1888 la Cainar, în Moldova de nord. A făcut seminarul teologic la Chişinău. A luptat atît în Galiţia în armata rusă, apoi pe frontul de la Mărăşeşti. S-a îmbolnăvit de tifos din care pricină a părăsit frontul şi s-a întors acasă unde a murit la 13 august 1917.

Toate antologiile româneşti vor reproduce la loc de cinste poezia **Limba noastră:** „Limba noastră-i o comoară / În adîncuri înfundată / Salbă scumpă cu odoare / Pe moşie revărsată. // Limba noastră-i foc ce arde / Într-un neam ce făr' de veste, / S-a trezit din somn de moarte / Ca viteazul din poveste. // ... // Limba noastră-i numai cîntec, / Doina dorurilor noastre, / Roi de fulgere ce spintec / Nouri negri, zări albastre. // Limba noastră-i graiul pîinii, / Cînd de vînt se mişcă vara. / În rostirea ei, bătrînii / Cu sudori sfinţit-au ţara."

Andrei Naum

Andrei Naum este un scriitor necunoscut marelui public. Semna versuri încă de la sfîrşitul secolului trecut în revista literară **Lumea nouă** sub pseudonimul „Andrei din Zegovia". Andrei Naum era influenţat de Coşbuc şi de Vlahuţă şi scria pasteluri. Singurul său volum de versuri, intitulat **Poezii postume** a apărut în 1921 cu o prefaţă de I. Petrovici. Andrei Naum, născut în 1875 pe 18 august la Bucureşti, va muri coincident pe data de 18 august 1917 la Mărăşeşti. Andrei Naum a fost ofiţer de carieră, deoarece după stagiul militar din 1885 face o şcoală de ofiţeri şi 1896 este avansat la gradul de sublocotenent, repartizat la regimentul 8 „Buzău", dar la un an este trecut în rezervă. Avansează în rezervă pînă la gradul de căpitan. În 1915 la patruzeci de ani se înrolează voluntar şi este repartizat la regimentul 63 infanterie şi ia parte la luptele de apărare din Muntenia şi din Dobrogea. Este rănit de două ori, dar continuă să fie prezent şi pe frontul din Moldova, unde cade în timpul luptelor pentru Mărăşeşti. Ultimele vorbe ale ofiţerului Andrei Naum erau vorbe de încurajare pentru soldaţii din trupa lui.

C. Manolache

Un scriitor foarte citit într-o vreme a fost C. Manolache cu romane ca „Tragedia lui Petru Cercel", „Scînteietoarea viaţă a Iuliei Haşdeu", „Catrinel", etc. Ofiţer de carieră, prozatorul a luptat pe frontul din Moldova în campania din 1916—1918. În timpul războiului este avansat maior şi apoi locotenent-colonel. După război va fi colonel şi apoi general de brigadă. Cam din acest timp datează şi cele mai multe dintre scrierile sale de succes. Despre primul război mondial şi despre camarazii de arme din această conflagraţie a tipărit două cărţi : **Camaradul Spirus** (1939), **Destăinuirile colonelului Mihu** (1942). C. Manolache este încă unul dintre cei care s-a dovedit apt să lupte pe două fronturi : al milităriei şi al literaturii.

Gib Mihăescu

Gib I. Mihăescu face parte dintre scriitorii puternic marcaţi de război, aşa cum de pildă a fost marcat de această experienţă şi Camil Petrescu. Gib Mihăescu termină secţia de limbi clasice a liceului „Carol" din Craiova în anul 1914 deci atunci cînd războiul începe. Începuse să scrie şi să publice încă din liceu. În 1914 Gib Mihăescu se înscrie la Facultatea de drept din Bucureşti, dar îşi întrerupe studenţia foarte repede. Milităria şi războiul îl găsesc în postura de elev-plutonier, iar sfîrşitul conflagraţiei, ca sublocotenent. A fost combatant în prima linie la Mărăşeşti şi a primit decoraţie pentru luptele de la Muncel. Azvîrlit de vîltoarea războiului pe cele mai halucinante scene ale lui, cum este aceea de la Mărăşeşti, Gib Mihăescu nu va conserva o amintire exterioară, eroică a acestor lupte. Proza lui cu militari, soldaţi şi ofiţeri, are în ea ceva febril şi halucinant, fie că este vorba de **Troiţa**, de **Visul**, de **Rusoaica**. Se poate spune că participarea lui Gib Mihăescu la luptele cele mai crîncene, în prima linie, de care el n-a făcut caz niciodată şi nici prietenii şi exegeţii operei lui, i-a influenţat decisiv proza şi că de aici din acest contact halucinant cu vîrtejul luptelor în războiul modern se trage şi factura modernă a prozei lui. Ca şi lui Camil Petrescu participarea în calitate de combatant la primul război mondial îi conferă atuul unei priviri critice asupra societăţii româneşti de după război şi mai ales a burgheziei româneşti.

Al. Vlahuţă în vizită pe front

P. Panaitescu Perpessicius

Criticul Perpessicius a fost şi el în prima linie şi a luptat mai întîi pe frontul din sud, ca Topîrceanu, Davidescu, Botez şi alţii ca ei. Mai tîrziu, pe frontul din Moldova, pe înălţimile Muratan, Dumitru Panaitescu, pe atunci încă nu Perpessicius, este grav rănit la mînă dreaptă şi transportat la spitalul din Botoşani. Medicii încearcă să-i salveze mîna, fără a i-o amputa, dar deşi reuşesc acest lucru, Dumitru Panaitescu nu va mai putea scrie niciodată cu mîna dreaptă. După război, Dumitru Panaitescu îşi va lua numele de Perpessicius, care vrea să zică în latineşte „cel care a suferit mult" şi este urmarea experienţei sale de front. De acum înainte lucrările şi cărţile scrise de fostul combatant a cărui mînă dreaptă a încetat să-l mai asculte, vor fi semnate Perpessicius. Monumentala ediţie a operei lui Eminescu pe care Perpessicius a scos-o lucrînd direct cu manuscrisele marelui poet este scrisă cu mîna stîngă.

George Topîrceanu

Cunoscut mai ales ca parodist, ca autor vesel, G. Topîrceanu nu poate fi asociat de mulţi cititori cu drama. El a trăit-o totuşi pe un portativ dilatat. G. Topîrceanu s-a născut pe 20 martie 1886 în Ţara Loviştei. A făcut studii de litere la Bucureşti şi a fost un funcţionar anonim ca mulţi alţii, ca Demetrescu-Buzău de pildă, pînă cînd **Viaţa Românească** îl scoate din anonimat în 1911 cînd îl angajează ca secretar de redacţie. De atunci înainte cariera lui G. Topîrceanu a fost legată exclusiv de **Viaţa Românească** şi de Iaşi. Ca şi M. Sadoveanu, G. Topîrceanu a făcut campania din Bulgaria. În etapa care a urmat şi în care în România s-a dat bătălia între cele două opţiuni, cu Franţa sau cu Germania, grupul de scriitori ai **Vieţii Româneşti** a ales din motive de experienţe istorice bine instalate în amintirea colectivă orientarea către Germania. Campionul necontestat şi

autoritar al acestui punct de vedere a fost C. Stere, fostul deportat în Siberia ţarilor. Mobilizat în 1916 ajunge întîi în Dobrogea, iar primele zile de război îl prind la Turtucaia, unde trăieşte dezastrul militar de acolo fără a se putea salva de prizonierat trecînd Dunărea. Este luat prizonier de bulgari şi îndură alături de alţi soldaţi şi ofiţeri tratamentul nemilos al lagărelor de prizonieri de la sudul Dunării, pînă în 1918. În primele zile după Turtucaia este dat dispărut, dar în cele din urmă G. Topîrceanu reuşeşte să ia legătura cu familia şi cu prietenii. Cum C. Stere se afla la Bucureşti ca urmare a consecventei sale atitudini progermane în legătură cu vîrfurile militare ale ocupanţilor oraşului, G. Topîrceanu încearcă o soluţionare a situaţiei lui prin C. Stere. Acesta reuşeşte să-l aducă la Bucureşti după un an şi patru luni de prizonierat în Bulgaria. În ianuarie 1918, poetul este la Bucureşti unde stă pînă cînd se încheie pacea din martie 1918. În acest timp va fi colaborator la **Lumina**, episod biografic din care adversarii săi au vrut să facă un punct negru, deoarece **Lumina** tipărea articole semnalînd mereu pericolul ţarist, deşi armatele ţarului erau, prin alianţa cu Franţa, şi cu România. La **Lumina** însă, G. Topîrceanu a tipărit doar două poezii şi cîteva amintiri obiective din prizonieratul bulgar pe care le-a introdus în volumul **Amintiri din luptele de la Turtucaia**, apărut chiar în 1918. În acelaşi an este la Iaşi. După Unirea de la 1 decembrie 1918, G. Topîrceanu alături de Mihail Sadoveanu scoate revista **Însemnări literare**, publicaţie de tranziţie către reapariţia **Vieţii Româneşti**. Sînt atacaţi în acest timp de către **Luceafărul** prin Oct. Tăslăuanu şi de **Lectura pentru toţi** şi **Sburătorul** prin E. Lovinescu pentru atitudinea lor în timpul războiului. **Însemnările literare** ripostează violent refuzind să admită discuţia cu cei care n-au îmbrăcat uniforma militară. Articolele lui G. Topîrceanu pe această temă au rămas în **Însemnări literare**, deşi ele nu compromit biografia lui, ci o clarifică. Pagini de război a tipărit G. Topîrceanu în volumele: **Amintiri din luptele de la Turtucaia. În ghiara lor — Amintiri din Bulgaria şi schiţe uşoare şi Pirin Planina.**

Mihail Sadoveanu

Sadoveanu care ne-a lăsat un remarcabil volum despre viața ostășească **Amintirile căprarului Gheorghiță**, inspirat de stagiul militar făcut la Fălticeni și Tîrgu Ocna, a fost concentrat in anii 1914—1915 la Piatra Neamț în cadrul Regimentului 16 „Războieni". În 1918 este concentrat din nou și comandă o companie care ridică niște fortificații militare. Din ianuarie 1917, Mihail Sadoveanu primește misiunea de a înființa și conduce ziarul **România**, organ al apărării naționale. Ziarul **România** care apare pînă în 1918 are drept colaboratori cei mai de seamă scriitori ai momentului : Octavian Goga, Ion Agîrbiceanu, Delavrancea, Blaga, Corneliu Moldovanu și alții. Odată cu terminarea războiului în Moldova își încetează apariția și acest ziar care a fost un puternic sprijin moral pentru ostașii din prima linie. Cele 15.000—20.000 de exemplare erau așteptate cu mare nerăbdare de combatanți. Se poate că spune că în acest fel Mihail Sadoveanu a luat parte activă la viața frontului, executînd misiunea care i s-a încredințat. După război Mihail Sadoveanu a tipărit numeroase povestiri despre ostașii români din prima linie, mai ales soldați, ca și despre viața parazitară și orgiastică a burgheziei românești aflată în refugiu la Iași. **File sîngerate, Frunze-n furtună, Strada Lăpușneanu, Cocostîrcul Albastru, Trenul fantomă, Morminte,** iată cîteva din titlurile care-l recomandă pe Mihail Sadoveanu ca scriitori al marii jertfe a soldaților anonimi pentru idealul Unirii.

Camil Petrescu

Scriitor intrat în manualele școlare, Camil Petrescu nu mai are nevoie de prezentări. Experiența **războiului, pe care** a trăit-o **în direct, este însă** extrem de **expresivă** pentru acest ins lucid, inteligent, febril și entuziast. **La începutul** primului război mondial, în 1914, Camil Petrescu, născut la 9 aprilie 1894, avea 20 de ani. Cum nu-l putea lăsa indiferent marea problemă a Unirii, Camil Petrescu scrie și optează pentru război, și pentru un război alături de Franța și aliatele acesteia. Drama avea să înceapă după aceea. Cînd **România** începe să-și facă **recrutările**, Camil Petrescu este **respins la vizita** medicală din pricina unei constituții fizice **nesatisfăcătoare**. Pentru Camil **Petrescu participarea la război ca militant** în prima linie este o chestiune de viață și de moarte: „...Tînărul care abia devenea scriitor și-a spus că niciodată, el care a cerut **intrarea în război**, nu se va mai **putea privi, față-n față cu conștiința lui, și mai ales că nu-l** va mai putea privi **în față pe cei** care au luptat pe **front, dacă** nu va fi fost și el acolo **alături** de ei, cu alte **cuvinte, că el** nu va mai putea **fi, dacă** el **nu** va cunoaște ceea ce ei au cunoscut, **niciodată un** scriitor adevărat". **În consecință**, respins la **recrutare**, Camil Petrescu **încearcă să se înroleze** voluntar la artilerie, dar n-are bani să-și achite calul și echipamentul. **Reușește** totuși să ajungă plutonier la Regimentul VI infanterie Mihai Viteazul, după ce **făcuse** în prealabil pregătirea **necesară** la o **școală militară**. La 22 martie 1916, cu **numărul** 1 106 înaintează facultății pe care o părăsise o cerere **pentru** obținerea unui certificat cu ajutorul căruia să înainteze din condiția de plutonier T.R. la aceea de sublocotenent de rezervă și o obține. Pe 1 august 1916 cînd este chemat sub arme, Camil Petrescu este sublocotenent de infanterie. Face parte din Regimentul 4 de marș și luptă la Tîrgoviște unde este rănit. Vindecat, revine pe front și în vara lui 1917 este prezent pe dealul Ungureanului, cota 789, la încordatele lupte de la Oituz. Pe 26 iulie 1917, după abandonarea cotei Ungureanu, Camil Petrescu cade, în timpul luptelor, prizonier și este dus în lagărul de prizonieri de la Sopronyek din Ungaria. Era rănit grav pentru a treia oară. Acum își pierde auzul, infirmitate supărătoare de care scriitorul va suferi pînă la sfîrșitul vieții. Pe listele de dispăruți va figura numele sublocotenentului de infanterie Camil Petrescu, care va apare în țară abia la 10 aprilie 1918. Camil Petrescu dorise o experiență integrală a războiului și o avusese. El va trăi și efectele de durată ale acestei conflagrații nimicitoare, efecte care după el au condamnat iremediabil generația lui la superficialitate culturală prin absența condițiilor favora-

bile unei instrucții normale. Tot ce a scris, după aceea despre război Camil Petrescu, va fi nu numai febril, inteligent și lucid, ci și tăios, necruțător. Cuvîntul lui va fi cuvîntul unui combatant, al unui din cei mai pătrunzători și mai pregătiți combatanți să înțeleagă atît drama războiului cît și farsa lui politică. Armata română, a scris după război Camil Petrescu, a fost subordonată intereselor de clasă. Cinismul burgheziei, care a dezertat de la acest război prin orice mijloace, a frizat ca totdeauna inconștiența, scria tot Camil Petrescu. Burghezia, moșierimea n-a fost cu precădere în linia întîi, asta vrea să spună prozatorul din experiență directă. Acest război al Unirii a fost dus de mase și

realizat de ele, adăugăm noi. Contrastul între viața dură, inumană a primelor linii și viața de desfriu și de orgie a Străzii Lăpușneanu este înfățișată de Camil Petrescu cu răceala dură a combatantului jignit și sfidat de ceea ce se petrecea în spatele frontului. Spectacolul victoriei a fost deprimant pentru combatantul Camil Petrescu : **„Dar a venit victoria și odată cu ea pacea. Și iată primele coloane dintre cei care se întorc acasă, pornind-o de-a lungul drumurilor dinspre Moldova. Dar nu erau ale luptătorilor. Erau ale celor de la toate cartierele, ale celor de pe strada Lăpușneanu și ale celor întorși de la toate Odesele și Kievurile. În treacăt luaseră drapelele care de la începutul războiului fuseseră păstrate la partea sedentară și, în sunet de fanfară, intrau victorioși în București. Se felicitau între ei la copioase serbări și banchete".** Nemulțumirea lui Camil Petrescu are motive adevărate și adînci și nu este numai a lui. Războiul acesta al Unirii a fost un război popular, un război care a verificat devotamentul și patriotismul poporului, dar n-a fost un război în care toți cei care l-au cerut, l-au vrut, l-au avut, să joace cinstit. Ca om al tranșeelor, care n-a ezitat niciodată în fața țelului deziderat al acestui război, Camil Petrescu este unul dintre cei mai îndreptățiți la o critică a aspectelor negative ale acestui război. A fost un război pe care l-a cerut, pe care l-a vrut, pe care l-a avut, dar care i-a dezvăluit caracterul de clasă al tuturor participărilor sociale. In dosarul războiului, paginile lui Camil Petrescu, de analiză sau de evocare, de construcție epică sau de lirism, rămin printre cele mai crude.

În afara numeroaselor articole referitoare la război și la literatura de război, Camil Petrescu a scris un roman inspirat direct de luptele la care a participat: **Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război (1930)** și un volum de **Versuri (1923)** în care **Ciclul morții** sint un ecou direct și imediat al războiului. Camil Petrescu este dintre acei scriitori marcați adînc și definitiv de experiența războiului. După încheierea lui el va fi profesor în Timișoara încercînd să realizeze practic în timp de pace, ceea ce încercase și în timp de război cu arma în mînă: să realizeze o reală unitate națională.

Coloane ale armatei române trec Carpații în ziua de 15/28 aug. 1916 pentru eliberarea fraților din Transilvania

Victor Ion Popa

Cînd începe primul război mondial Victor Ion Popa este angajat în viața literară pe care o va continua după război cu strălucirea cunoscută. În 1916 cînd este mobilizat, are 21 de ani și face ca și Demostene Botez o școală de ofițeri de șase luni, după care i se acordă gradul de sublocotenent. Este repartizat la Regimentul 12 infanterie cu care pleacă pe frontul moldovenesc, unde participă la luptele de la Mărășești, la ofensiva de la Oituz, cînd este grav rănit. Cu toate acestea este menținut în cadrele armatei pînă în 1919 cînd va fi demobilizat. Pentru Victor Ion Popa experiența frontului va fi crucială, îi va influența modul de a gîndi și de a concepe actul literar ca un act angajat. Ca mulți alți intelectuali și scriitori care au trăit experiența tranșeelor, Victor Ion Popa rămine impresionat de spiritul de disciplină, de devotament și de sacrificiu al oamenilor simpli pe front. Lor le va dedica piesa **Răspîntia cea mare,** după cum aceleași idei le vom găsi și în jurnalul de front **Floare de oțel,** pe care Victor Ion Popa începuse să-l scrie încă din tranșee. **Velerim și Veler Doamne,** deși nu este o carte de război este animată de aceeași dragoste pentru oamenii simpli.

C. Tăslăuanu

Numele lui Octavian C. Tăslăuanu rămine legat pentru totdeauna de revista **Luceafărul** de la Sibiu și de **Astra.** Mutată la Sibiu, revista **Luceafărul** a fost una din cele mai importante publicații de literatură română ale vremii. De ea sînt legate numele unora dintre cei mai importanți scriitori români de după 1900: Octavian Goga, Ion Agârbiceanu, Aron Cotruș, V. Pârvan, Liviu Rebreanu, Șt. O. Iosif, Ilarie Chendi, Oct. Tăslăuanu s-a afirmat ca un gazetar foarte important și ca un militant pentru Unire.

Cel mai spectaculos și grăitor gest al lui Oct. C. Tăslăuanu ține de participarea lui la primul război mondial. Este mobilizat ca cetățean al imperiului habsburgic și trimis pe front ca ofițer. Face parte din Regimentul 23 glotași Sibiu și ia parte la lupte grele în Galiția . Octavian C. Tăslăuanu vede cu proprii ochi cum sînt tratați românii ca ostași ai marelui Imperiu și constată mai ales șubrezenia organizării interne a acestei armate multinaționale a cărei ofițerime era animată de resentimente rasiale. Lipsa de prețuire a ostașilor români, totuși cei mai buni pe care-i avea atunci imperiul austro-ungar, determină atitudini decisive în rîndurile soldaților români pe front, care fie dezertează fie fraternizează cu inamicul, mai ales dacă are aceeași limbă cu dînsul. Regimentul 23 glotași Sibiu a fost pur și simplu decimat în aceste lupte conduse de ofițeri care nu cunoșteau limba trupei și nu erau animați de sentimente patriotice, aceeași fiind soarta și altor regimente românești de glotași. In **noiembrie 1914,** Oct. C. Tăslăuanu părăsește cîmpul de luptă al unei armate austro-ungare în degringoladă. El este ultimul ofițer rămas pe front dintr-un întreg regi-

ment, în urma lui mai rămîne doar doctorul regimentului. Regimentul avusese la plecare 3 500 de oameni. Acum la retragere avea doar 170 de inşi. Compania lui Octavian C. Tăslăuanu care avea la intrarea în prima linie 267 de soldaţi, rămăsese cu 5 soldaţi la care se adăuga ofiţerul Tăslăuanu şi ordonanţa sa.

În februarie 1915, Octavian C. Tăslăuanu iese din spital şi e trimis la trupă. Speranţele că România va intra în război împotriva Austro-Ungariei alimentate de zvonuri nu se împlinesc. Ostaşii români, care ar fi voit să treacă în corpore de partea armatelor statului român sînt deprimaţi. În timpul unei permisiuni la Mehadia, Oct. C. Tăslăuanu trece în România. El aducea cu sine însemnările sale de front, care vor apare chiar în mai 1915, iar a doua ediţie în august 1915. Intitulate **Trei luni pe cîmpul de război** ele au constituit un ferment important pentru ideea Unirii pentru că erau totodată oglinda şi mesajul poporului român de dincolo de Carpaţi. Valoarea documentară şi psihologică a acestor pagini este excepţională şi astăzi. Cartea lui Octavian C. Tăslăuanu a răscolit multe spirite şi a radicalizat pe mulţi adepţi ai Unirii. Tratamentul românilor din Imperiu, aşteptarea lor, intenţiunea unei rebeliuni armate în cazul intrării României în război alături de Franţa, erau tot atîtea elemente incendiare pentru spiritele aprinse ale vremii. Octavian C. Tăslăuanu este de altfel scriitorul care a somat S.S.R.-ul

prin două scrisori să-şi declare public atitudinea faţă de acest război care trebuia să fie unul al Unirii. La intrarea României în război, în 1916, fostul locotenent austro-ungar Octavian C. Tăslăuanu a luptat ca ofiţer român în cadrele armatei române pe frontul antiaustriac.

Aron Cotruş

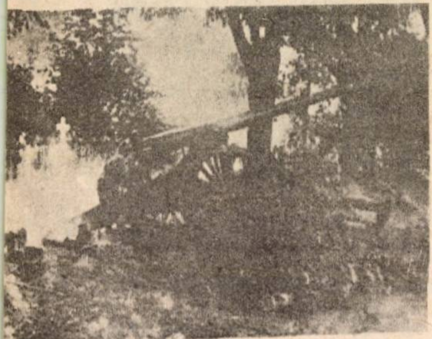
Participarea lui Aron Cotruş la primul război mondial lasă urme importante în poezia începătoare pe care o scrie în acei ani. Născut fiind la 2 ianuarie 1891, la Haşag în Sibiu, primul război mondial l-a prins ca supus austro-ungar, obligat să satisfacă serviciul militar în armata imperială. Orientarea tînărului poet este însă vizibilă încă de la activitatea de presă pe care o duce la **Românul** ca redactor, deoarece revista tipăreşte pe cei mai importanţi scriitori din România, de toate curentele şi nuanţele. Teza acestei reviste era că poporul român din Transilvania **„se ştie una cu întregul neam românesc de pretutindeni, una cu naţiunea română care alcătuieşte statul român independent"**. Din pricina unor asemenea idei, Aron Cotruş este trimis în judecată, în cauză era un articol al său tipărit în **Gazeta Transilvaniei**, condamnat şi îşi execută pedeapsa. În ianuarie 1916 este soldat al armatei austro-ungare la regimentul 60 din Alba Iulia. În luna iulie a lui 1916 este trimis pe frontul italian. Experienţa nemijlocită a frontului trebuie să fi fost dură. Celebrele regimente cu care s-a lăudat tot timpul propaganda austro-ungară, regimentele de infanterie 31, 33, 50, 51, 63, 64 nu erau alcătuite din austrieci sau unguri ci aproape în exclusivitate de români. Multe din aceste celebre formaţii de luptă au fost în întregime decimate. Regimentele 23 şi 24 de honvezi de la Sibiu şi Braşov erau alcătuite din soldaţi români recrutaţi la Sibiu, Hunedoara, Făgăraş şi au trebuit să facă faţă în mai puţin de o lună la 45 de asalturi. Rezultatul unor asemenea metode era exterminarea sau mutilarea unui număr foarte mare de români. **„Programul de anihilare şi deznaţionalizare nu era alcătuit numai pentru soldaţii români,** scrie Ion Dodu Bălan în prima monografie consacrată lui Aron Cotruş: „Resurecţia unui poet", **ci pentru toate satele româneşti obligate să presteze muncă la serviciile auxiliare şi la săpatul tranşeelor, cîtă vreme ungurii şi germanii erau scutiţi de asemenea corvoadă. În timpul războiului, învăţătorii acestor naţionalităţi au fost scutiţi de armată pentru a nu suferi şcoala, iar românii au fost incorporaţi pînă la unul. Adunările culturale române au fost interzise. Pînă şi bătrînii, femeile şi copiii mai mari au fost duşi, cu sila, la muncă pe cîmpiile Ungariei şi chiar ale Germaniei. Românii mureau cu zecile de mii pe front, iar acasă la ei războiul contra lor se ducea pe toate fronturile : naţional, economic, politic, religios, cultural şi social."** Este explicabil de ce poetul Aron Cotruş va trece liniile la italieni şi se va oferi să lupte împotriva imperiului habsburgic. Într-o autobiografie din 1928 el scria: **„În primăvara lui 1918, în calitatea-mi de legionar român** (adică, precizăm, de voluntar român pe frontul italian), **am făcut parte dintr-o comisie interaaliată de propagandă împotriva Imperiilor Centrale, comisie care funcţiona la Padova pe lîngă marele cartier al armatei italiene. Tot la Padova, am redactat, în 1918, o gazetă săptămînală „Neamul românesc", pe care o flotilă de aeroplane italiene o răspîndea în dosul frontului austro-ungar."** Ca urmare şi a acestei propagande duse de Cotruş, mulţi soldaţi români s-au predat italienilor pentru a alcătui formaţii de luptă care au luat parte la ofensiva aliată de spargere a frontului austro-ungar. Aceste contribuţii la prăbuşirea Austro-Ungariei sînt semnificative pentru aspiraţiile lui Aron Cotruş şi ale „legionarilor" români de pe frontul italian. Aron Cotruş reprezintă un caz expresiv de participare scriitoricească la un război care pentru români a fost un război al Unirii.

Un grup de poeţi în lagărul de la Helmstedt : Volbură Poiană, Cezar Stoica, Horia Furtună, D. Nanu

Almanah „Luceafărul", coala 3

Jurămintul voluntarilor ardeleni (1917) ● Baterie românească în acțiune pe frontul Mărășeștilor ● Prizonieri germani escortați de militari români, după lupta de la Mărășești ● „Mi-am servit țara cu armele mele : pana, vioara și bagheta — George Enescu după un concert susținut în fața soldaților

N. Davidescu

N. Davidescu este un nume relativ cunoscut în literatura română prin marile sale poeme parnasiene **Tudeia, Helada, Roma, Evul Mediu, Țara românească, Renașterea,** ca și prin prozele sale de intenție fantastică. A fost un scriitor cultivat și fin, care merită mai multă atenție din partea posterității.

S-a născut la 1 noembrie 1877 în București în familia unui inginer constructor, care a răspuns de lucrările podului de la Cernavodă. N. Davidescu a copilărit deci în mediul Bălții Ialomiții și a Bărăganului.

Cînd începuse războiul N. Davidescu avea tipărit un volum **La Fîntîna Castaliei** (1910). Literatura lui N. Davidescu, artificioasă în bună măsură, nu este de factură realistă și comunică prea puțin cu biografia lui. Deși a fost voluntar la Slatina în 1905, deși a fost mobilizat pe frontul primului război mondial și a luptat la Turtucaia, nimic din aceste experiențe militare nu se văd în prozele lui N. Davidescu ori în poezia lui. Cităm doar din **Sfinxul** (1915) **Inscripții pe baionetă**, care sînt un succint jurnal de campanie în Bulgaria 1913. Cît despre alte date, N. Davidescu este foarte rezumativ. În **Mărturisirile literare** cerute de D. Caracostea, el acordă o mai mică importanță întîmplării biografice pe măsură ce cariera lui literară începe să aibă o bibliografie. Cu toate acestea N. Davidescu ar fi avut ce povesti. El a fost la Turtucaia ca și G. Topîrceanu și ca și acesta a căzut prizonier și a îndurat drama prizonieratului din Bulgaria. Ca și G. Topîrceanu a fost dat dispărut, dar a reușit să iasă iar la suprafața vieții și să se ocupe de literatură. Spre deosebire de Camil Petrescu care a făcut din experiența războiului o experiență morală și intelectuală de prim ordin pentru opera lui, N. Davidescu nu i-a acordat în literatura lui un loc important. Parnasianismul său nu se acorda cu autenticismul lui Camil Petrescu. Cu toate acestea recunoaște în experiența captivității un act de cunoaștere revelator : **„Prima și cea mai adîncă experiență în această privință** (a cunoașterii psihologiei și moralei umane, n.n.), **a fost lagărul de prizonieri, unde o armată întreagă de oameni își pierdea dintr-o dată funcțiile și rosturile de pînă atunci, era smulsă din chingile și destinele încordate ale vieții sociale și, prefăcută în individualități flotante, ca boabele de nisip, lăsa pe îns pradă deopotrivă sieși și instinctelor lui proprii, cît și celorlalți și apetiturilor sau însușirilor tuturor semenilor săi"**. La aceste însemnări abstracte se reduce tot ce ne comunică poetul și prozatorul N. Davidescu despre experiența lui de lagăr. Scriitorul a avut discreția vieții și actelor lui și știm prea puțin despre el. Asta a făcut posibilă intrarea în circulație a unui portret ostil, cum este cel al lui E. Lovinescu din Memorii, care deformează desigur atît fizionomia omului cît și a criticului. De altfel contribuția critică a lui N. Davidescu este foarte importantă, el fiind primul și cel mai important susținător al poeziei simboliste, poeziei moderne în literatura română. La acest capitol meritele lui insuficient cunoscute sînt incontestabil mai mari decît ale altora. Cu N. Davidescu sporim cu încă unul pe participanții la războiul Unirii, un participant discret și lipsit de patosul suferinței sau al eroismului, dar autentic.

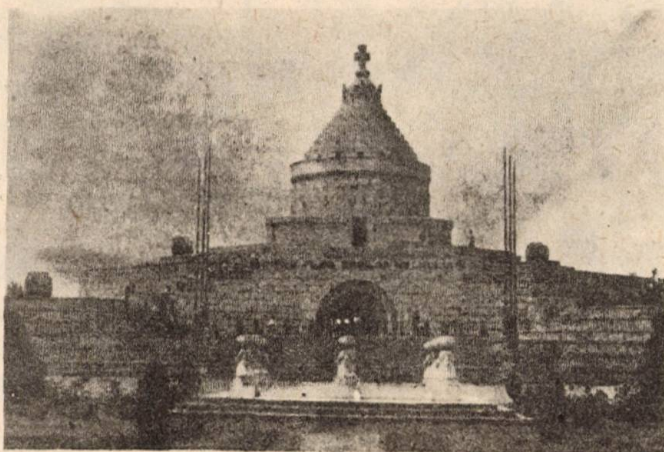
Demostene Botez

Poetul tristeților provinciale de la **Viața românească** a fost un pacifist. Ceea ce nu l-a împiedicat ca atunci cînd a fost chemat sub arme, să îmbrace haina militară să facă o școală de artilerie și să fie prezent la Turtucaia unde a scăpat atît de moarte cît și de prizonierat pe un ponton supraîncărcat care l-a scos la mal în stînga Dunării. A mai luptat ca artilerist la Cernavodă, pentru a ajunge mai tîrziu în Moldova la Furceni, tot ca artilerist. Demostene Botez a cunoscut din plin vicisitudinile frontului. Sfîrșitul războiului îl prinde la publicația **Depeșa** unde a fost detașat prin ordinul Statului Major. După război a fost redactor la **Însemnări literare** alături de Mihail Sadoveanu și G. Topîrceanu. Atacat de E. Lovinescu pentru vini imaginare, Demostene Botez a replicat și el, alături de colegii lui, între altele, cu un memorabil pamflet **Catîrii din Salonik**. Scriitorul a avut o viață lungă : născut la 1893 el va muri în 1973, după o prodigioasă activitate literară. Moartea l-a surprins pe cînd era director al revistei **Viața românească** unde el reprezenta tradiția ieșeană.

C. I. Kirițescu

Numele lui Constantin I. Kirițescu nu intră în dicționarele actuale ale literaturii române, deși calitatea literară a paginii acestuia îi dă dreptul de a fi considerat un scriitor autentic. G. Călinescu îi acorda atenție pentru literatura memorialistică pe care ne-a lăsat-o și pentru eforturile de a îmbunătăți ținuta învățămîntului ca director al învățămîntului secundar și a celui universitar. Memorialistica este cuprinsă în volumele **Printre apostoli și Flori din grădina copilăriei.** Opera pentru care Constantin I. Kirițescu și-a cîștigat definitiv dreptul de a figura într-o enciclopedie este **Istoria războiului pentru întregirea României,** în două volume, 1922—24, urmată de o a doua ediție în trei volume. Și această istorie este născută dintr-un impuls educativ. Kirițescu voia o istorie a războiului care să evite cifrele, expunerile seci, de tip militar și să dea o imagine a războiului pentru marele public, autorul vizînd mai ales tinerimea. Cartea a avut un mare succes și a rămas pînă acum cea mai importantă lucrare de istorie privitoare la participarea românilor la primul război mondial, deși autorul ei nu era istoric de meserie. Oricîte critici i s-ar aduce meritele acestei cărți sînt peste criticile posibile. Faptul că autorul este un literat conferă multor pagini ale cărții o tensiune epică și intelectuală care le ferește de anacronism. Constantin I. Kirițescu a fost combatant în primul război mondial și suflul cărții, autenticitatea ei a avut de cîștigat din asta. Născut la 16 septembrie 1876 la București, C.I. Kirițescu a murit în 1965 tot la București. Cartea lui de istorie națională pentru tineret **Istoria războiului pentru întregirea României** n-a mai cunoscut din păcate nici o altă ediție după moartea autorului.

Vasile Voiculescu

Vasile Voiculescu, tînăr medic (n. 1884) și care debutase în „Convorbiri literare" cu poezii, este mobilizat ca medic militar și lucrează la spitalul militar din Bîrlad. Aici cunoaște și el, ca atîția alți colegi de scris, pe cei care duceau greul frontului. Lucrează cu multă pasiune și este pe punctul de a-și pierde viața, molipsindu-se de la bolnavii săi de tifos exantematic. În apropierea Bîrladului era refugiat Vlahuță, pe care Vasile Voiculescu îl cunoaște în aceste grele împrejurări. În casa lui Vlahuță veneau și alți scriitori-combatanți sau corespondenți de front în trecere. Astfel, se înjghebă un fel de cenaclu literar cu membrii pasageri, cenaclu în care tînărul Vasile Voiculescu își citește primele poezii patriotice. Ele vor apare în volumul **Din Țara Zimbrului** (1918) și sînt mărturia lirică a doctorului militar din timpul apărării Țării Zimbrului, adică a Moldovei.

Gh. Brăescu

Gh. Brăescu este ofițer de carieră. În 1886, ca fiu al unui ofițer de cavalerie este înscris la Școala fiilor de militari din Iași, orașul nașterii sale. Gh. Brăescu are o viață aventuroasă și de aceea o vom înfățișa pe scurt aici. În 1889 pleacă la o școală de subingineri în Franța, la Nancy. Școala nu-l atrage și datorită unei replici

Redacția ziarului „România", Iași, 1917

orgolioase pe care vrea să și-o respecte ajunge voluntar în Legiunea Străină a Franței. Va petrece un timp în Algeria, dar în 1893 îl vom găsi în țară unde se va înrola voluntar la Vaslui. După ce termină stagiul militar, 1896, se reangajează plutonier, fiind apoi selecționat pentru școala de ofițeri de infanterie din București. În 1903, fostul voluntar al Legiunii străine din Franța este avansat locotenent, apoi căpitan, 1910, între 1912—1915 fiind chiar profesor la școala de infanterie. Războiul îl prinde ca maior, și în această calitate participă la luptele de pe Valea Oltului și valea Prahovei. Este rănit grav și la spitalul Colțea i se amputează brațul drept. Ocupația germană îl surprinde la București, ca ofițer de carieră, și deși infirm i se cere o declarație că nu va mai lupta împotriva germanilor. Gh. Brăescu, firesc, refuză, iar urmarea este că va ajunge în lagărul de la Straalsund, la Baltica, alături de alți 300 ofițeri români. În lagăr, Gheorghe Brăescu își descoperă vocația literară. După semnarea păcii, Gheorghe Brăescu se întoarce acasă și ajunge treptat pînă la gradul de general de brigadă în rezervă. Paralel maiorul va face și o strălucită carieră literară pe teme militare în cercul „Sburătorul" prezidat de E. Lovinescu, care-l așeza entuziast alături de Caragiale. Interesant este că acest militar cu conduită de erou, a ironizat tot timpul viața de cazarmă și ticurile vieții militare în timp de pace.

Felix Aderca

Felix Aderca, unul din publiciștii cei mai dinamici și inteligenți ai literaturii interbelice a ajuns pe front în condiții dramatice. Lunile de dinaintea războiului îl prind în Franța unde ezita să rămînă. Izbucnirea războiului îl decide să se întoarcă în România, cu ultimul vapor care părăsește Marsilia și este urmărit de două crucișătoare germane. Ajuns acasă se înfățișează de îndată la regimentul 1 de infanterie Dolj, dar este arestat ca dezertor, și apoi achitat datorită împrejurărilor speciale ale întoarcerii. Felix Aderca va face prima parte a războiului aproape în întregime, după care cade prizonier la germani. Eliberat din captivitate el este din nou mobilizat pe frontul de vest, la Tisa, unde se evidențiază fiind decorat cu „Bărbăție și credință cu spade". Experiența frontului este pentru el lungă și completă.

Hrănit cu idei socialiste, Felix Aderca va avea despre război, în general, despre acesta în mod special idei oscilante. Ele sînt foarte bine reflectate de literatura lui inspirată de experiența războiului. Desigur, nu atît cartea de versuri **Sînge închegat**, 1915, cît din **Moartea unei republici roșii**, apărută în 1924, dar cu capitole tipărite în **Lectură pentru toți** încă din 1919, și mai ales **1916**, roman al războiului apărut în 1935, se poate reconstitui o imagine a frontului. G. Călinescu aprecia prima sută de pagini din **1916** pentru că este **„realizată sobru și dramatic"**. Dar romanul i se pare marelui critic tezist în continuare : **„Din nefericire după această sută de pagini sincer epică urmează o dezvoltare tendențioasă. Căpitanul Ursu este un erou care luptă fără convingere. Nu că n-ar fi dorit o Românie mare, dar asemenea dorinți îl preocupaseră mai puțin". În schimb fiul său e un trădător, cu „un deosebit simț al realităților". După război, căpitanul, decorat cu „Mihai Viteazul", devine extremist de dreapta, apoi trece în tabăra adversă, în sfîrșit răpus de contradicții se spînzură, ratificînd, la drept vorbind „simțul realităților" care l-a dus pe fiul său Titel la trădare. Autorul e un pacifist, cu această notă tipică evidentă și în articolele sale și de altfel comună tuturor celor din categoria sa, că în loc să osîndească agresiunea, ironizează rezistența, glorificînd într-un cuvînt, defecțiunea și dezertarea. Vina romanului stă în părăsirea epicului și (întrucît spiritul anarhic reprezintă și el un tip de umanitate ce poate fi obiectiv exprimat) în abandonarea trăirii impersonale a sufletului chinuit de probleme spre a se demonstra cititorului o teză și a-l determina s-o îmbrățișeze. Romanul s-a prefăcut în manifest pacifist".**

La fel de drastic este judecat și romanul **Moartea unei republicii roșii**. Drasticei judecăți a lui G. Călinescu, Felix Aderca i-a răspuns printr-un vehement atac la compendiul de istorie literară din 1946, Felix Aderca reprezintă cazul curios al unui participant la cruciale evenimente fără a le înțelege rostul adînc. Deși acută, proza de de război scrisă de Felix Aderca rămîne inferioară prin subiectivism programatic și tezism, celei a lui Camil Petrescu, ieșită și aceasta dintr-o experiență asemănătoare.

Ziaristul american MILTON G. LEHRER despre

CONDIȚIILE ÎN CARE S-A ÎNFĂPTUIT UNIREA LA 1 DECEMBRIE 1918

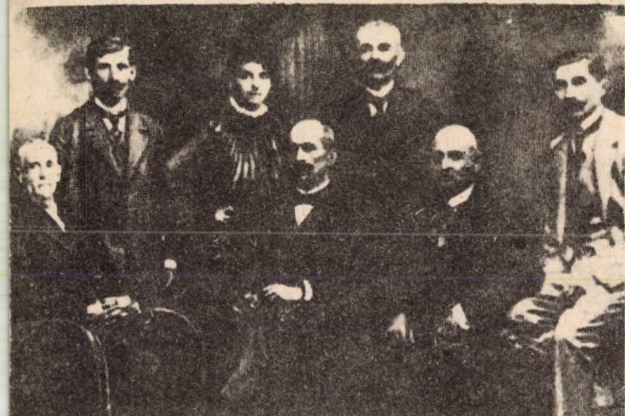
În 1944 a apărut o carte intitulată «Ardealul — pămînt românesc», carte scrisă de un american. «Ardealul — pămînt românesc» este o carte antifascistă. În demonstrația pe care o întreprinde, după ce a călcat cu piciorul țara românească, a stat de vorbă cu oamenii și i-a cercetat documentele Milton G. Lehrer are o singură țintă : de a scoate în evidență barbaria dictatului de la Viena, cu toate consecințele lui de tip fascist, actul de brutală și criminală injustiție care a rupt din trupul României, stat național unitar, o parte a ei pentru a oferi fără justificare altui stat și mai ales pentru a oferi unei asupriri discreționare și chiar masacrului. Sensul antifascist al acestei cărți «Ardealul — pămînt românesc» apărute în românește și franțuzește se degajă nu numai atunci cînd sînt prezentate evenimentele dintre 1940 și 1944, ci și atunci cînd cercetează istoricește înapoi, în timp, felul în care a fost tratată populația românească de către guvernanții unguri și nobilimea maghiară. Această istorie din unghi antifascist a României acordă toată atenția modului în care s-a realizat Unirea de la 1 Decembrie 1918, act legitim și inevitabil al istoriei românilor, subliniind prin fiecare literă a cărții profunda ei îndreptățire.

TRANSILVANIA COLONIZATĂ CU... UNGURI

Contele Ștefan Bethlen, unul din cei mai vajnici apărători ai sistemului asimilării forțate, denunța pericolul „oceanului românesc dintre Tisa, Dunăre și Carpați" și reluînd vechiul principiu al legii colonizării a lui Daranyi, propovăduia spargerea blocului compact al românilor transilvăneni prin colonizări masive cu unguri.

„Guvernul ungar, spune Charles Upson Clark in „Greater Roumania" a cheltuit milioane de coroane pentru a coloniza Transilvania cu unguri, iar după ce războiul a început, el a mărit efortul său în această direcțiune".

Planul din 1912 al contelui Bethelen mai prevedea o serie de măsuri, destinate în primul loc să submineze însăși proprietatea rurală românească, fundamentul vieții românești de la țară și în al doilea loc să împiedice libera dezvoltare a milioanelor de români.

Grup de deportați politici români la Sopon (Al doilea, de la dreapta la stinga, compozitorul Ion Vidu)

Pentru atingerea primului și celui mai important scop, contele Bethlen cerea pur și simplu deposedarea românilor de bunurile rurale, adică de singurele lor bunuri, iar în ceea ce privește paralizarea vieții economice românești din Transilvania, viitorul prim ministru al Ungariei cerea distrugerea creditului românesc și sabotarea instituțiilor bancare românești.

Dacă planul contelui Bethlen ar fi fost pus în aplicare s-ar fi ajuns în plin secol al XX-lea la reînvierea vechilor tradiții feudale, românii redevenind — prin grația ungurilor — ceea ce au fost timp de multe secole : sclavi pe propriul lor pămînt.

Din fericire însă pentru românii din Transilvania, Monarhia Austro-Ungară s-a prăbușit la timp, astfel încît machiavelicul plan de maghiarizare a pămîntului fostei Dacii n-a mai putut să-și producă efectele.

Înainte de războiul mondial acest plan intrase, intr-o formă inițială, pe făgașul realizărilor. Contele I. Mailath redactase un adevărat program agrar, bazat pe principiul transferului proprietății rurale de la români la unguri, iar societatea O.M.G.E. a agricultorilor unguri proclama sus și tare că pămîntul Transilvaniei trebuie să devină unguresc, „deoarece cine posedă pămîntul posedă țara".

Pentru radicala schimbare a Transilvaniei românești într-o Transilvanie ungurească, guvernanții unguri procedau deci în etape. Întîi, maghiarizarea elementului om, în al doilea rînd maghiarizarea pămîntului însăși.

Tentativa era însă și prea temerară, și prea brutală pentru a putea reuși într-o epocă în care libertatea națională era ridicată la rangul de principiu fundamental al vieții statale.

Deși sortită eșecului, totuși ungurii n-au abandonat această tentativă de maghiarizare prin violență, până în cea din urmă clipă a dominației lor politice asupra Transilvaniei.

Profesorul Silviu Dragomir care în calitatea sa de ministru român al minorităților a dat dovadă de un spirit de dreptate și de echitate care ar face cinste oricărui om politic din Occident, califică această politică a maghiarilor față de naționalități, drept o politică „criminală". În lumina acțiunilor guvernelor unguresti care s-au succedat la putere înainte de deslănțuirea războiului mondial, termenul nu ni se pare exagerat. Cînd trecem în revistă însă, întregul cortegiu de ordonanțe pe cari guvernul contelui Ștefan Tisza le-a edictat cu privire la românii transilvăneni de la intrarea în război a Austro-Ungariei, termenul ni se pare prea blînd.

GUVERNAREA CONTELUI ȘTEFAN TISZA

Contele Tisza, care prin energia și prin inteligența lui superioară, a dominat întreaga viață politică a Ungariei în cel de al doilea deceniu al secolului nostru, era cunoscut ca un adversar ireductibil al oricărui elan naționalist românesc.

După ce, printr-o lege electorală, el a anihilat aproape complect reprezentarea românilor în Parlament reducând circumscripțiile electorale majoritatea românești, de la 42 la 17, făcând deci astfel ca cei 3 500 000 români să fie reprezentați prin numai 17 deputați, când cei 200 000 de sași trimiteau în parlament 14 deputați, contele Tisza a avut cinismul să declare de pe tribuna Camerei Deputaților : **„Am reușit să-i scoatem din Parlament pe domnii aceștia, cu puține excepții dureroase !" „Domnii aceștia"**, erau pentru Ștefan Tisza marii patrioți români, pe cari legea electorală și în special metodele samavolnice cari caracterizau alegerile, îl împiedicaseră să se realeagă în Parlament, și pe cari deși Tisza îi asemuia cu niște „cetăți de spumă" și cu o „fata morgana" (discursul din Parlament, rostit la 11 Iulie 1910), totuși el îi prefera în afara Parlamentului decât pe băncile lui. **„Excepțiile dureroase"** erau deputații, atât de puțini la număr cari reușiseră să învingă toate dificultățile și să înfrunte toate obstacolele inerente unei alegeri în Ungaria, spre a veni la Budapesta să facă auzit glasul milioanelor de români asupriți.

Și chiar așa de puțini câți erau, contele Tisza încă îi găsea că sânt prea mulți !...

Ne putem ușor imagina cari au fost sentimentele de care a fost animat Tisza față de români în ziua în care Austro-Ungaria s-a găsit în războiu cu Aliații. România respingînd injocțiunile care-i veneau dela Berlin și dela Viena pentru a se alătura Puterilor Centrale și mai lesne încă ne putem închipui care a fost atitudinea pe care a arborat-o premierul Ungariei față de românii

transilvăneni în ziua în care România liberă a declarat război Ungariei.

În 1914, guvernul prezidat de contele Tisza edictează nu mai puțin de 33 de ordonanțe, având de scop, după cum se exprimă Ion Clopoțel, istoriograful evenimentelor petrecute în Transilvania din 1914 până la alipirea ei la România, „de a înmulți mijloacele materiale spre a desăvârși politica de maghiarizare".

Libertatea presei românești este suprimată. Ziarul „Românul" al lui Vasile Goldiș este desființat. Întrunirile publice românești sunt interzise. Statul ungar își arogă controlul gestiunilor băncilor românești. Autonomia bisericească este încălcată, adunările și congresele naționale bisericești fiind obligate a ține ședință în prezența Comisarilor Guvernului. Populația românească din Transilvania este scoasă de sub jurisdicția judecătorilor ei firești și pusă sub jurisdicția excepțională a Curților Marțiale. Legea despre răspunderea trădătorilor de patrie, decretată în 1915, (legea XVIII) a înăsprit mai mult încă atmosfera de teroare în care trăiau românii transilvăneni dela isbucnirea războiului mondial. Era suficient un simplu denunț, pentru ca averea românului denunțat drept trădător să fie sechestrată, iar el să fie internat în lagăr sau aruncat în temniță.

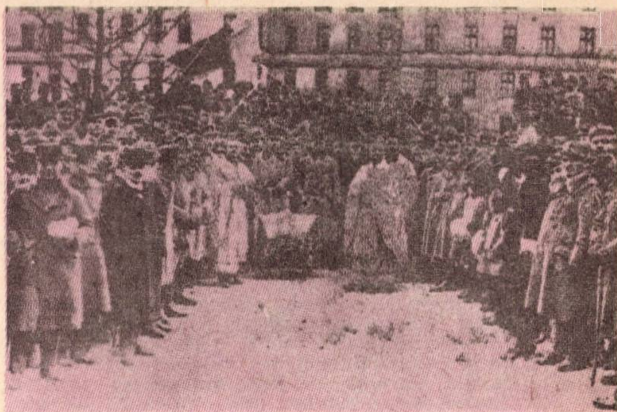
Temnițele din Brașov, Făgăraș, Cluj, Seghedin, erau pline până la refuz de acești „trădători", a căror singură vină era de a se fi născut români pe pământul românesc al Transilvaniei !

Protopopi, preoți, bătrîni, femei și copii, umpleau lagărele special improvizate la Sopron (lângă granița Austriei), la Veperd, etc. Regimul aplicat sutelor de nevinovați, ridicați în modul cel mai abuziv dela căminurile lor, trebuie să fi fost extrem de aspru dacă judecăm după numărul morților din lagăre și închisori și dacă ne reamintim de asprul tratament care le era aplicat românilor transilvăneni, în închisorile ungurești **în timp de pace.**

Ordonanța nr. 4 000 a Președinției Consiliului de Miniștri maghiar, dată în 1917, încoronează opera de desnaționalizare a guvernelor precedente. Ea este o traducere în fapt a planului contelui Bethlen. Într-adevăr, conform acestei ordonanțe românii nu mai puteau cumpăra nici un petec de pământ la țară, căci autorizația le era refuzată categoric, ori de câte ori ei o solicitau. De altfel, aceasta era și rațiunea pentru care necesitatea autorizațiunei fusese instituită.

În acelaș an, contele Apponyi, redevenit ministru al Instrucțiunei Publice și al Cultelor, înființa așa numita „zonă culturală" în Sud-Estul Transilvaniei, cu destinația exclusivă să asigure maghiarizarea complectă a școlilor românești din districtele Năsăud, Trei Scaune, Brașov, Făgăraș, Hunedoara, ș.a., adică în acea regiune în care școala românească rezistase acțiunilor de maghiarizare anterioare. Consecința imediată a aplicațiunii acestei noui legi, Apponyi, fu desființarea a 507 școli primare românești din acea regiune.

Toate aceste măsuri de ordin legislativ erau întovărășite de ceea ce publicistul american Charlaes Upson Clark, numește „persecuția meschină" (petty persecution) a jandarmeriei, exercitată în toate domeniile, persecuție pe care acelaşi scriitor o compară cu aceea exercitată de austrieci la Riva și de germani în Schleswig. Erau zecile de vexațiuni și de nedreptăți zilnice, pe cari jandarmul la țară și organele în subordine la orașe, le comiteau față de populațiunea românească lipsită de orice apărare.

Ostașii și ofițerii români de la Viena depunînd jurămîntul către Comitetul național român (17 noiembrie 1918)

PRIGOANA

Aceste persecuții mărunte, dar infinit repetate, această otravă zilnică, aveau să ia un caracter de o gravitate excepțională în ziua în care România declara războiu Puterilor Centrale.

Aproape o jumătate de milion de români transilvăneni au fost ridicați dela căminurile lor și trimiși să lupte pe cele mai diverse fronturi pentru o cauză care nu era a lor. Ușor își poate închipui, oricine, cunoscută fiind adversitatea ungurilor față de români, căror soldați din armata ungară le-a fost hărăzită cinstea de a se bate în liniile cele mai avansate.

„După ce se săcătuise Ardealul de tot tineretul lui, spune N. Polizu-Micșunești în volumul închinat lui Niculae Filipescu, se făptuiau sălbăticii asupra bătrânilor și chiar răniților, obligați la cărăușii ; preoți și femei bătrâne erau aruncați în temnițe".

La Sibiu, relatează Octavian Goga, poetul Ardealului, femei și preoți au fost puși în lanțuri și au fost scoși în stradă la eșirea dela spectacol a mulțimii, pentru a fi scuipați în obraz, de maghiari și sași. **(N. Polizu-Micșunești : „N. Filipescu").**

„Nu există domeniu de activitate publică, scrie Ion Clopoțel în cartea sa «Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România», în care să nu fie suspendată libertatea înfăptuirilor și siguranța zilei de mâine".

Românii de dincoace de Carpați nu erau indiferenți față de soarta fraților lor de peste munți. În epoca neutralității se formase în Regat un puternic curent politic naționalist care cerea imperios intrarea României în război alături de Aliați, pentru eliberarea românilor transilvăneni de sub jugul dominației maghiare.

DECLARAȚIA LUI WILSON

„Aspirațiunile naționale ale popoarelor, spusese președintele Wilson la 11 Februarie 1918 în fața Congresului american, trebuie să fie respectate ; în viitor, popoarele nu trebuie să mai fie dominate și guvernate decît de propriul lor asentiment. **Autodeterminarea nu este o simplă frază. Ea este un principiu imperativ de acțiune**

pe care în viitor oamenii de stat nu-l vor ignora decît în detrimentul lor !".

Președintele Statelor Unite vestea popoarelor asuprite de milenii zorile unei lumi nouă. Premierul Ungariei amenința aceleași popoare cu distrugerea totală, numai pentru că îndrăzniseră să-și făurească din cuvintele Președintelui crez de viitor.

Mersul fulgerător al evenimentelor i-a depășit însă, cu mult prea mult pe unguri, pentru ca ei să mai poată, în ceasul al 12-lea, înfăptui planul odios de distrugere a naționalităților, pe care nu-l putuseră realiza cu metodele cele mai violente timp de o mie de ani.

Ofensiva Mareșalului Franchet d'Esperey în Sudul Balcanilor, spargerea frontului de la Dobropolje, înaintarea rapidă a Aliaților înspre Sofia și Constantinopol, capitularea Bulgariei și a Turciei, intrarea României din nou în război la sfîrșitul lui Octombrie 1918, mișcările de afirmare națională a popoarelor nemaghiare din sînul Monarhiei dualiste, au grăbit finalul ultimului act al acelei **monstruozități statale** care dăinuia de atîta vreme în Centrul Europei.

Marele Talleyrand în memoriul pe care l-a adresat lui Napoleon după bătălia de la Austerlitz, sfătuindu-l să susțină Austria, a zugrăvit în cîteva cuvinte laconice, dar atot-cuprinzătoare, situațiunea șubredă a acestei împărății, care avea totuși să mai dăinuiască, prin teroare încă un veac.

„Monarhia austriacă, spunea genialul diplomat francez, este un amestec rău închegat de state, diferite toate între ele prin limbă, obiceiuri, religie, regimuri politice și civile și care nu au alt bun comun decît identitatea șefului lor. O asemenea putere este de la sine înțeles slabă".

... și desigur destinată pierii !

În Consiliul de Coroană ținut la Viena la 15 Octombrie 1918, împăratul Carol, ultimul Habsburg, făcu un suprem efort pentru a salva monarhia dela prăbușire, încercînd a o transforma într-un stat federal cu acordarea unei largi autonomii tuturor naționalităților.

Era o recunoaștere tîrzie a justeței principiilor formulate de românul Aurel Popovici în 1906.

Comportarea ungurilor în acest Consiliu de coroană, care a precedat cu două săptămîni doar deslănțuirea revoluției din Ungaria, este de neconceput. **Deși pămîntul se scufunda cu repeziciune vertiginoasă sub picioarele lor, ei nu reușeau să-și dea seama de realitate, într-atît erau orbiți de patima lor în contra naționalităților.**

Wekerle, primul ministru al Ungariei, care succedase lui Ștefan Tisza în aprilie 1918, dar care activa totuși după indicațiile politice ale fostul Premier, se împotrivi cu energie modificării regimului dualist, mergînd pînă acolo încît amenința Austria cu înfometarea, dacă împăratul va include Ungaria în planul de federalizare.

Cu un an înainte, Tisza manifestase aceiași atitudine față de autonomia românilor în cadrul unei Austrii federale, declarînd unui emisar al contelui Czernin, care sugerase această ideie, că : „acela care încearcă să ia Ungariei numai un singur metru pătrat din pămîntul ei, va fi împușcat".

Amenințarea aceasta produse efect asupra hotărîrilor pe care avea să le ia împăratul a doua zi după Consiliul de coroană de la Viena. Într-adevăr, în mesajul pe care el îl adresă „popoarelor sale" în ziua de 16 octombrie, el le dădu dreptul să se organizeze pe baza principiului autonomiei naționale, excepție făcînd doar românii și celelalte nații, aparținînd „Sfintei Coroane ungare", nații menite în intenția împăratului să continue a suporta la nesfîrșit jugul dominației maghiare.

Cînd imperiul Habsburgilor trosnea din toate încheieturile, cînd vîntul libertății popoarelor dărîma în calea lui toate obstacolele artificiale pe care absolutismul le așezase între fii aceluiași neam, ungurii se cramponau în menținerea formelor vetuste ale unui sistem politic, pe cale să dispară pentru veșnicie în negura istoriei.

Este unul din cele mai surprinzătoare exemple de neprevedere, de lipsă de simț politic și de obsinațiune în susținerea unei cauze iremediabil pierdute, pe care ni le oferă istoria.

În clipa în care mesajul a proclamat intangibilitatea teritoriilor făcînd parte din Sfînta Coroană a Ungariei, unitatea Ungariei încetase să mai fie o realitate, devenind o simplă aparență formală. Popoarele supuse prin violență erau pe calea desrobirii și nimic nu le mai putea îndepărta de pe această cale.

HAOSUL DIN UNGARIA

Oscar Iaszi, ministrul naționalităților în guvernul radical al contelui Karoly, definește starea ce domnea în aceea vreme în Ungaria, drept o stare „haotică". Tot el mai afirmă în „Revolution and Counter-Revolution in Hungary" că și sub noul regim se încerca reeditarea vechilor greșeli din trecut.

„Rezistența regimului vechi (**l-ancien régime,** în text), spune Oscar Iaszi, se datora în special celor trei politicieni Windischgrätz, Vazsonyi și Szterény".

Concesiile pe care ei le ofereau românilor erau minime. Chiar în plină revoluție, ungurii nu înțeleseseră marea chemare a timpului. Ei căutară să obțină toată libertatea în urma revoluției din 1918, neoferind naționalităților decît o fărîmă de libertate. Printr-o abilă manevră diplomatică Karoly, care era antantofil, încerca să-și cîștige simpatiile aliate, pentru a nu fi obligat la sacrificii prea mari. Era reeditarea sistemului revoluționar „liberal" din 1848.

1 DECEMBRIE 1918

Românii ardeleni care aveau vie în memorie trădarea revoluționarilor kosuthiști din 1848 față de cauza românească, nu mai așteptau de data aceasta să li se ofere libertatea de către republica ungară instaurată la 16 noiembrie 1918 și la 1 Decembrie 1918, într-o uriașă adunare plebiscitară care avu loc la Alba-Iulia sub președinția bătrînului patriot ardelean Gheorghe Pop de Băsești, declarară cu entuziasm : **„Unirea Românilor de peste munți și a teritoriilor locuite de ei cu România".**

Ziarele ungurești din acea epocă evaluează la 100 000 numărul reprezentanților românilor transilvăneni care au participat la plebiscitul Ardealului.

Unirea Transilvaniei nu este, cum vrea să acrediteze propaganda maghiară în străinătate, consecința unor tratate pe care „Ungaria a fost obligată să le semneze" sau a unor „influențe din afară" (v. prof. Horvath : Weltkrieg. Friedensdiktat und Nachkriegsregelung).

Ea este rezultatul unei evoluții lente. EA ESTE O ÎMPLINIRE DE DESTIN.

Participanţi la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918

Românii de pe ambele versante ale Carpaţilor purtau în suflet această zi ca pe o lumină care apare la orizont la capătul unei lungi călătorii. Ea le lumina calea de undeva din viitor. În ziua în care le-a fost dat s-o apropie, idealul lor a fost realizat şi unirea înfăptuită.

Resemnarea cu care românii au acceptat sosirea acestei zile este caracteristică firei răbdătoare a mult încercatului popor românesc.

Poate este şi o consecinţă a siguranţei ce o aveau românii, în realizarea visurilor lor de milenii. Transilvănenii ştiau că această zi a Unirii — şi implicit a libertăţii — va veni. Şi ştiau că ea le este promisă de o lege firească care-şi urmează implacabilă drumul spre împlinire, fără a putea fi oprită de piedicele pe care le pot pune în cale meschinele interese omeneşti.

Inevitabilis fatorum lex humana providentia mutari non potest.

Transilvania **s-a unit** cu România. Ea n-a fost unită prin voinţa altora cum susţin azi toţi profesorii dela Budapesta, denaturînd în modul cel mai flagrant sensul evenimentelor.

Marile Puteri n-au făcut decît să constate această voinţă a provinciei de veacuri româneşti de a se uni cu românii de pe versantul răsăritean al Carpaţilor, s-o constate şi s-o ratifice.

„Unirea românilor, spune academicianul român Ion Lupaş, originar din Transilvania, nu este opera unei persoane, a unei provincii sau a unei generaţii. Ea este rezultatul luptelor susţinute timp de secole de cei mai buni fii ai poporului român".

Profesorul Horvath şi colegii săi de la Universitatea din Budapesta vorbesc în toate lucrările destinate străinătăţii de : „contracte bilaterale viciate prin lipsa liberului consimţămînt al uneia dintre părţi", de „hotărîri de arbitri" şi de multe ale chestiuni mărunte, demne doar de un proces minuscul privitor la un stînjen de pămînt şi purtat în faţa unei umile judecătorii de ocol rural.

Procesul care s-a terminat în ziua de 1 Decembrie 1918 prin hotărîrea fermă şi categorică a românilor transilvăneni de a se uni cu regatul României, este un proces istoric multisecular care nu s-a încheiat printr-o sentinţă rece, pronunţată de un tribunal indiferent, ci printr-o revoluţie naţională.

Spre fericirea Transilvaniei, revoluţia românească de la 1 Decembrie 1918 s-a soldat fără vărsări de singe. Prea mare era elanul către libertate al popoarelor subjugate pentru ca cineva să îndrăznească să-l înăbuşe în sînge. La 28 octombrie isbucneşte revoluţia la Praga şi Cracovia. La 29, stindardul libertăţii flutură la Zagreb şi la Lubliana. La 30, revolta cuprinde Austria. La 31, începe descompunerea conglomeratului ungar. Aşa cum au prevăzut minţile clarvăzătoare, cu decenii înainte, a fost suficientă o puternică sguduire a Europei Centrale pentru ca unitatea fictivă a împărăţiei Austro-Ungare să se descompună în părţile ei componente, **adevăratele realităţi politice.**

„Ca orice rău, spune Loncarevici în cartea sa „Jugoslawiens Enstähung", (Viena, 1928), războiul mondial a avut şi partea lui bună : prin el au fost distruse şi ultimele resturi ale unui absolutism feudal medieval".

Prin actul istoric de la Alba Iulia s-a încheiat un capitol dureros din istoria românilor transilvăneni, inaugurîndu-se o eră nouă, care n-a fost însă nici ea scutită de momente dificile la început şi nici cruţată de profunde suferinţi într-o epocă mai recentă. După o mie de ani de viaţă încătuşată, de intoleranţă şi de asupriri, românii au găsit în sfîrşit elementul priincios evoluţiei lor normale : **libertatea.**

„Poporul român, spune Nicolae Iorga, este un popor născut în libertate, trăit în libertate şi căruia această condiţie de libertate este elementul primordial şi absolut pentru vieaţă".

PROCLAMAŢIA DE LA ALBA IULIA

Proclamaţia din 1 Decembrie 1918 constituie normativul de viaţă pe care şi l-au impus românii în momentul cînd treceau pragul adevăratei lor istorii naţionale. Ea merită să fie cunoscută în liniile ei esenţiale, deoarece nu constituie numai un program politic ci şi o atitudine : atitudinea sclavului de ieri, devenit stăpîn pe propriu său pămînt, faţă de asupritorul său milenar.

Românii n-au înţeles să se răzbune, ci, printr-un gest de înaltă ţinută morală, ei au întins o mînă împăciuitoare ungurilor cu care aveau să conlocuiască pe pămîntul Transilvaniei.

Adunarea naţională de la Alba Iulia a decretat într-adevăr :

1. „Deplină libertate naţională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie, prin indivizi din sinul său şi fiecare popor va primi dreptul de reprezentare în Corpurile Leguitoare şi la guvernarea ţării, în proporţie cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. — Deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile de Stat.

3. — Înfăptuirea desăvîrşită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieţii publice. Votul obştesc, direct, egal, secret.

4. — Libertatea de presă, asociere şi întrunire, libera propagandă a tuturor gîndurilor omeneşti".

Ce contrast, pe de altă parte între atît de liberala atitudine a revoluţionarilor români din

1 Decembrie 1918 — Tablou de Ion Grigore

1918 și îngustimea concepțiilor care au prezidat la revoluția ungară din 1848 !...

Nici unul din compartimentele vieții sociale n-a fost omis în această Declarație, sub semnul căreia trebuia să se desfășoare în viitor viața popoarelor din Transilvania.

Alcătuită într-o proporție covîrșitoare din țărani. Transilvania avea să cunoască o reformă agrară menită „să promoveze o nivelare socială și o potențare a producției".

„Fiecare țăran, spune proclamația din 1 Decembrie 1918, trebuie să aibă cel puțin atît pămînt cît poate lucra el și familia lui".

Intr-o țară în care existau latifundiari posedînd terenuri imense, măsurînd cîte 300 000 de jugăre cadastrale — 420 000 de ha. ! — exproprierea agricolă anunțată de români îmbrăca un caracter mai pronunțat revoluționar încă, decît însăși revoluția națională care a condus la alipirea Transilvaniei la România.

Născută din robie, dar hrănită cu cele mai entuziaste idealuri de libertate și frățietate, Declarația inaugurală a istoriei libere românești în Transilvania se termina cu aceste înaripate speranțe într-un viitor mai bun :

„Adunarea națională dă expresiune dorinței sale ca Congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip ca libertatea și dreptatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, și ca în viitor să se elimine războiul, ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale".

Din nefericire, aceste speranțe într-o comuniune internațională din care războiul să fie exclus pentru totdeauna s-au spulberat numai după două decenii de la exprimarea lor de către românii ardeleni la Alba Iulia. Trebuie totuși reținut faptul că în timpul acestor decenii, România ca membră a marei familii europene n-a făcut absolut nimic de natură a turbura pacea, oamenii ei politici și toți cei care s-au perindat la conducerea politicii externe românești străduindu-se mereu în decursul anilor să se alăture tuturor eforturilor pentru cimentarea păcii europene.

In special atitudinea României față de naționalitățile conlocuitoare a fost un factor esențial pentru păstrarea păcii în regiunea dunăreană. Românii au avut mereu vie în mintea lor imaginea sfîrșitului lamentabil al vastei împărății Austro-Ungare, consecință firească a lipsei totale de înțelegere a ungurilor față de naționalități.

SOL LUCET OMNIBUS

Popor eminamente tolerant — caracteristică, unanim recunoscută, a tuturor raselor neolatine — românii au ținut să și-i apropie pe maghiarii locuind între hotarele României, prin blîndețe și tratament egalitar.

In sfîrșit, pentru a da o imagine completă a concepției care a prezidat la legiferarea situației minorităților, cităm următoarea frază rostită de Octavian Goga în calitatea sa de ministru de interne, în 1927: „Noi căutăm să obținem satisfacție nu exercitînd vreo cît de mică violență contra concetățenilor noștri, dar printr-un simțămînt de echitate care trebuie să fie la baza convingerilor noastre politice".

Aceste concepții nu sînt izvorîte din vre-un interes momentan — realizările pe terenul practic confirmîndu-le cu prisosință — ci sînt însăși expresia concepției românești privitoare la tratamentul ce se cuvine popoarelor străine, pe care soarta le-a înfățișat pe acelaș teritoriu național românesc. La distanță de o jumătate de secol, două atitudini viguroase caracterizează perfect cele două mentalități.

Cînd în parlamentul unguresc dinainte de război, contele Ștefan Tisza a fost atacat de deputații ultra-șovini pentru ceia ce li se părea lor a fi o politică de moderațiune față de români, premierul ungar, care în tratativele cu românii din 1913, își păstrase integrală concepția ortodoxă a maghiarizării integrale, bătu totuși în retragere pentru ca în istoria maghiarismului să nu i se poate aduce acuzațiunea de a fi abdicat de la cauza superioară a maghiarismului care se confunda pentru întreaga pătură conducătoare a nației ungare, cu o politică de dominațiune orgolioasă și intransigentă.

Cînd însă în parlamentul românesc din 1863 un deputat ultra naționalist a pledat cauza intoleranței față de unii dintre minoritarii din acea vreme, Ion Brătianu, tatăl, care avea să joace un rol atît de însemnat în istoria României, s-a grăbit să zdrobească cu autoritatea-i masivă asemenea concepții.

„Dacă unii din dvs., se adresă Brătianu reprezentanților, puțini la număr, ai intransigenței naționaliste românești, puteți să amețiți cu astfel de cuvinte pe alegători, dar dvs. singuri vă creați o asemenea dificultate pe care o veți plăti scump, pentru că dați niște idei rătăcite alegătorilor dvs., **și ideile greșite nu pot să fie folositoare unei societăți**".

Atitudinea de toleranță și de înțelegere față de națiunile conlocuitoare, îmbracă deci în România un caracter de permanență neîntreruptă. Această atitudine este apanajul celor tari și românii transilvăneni au dovedit lumii întregi că după 10 secole de viață în întuneric, ei au reînviat la viața națională tot atît de puternici ca și strămoșii lor daco-romani.

Concepția politică pe care ei au îmbrățișat-o în clipa în care au devenit din nou puternici, a fost condamnarea întunericului care le-a fost hărăzit de o soartă implacabilă timp de un mileniu.

„Sol lucet omnibus".

Sub acest semn s-a dezvoltat viața naționalităților în Transilvania românească sub stăpînirea românească.

Milton G. Lehrer

FILE RUPTE DIN CARTEA RĂZBOIULUI

Gheorghe I. Brătianu

(1898—1953)

profesor de istorie la Universitatea din Iaşi (1924—1940), apoi la Universitatea din Bucureşti (1940—1947), unde l-a urmat la catedră pe N. Iorga. Membru al Academiei Române, autor al lucrărilor de sinteză : „O enigmă şi un miracol istoric : poporul român", 1940 ; „Problema continuităţii daco-romane", 1944 ; „Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti", 1945.

Interesul acestor pagini stă în faptul că ele sînt scrise nu numai de un adolescent, dar şi de un viitor mare istoric al românilor, care a fost totodată şi membru al unei atotputernice familii politice cu un rol decisiv în participarea românească la primul război mondial. Acest război a însemnat pentru români un război popular, o participare organică la împrejurările lui tragice urmate de un sfîrşit fericit. O ploaie de note, de amintiri, de însemnări de front, scrise de soldaţi, ofiţeri, civili au fost tipărite după aceea. Gh. I. Brătianu, nepotul lui Ion Brătianu care avusese un rol decisiv în revoluţia de la 1848, era în momentul izbucnirii primului război mondial licean. Încă din liceu tipăreşte prima sa contribuţie istoriografică pe o temă medievală.

În momentul intrării noastre între beligeranţi, nepotul paşoptistului Brătianu va pleca voluntar pe front. Gestul şterge ceva din păcatele lor fără a-i absolvi în întregime pentru proasta, dezastruoasa pregătire a războiului, care adusese România în pragul prăpastiei, salvarea venind mai ales de la devotamentul total al armatei şi al întregului popor după adînci şi lungi suferinţe, după disperări totale, care a dus pe mulţi dintre „patrioţii" amatori de discursuri vorbite şi tipărite în refugiu la Odesa în timp ce ţara se concentra cu tot ce avea mai bun şi mai rezistent în Moldova încă liberă.

După război, în 1924, Gh. I. Brătianu devine profesor la Universitatea din Iaşi, îşi începe suita de lucrări istoriografice care-l vor impune ca urmaşul cel mai de seamă al lui Nicolae Iorga, şi intră în viaţa politică rupîndu-se de partidul tradiţional al familiei sale. Deşi prestigios, acest mic partid personal n-a avut niciodată puterea politică, iar şeful său Gh. Brătianu n-a avut niciodată demnităţi guvernamentale sau funcţii de stat. Activitatea lui politică, trebuie spus, nu influenţa valoarea operei ştiinţifice care venită după gigantica şi intimidanta contribuţie a lui Nicolae Iorga, pe care Gh. I. Brătianu l-a recunoscut mereu ca pe un maestru al său, aduce în istoriografia românească un binevenit plus de coerenţă şi de sinteză. Ajuns la maturitate, savantul a ţinut să-şi dezgroape aceste însemnări de front şi să le dea publicităţii. G. Călinescu le găsea interesante prin notaţia psihologică rece, lucidă şi remarcă prezenţa aici a episodului care l-a inspirat pe Liviu Rebreanu pentru „Catastrofa". Reproducem cîteva din aceste pagini ca un omagiu pentru cel care n-a fost numai un om al catedrei, a ţinut să-şi susţină în tinereţe cu arma în mînă, în linia întîia a frontului, credinţele pe care şi-a clădit apoi opera ştiinţifică.

Soarele coboară încet spre Apus, scăldînd crestele în singe. Pe Coşna s-a dezlănţuit vijelia. Din toate unghiurile zării, tunuri de toate calibrele bat dealul ce se clatină, sub prăbuşirea grămezilor de oţel. Lipiţi de pămînt, deabia mai ridicăm ochii spre cer. În şuierături ameninţătoare, şrapnele crapă deasupra noastră, luminînd feţele trase de spaimă cu fulgerul spargerii. Cu ropot de grindină, gloanţele stîrnesc praful şi crengile rupte. Adesea, după ce trăzneşte peste noi, capul proiectilului coboară vijiind şi muşcă, spărgîndu-se, prin tufiş. Nici un adăpost, nici un şanţ: colbul ridicat de explozii pluteşte ca o negură. Vîrtejuri fumurii aruncă pietre şi bulgări, izbucnind în sus, spre norii negri şi grei ai obuzelor brizante. Suntem zguduiţi pînă în adîncul firii, deabia de putem, pe furiş, să mai răsuflăm fumul acru şi prăfuit. Singur, colonelul Hentzescu, nemişcat şi liniştit, îşi aprinde pe rînd, ţigările. „Automobilul!" a strigat cineva. Din fundul zării un grohăit uriaş se apropie şi creşte, ascuţindu-se în şuierătură înfricoşată. Un muget îngrozitor se prăvăleşte pe noi, ne-am făcut una cu pămîntul, ne lipim strîns de ţărîna aspră. Cu un urlet de locomotivă vijiie peste noi ceva fără margini, fără nume; vîntul ne-a pălmuit, ne apasă o suflare de vijelie. A trecut, trăznetul spargerii cutremură dealul. În spatele nostru, cerul s-a întunecat: o perdea de praf gălbui şi cenuşiu se înalţă în văzduh. Un pumn m-a izbit cu putere, trîntindu-mă din nou la pămînt. Bulgări şi bolovani ne plouă pe cap, îmi destup anevoie urechea plină de ţărînă. Treziţi din viforul morţii, ne deşteptăm cu greu la simţire, la viaţă, pe cînd noaptea desfăşoară încet, peste vîrful frămîntat, mantia ei ocrotitoare de întuneric.

. . . .

29 iulie.

Din Răsărit, faptul zilei înroşeşte culmile albăstrii. Ne înghite groapa şanţului acoperit, prin care ne strecurăm sub pămînt, ca prin măruntaiele dealului. O dungă de lumină ne călăuzeşte, în strîmtoarea neagră a tranşeei străbate adierea înviorătoare a dimineţii: am ajuns în creastă, la observatorul blindat. Îngust ca postul de comandă al unei corăbii de război, ne deschide, printre bîrne, o fereastră largă asupra zărilor duşmane. În lumina crescîndă a zilei, priveliştea de ieri ni se întinde iarăşi înainte, dar cu umbre şi colori schimbate. Este ceva mai tînăr şi mai proaspăt în razele născînde ce aştern polei de aur roş peste abureala văilor deabia deşteptate din somn. La intervale rare, focuri de puşcă plesnesc tăcerea. Departe, pe şosea, lîngă Hîrja, o dîră întunecoasă se tîrăşte în praf: e o coloană vrăjmaşă. Alături, pe un dîmb, vedem acum şi pete albicioase ninse peste noapte lîngă drum, corturi fără îndoială. De am avea şi noi tunurile lor grele, balauri a căror suflare să treacă munţii — marşul liniştit de dincolo s-ar preface în risipă sîngeroasă.

Desen de I. Theodorescu-Sion

. . . .

Iar urlă furtuna peste şanţul nostru. Bîrnele tremură, zguduite, pămîntul geme. Sub ploaia de bolovani şi schije, acoperişul se clatină. Vîrtejuri de praf întunecă vederea, ştergînd munţii şi cerul din ochii noştri. Jur împrejur se prăbuşesc loviturile, şuierînd adesea cîte patru de-odată. Cele prea lungi rad creasta, foşnind, parc-ar trece prin iarbă coasa fără margini a morţii. Vom mai trăi să vedem bolta albastră şi tihna zilelor calde de vară?

. . . .

Necontenit, telefonul se rupe, ca un fir de păianjen în vîltoarea vijeliei. Liniştit, ca la o plimbare, telefonistul iese din şanţ şi leagă la loc capetele desfăcute, în haosul de nimicire ce ne învăluie. De la 77 la 305, nu lipseşte nici o notă în uriaşa simfonie a prăpădului. Nervii tremură, obosiţi de supraîncordare; pînă şi colonelul începe a-şi răsuci mai repede, plictisit, nelipsitele ţigări. În învălmăşeala gîndurilor — m-am apucat să scriu o scrisoare, pe care n-o voi isprăvi — răsare o amintire: în timpul iernii, lîngă Iaşi, de pe dealul Sorogarilor, am luat parte la o tragere a şcolii de artilerie. Ţinta era un steag roşu — ci-că observator inamic. Vreo două ceasuri ne siliserăm să-l dăm jos. Zadarnic; cîrpa fîlfîia, sfidătoare, obraznică, de neatins. Avea-vom şi noi norocul acestei păpuşi?

. . . .

Firul s-a rupt din nou. Cele din urmă cuvinte, ce ne-au ajuns, ne îndeamnă să ieşim; infanteria se retrage peste noi, nu-i chip de rămas pe loc. Pornim, cu telefoanele de gît, cu mantalele strînse în braţe. La cîţiva paşi, şanţul e astupat; un obuz i-a prăbuşit pereţii. Prin gaura din acoperiş, ne căţărăm de bîrne sfărîmate, trăgîndu-ne spre lumină. Sub obuze ce troznesc, înnegrind

Desen de Iser

cerul, ne lăsăm la vale. Iarăşi dăm înapoi, aş trebui să mă simt zdrobit, deznădăjduit de încercările noastre zadarnice, de silinţele apărării înfrînte. Şi totuşi faptul singur de-a fi în mişcare, de-a umbla, mă umple de o bucurie nebănuită. Simt că în mine sufletul în fierbere s-a călit. Scăpată din înec, viaţa îşi cere, brutal, dreptul la sărbătoare. Ieşit o clipă din atingerea apăsătoare a primejdiei, sunt un om nou, dornic de luptă, gata de asalt, pentru care obuze şi gloanţe nu mai înseamnă decît umbra unei închipuri.

Alergînd printre tufe, am ajuns pe podişul strîmt din spatele Coşnei. Bătrînul comandant al Brigăzii ne întîmpină, înfuriat : l-a părăsit artileria. Comandantul grupului, sfîrşindu-şi muniţiile, şi-a retras bateriile mai la vale, spre Trotuş. Colonelul porneşte năvalnic, într-acolo. Suntem martorii, fără voie, a unei certe furioase între cele două căpetenii, care ajung la scoaterea pistolului. Excesul însuşi de mînie readuce sîngele rece şi liniştea. Acum s-a isprăvit, au plecat fiecare într-o parte, zgîriind pămîntul cu pintenii. Aghiotantul regimentului, gînditor şi diplomat, îmi spune : „penibilă scenă".

. . . .

Ca să sprijinim mai de aproape apărarea crestelor, un tun a fost urcat în cotitura drumului, la suiş. Trage, descoperit, la deznădejde. Tunurile de alamă înnegrite se aruncă grămadă, cu scufiile de cositor ale şrapnelelor roşii. Dar iată că se înşiră pe drum un lung alai de sărbătoare. Urcînd în lumina soarelui spre tunuri, satul întreg ne cară proiectile ; un şir nesfîrşit de copii, de fete, de neveste tinere şi bătrîne, de băieţaşi se îndreaptă spre noi. Spinarea bătrînelor se încovoaie sub povara obuzelor, nevestele le strîng în braţe ca pe nişte copii, mînuţele slabe ale băieţilor se încleştează pe alama sclipitoare. Un norod de cămeşi albe şi de tulpane viu colorate a înflorit, ca prin farmec, în pustietatea ucigătoare a cîmpului de bătălie.

. . . .

Am pornit din nou spre creasta păduroasă. Colonelul Keminger călăreşte înainte. Descălecăm, puştile pocnesc în apropiere ; prin drum, ţiuie sinistru gloanţe rătăcite. Intrăm în tufiş, ocolind linia primejdiei. Ne-am încurcat, nu mai este chip să ne îndreptăm prin desişul de nepătruns. Am pornit spre drum, să găsesc postul de comandă al Brigăzii de infanterie.

Alerg de-a lungul lanţului de trăgători. Culcaţi pe povîrniş oamenii trag, cam în neştire. Printre crengi răsare, o clipă, vîrful apropiat al Coşnei, acum duşmane. Între două tufe, un om zace înţepenit, cu mîna pe puşcă, — l-a doborît oboseala sau somnul cel veşnic. N-am vreme să mă opresc. M-am plictisit de atita îndoire şi ascundere, alerg în drum spre pomii rari care îşi înalţă gardul deasupra tufelor. Aş vrea să fiu peste tot, să mă fac sute de luptători, să îmbrăţişez întreaga întindere a bătăliei. Goarne răsună prin larmă ; cred că la noi au rămas cele din urmă, în războiul de astăzi. Un obuz zvîrle trosnind la cîţiva paşi, rădăcini, bulgări amestecaţi cu crengi. Privesc cum vîntul împrăştie printre copaci fumul întunecat. Nu-mi mai pasă, mă împinge înainte ceva deasupra puterilor mele, o nebunie. Alerg, orbit de razele soarelui şi de strălucirea aprinsă a focului lăuntric.

. . . .

Am părăsit postul de comandă. Într-o gaură, la rădăcina unui copac, comandantul brigăzii de infanterie şi-a instalat cancelaria. În zgomotul salvelor care se trag în apropiere, bătrînul dictează, imperturbabil : „Vă rog, scrieţi. Ziua de astăzi, ora care este, locul unde suntem"". Trăgînd cu coada ochiului spre creste, aghiotantul scrie de zor.

Acum ne întoarcem prin ripi, la vale. Asfinţitul îşi aşează trandafirii palizi pe vîrful copacilor. Lîngă noi, un pîrîu de munte îşi şopteşte cîntarea, sărind peste stînci. Fragi de pădure îşi arată capetele mici, roşii, prin iarbă : gustul lor acrişor răcoreşte setea ce ne stoarce. Nepăsătoare, senină, viaţa pădurii se dezvoltă mai departe. Iar încleştarea disperată în care se frămîntă soarta

Apărătorii Siretului ● Servanţii unei mitraliere antiaeriene în acţiune pe frontul Mărăşeştilor

unei ţări, care aruncă în zarul ursitei tot trecutul şi întregul viitor, va trece prin umbra neschimbată a crengilor, ca cearta necunoscută a două muşuroaie de furnici învrăjbite...

31 iulie.

Dumnezeu ne-a ascultat ; ieri seară Vînătorii de Munte au răzbit la Cireşoaia. Vrăjmaşul se retrage. Soarele biruinţii a răsărit peste noi. Bateria întîia să schimbe de poziţie, sus, la creastă ! Telefonul zbîrnîie de nerăbdare. Înainte ! În aerul viu al dimineţii pluteşte parcă duhul izbînzii înaripate ce ne mîna spre culmi. Caii trag puternic tunuri şi chesoane înhămate în pripă. Mai sus, fiecare

Desen de Ştefan Dimitrescu

pas recucereşte o palmă de pămînt strămoşesc, şterge urmele pîngăririi vrăjmaşe. Lîngă noi, un pluton se desfăşoară în trăgători, vîntul aduce vuiet de goarne şi de urale. În faţă, pădurea tace ; crestele s-au golit de duşmani. Cîteva împuşcături se mai rătăcesc prin tufiş. Tot mai aproape, lîngă vîrful Coşnei, răsună îmbătătoare, poruncitoare, goarnele asaltului. Uitate nopţile nedormite, oboseala, grijile covîrşitoare ale zilelor trecute ; urcăm, într-o bucurie fără margini, spre înălţimile recucerite. Iată vechile poziţii : poteca e plină de încărcătoare, de măşti, de arme. Din loc în loc, pete de sînge s-au închegat în lutul galben. Hîrtii, şepci rotunde, mantale, zac, rupte, printre crengi. De-a curmezişul drumului, cu faţa de ceară, întîiul mort ni se întinde la picioare: un bavarez cenuşiu. Fîşia unui fanion galben şi roş atîrnă de crengi. Călcăm peste baionete, peste coifuri greoaie, ocolind granatele de mînă risipite în graba fugii. Prin săpături, lopeţi şi tîrnăcoape au rămas pe urmele fugarilor, iar petele roşii tot mai dese şi-au scris povestea. Copaci rupţi şi trăzniţi s-au prăvălit pe cărare ; obuzele noastre n-au fost trase în zadar. Ne miră numărul de măşti împotriva gazelor care stau împrăştiate ; pe cît ştiu, noi n-am tras cu gaze, dar se vede că i-a înebunit bombardamentul.

Aproape de noi, o goarnă începe cîntecul înaintării. Prin tufişe, un lanţ de trăgători împuşcă în vale. Am ieşit într-o poiană, plini de avînt răzbunător ; de pe dealul Cindei, din faţă, ne primesc focuri de puşcă. Ţiuind, cîteva gloanţe se pierd printre crengi ; ce ne pasă ? Iată în sfîrşit un tun, tras anevoie de patru cai, împins de tunari care îl aşează între tufe. Obuzele trec din mînă în mînă, întîia lovitură bubuie prin vale. Ochită de-a dreptul, s-a spart pe creasta din faţă, răscolind copacii. Glasul biruitor al goarnei se ridică, aşa cum va fi sunat la Griviţa, acum patruzeci de ani ; cu strigăte de îndemn, pedestrimea se avîntă în văi. La simfonia goarnelor şi a uralelor, tunul îşi adaugă basul adînc. Este în ceasul acesta ceva care răscumpără zile întregi de înfrîngere şi deznădejde. Şi acum, prin colbul subţire al amintirilor, această clipă de izbîndă pătrunde, vie şi luminoasă, ca o rază de soare glorioasă şi aurie.

. . . .

Am regăsit locul vechiului post de comandă. În rîpă, cartuşele trase sau azvîrlite presară iarba. Iată şi ulciorul cu lapte, rămas întreg, aşa cum l-am părăsit ; bucuria nevestei din sat, care se plîngea ieri seară că i l-am pierdut. Oala aceasta şi-a bătut joc de baraj, de trăgători, de mitraliere, de obuze grele ; ne-a aşteptat cu credinţă întoarcerea.

Mă opresc în drum, lîngă un mort. A fost rănit întîi la cap; nişte cîrpe îi înfăşoară fruntea albă, ca de var. Buzele vinete s-au dezlipit ; e încă tînăr, nici barbă, nici mustăţi. Trăsăturile feţii sînt regulate şi subţiri. Lîngă el, în sînge, un album de muzică : Schubert. La cîţiva paşi, o scrisoare dintr-un orăşel german, un scris subţire, de femeie. Mamă, logodnică, cine ştie ? Citesc, ca o amară ironie, această frază : „Îmi pare aşa de bine că eşti acum într-un loc mai liniştit..."

Mi se strînge ceva în gît. Da, ştiu, e un duşman, un năvălitor, ţara mea e încălcată, pe acest necunoscut în haine sure l-a răpus apărarea unui neam cotropit de el şi de ai săi. Dar nu pot opri valul de milă şi de înduioşare care mă cuprinde năvalnic. Acest om a trăit, a simţit, a gîndit, a cîntat, cum arată filele rupte şi prăfuite care l-au însoţit în adîncimile tainice ale morţii. Acestui necunoscut i se deschideau zările largi ale tinereţii şi ale viitorului ; purta în el o energie, o simţire, o minte frumoasă, poate. Iar schija nebună care a cruţat ciobul de alături, a sfărîmat cîntecul acestei vieţi, spîrcuind nemiloasă şi neştiutoare. Uit că este îmbrăcat în hainele vrăjmaşului şi nu mai văd decît omul, un frate de suferinţă şi de jertfă. Şi aş vrea, la căpătîiul tinereţii secerate, să scriu în praful sîngeros vechile versuri, săpate undeva în slovă de mormînt, ca o recunoaştere şi o mîngîiere :

QVI ANTE DIEM PERIIT, SED MILES, SED PRO PATRIA.

. . . .

Pretutindeni, trupuri nedesluşite s-au prăbuşit. În aerul cald al amiezii, se ridică mirosul greu al leşurilor. Cîţi vor fi pierit în colţul acesta blestemat, de-ai noştri şi de-ai lor? Mulţi şi-au săpat singuri groapa în adăpostul şanţului, iar adăpostul li s-a făcut mormînt. Sîngele devine o obsesiune : calci în el la fiecare pas. Pe hîrtiile risipite, vulturi negri, hrăpăreţi, cruci de fier stau călcate în praful înfrîngerii. Ridic o gazetă mototolită, o deschid. „Das deutsche Volk... Poporul german trebuie să-şi întindă departe peste hotare semnele puterii sale. Neamurile celelalte se vor pleca în curînd ţării noastre nebiruite. Iată şi o scrisoare, căzută

Prizonieri germani : foştii „invincibili" ai lui Mackensen

alături : „Viaţa e grea, Süsztoff ist giftstoff geworden, dulcele s-a făcut otravă. Toate se isprăvesc, numai războiul, nu".

Gazeta scrie, imperioasă : „Viitorul nostru e sigur, mergem la izbîndă desăvîrşită, belşugul e cu noi". Scrisoarea îngînă, dureros : „Mă uit cu jale la norii ce pornesc spre voi, lăsînd soarele să ne ardă holdele. Ce vom mînca la iarnă?" Veşnică neschimbată poveste. Minciuna oficială a tiparului înăbuşe, cu pumn de fier strigătul de grijă şi de durere al filelor răzleţe.

. . . .

Mă întorc, trecînd cu băgare de seamă peste morţii care as-

tupă cărarea. Iată şi cel de adineauri. L-am lăsat îmbrăcat şi încălţat, acum picioarele i s-au dezgolit. La cîţiva paşi, unul din tunarii noştri îmi iese înainte, rîzînd. Mă uit cu mirare la pantalonii noi, de culoare sură, căptuşiţi cu piele la genunchi, la bocancii grei şi ferecaţi care mi se par în acelaşi timp noi şi cunoscuţi. Am înţeles, l-a despuiat pe mort. Ceea ce mi s-ar fi părut o impietate, a fost pentru el dreptul firesc al războiului. Şi la urma urmei, de ce nu ? Badea Ghiţă are şi el dreptate. Badea Ghiţă nu e, ca mine, un nou-venit pe cîmpul de luptă : a văzut morţii noştri semănaţi prin văile Ardealului, a văzut drumurile retragerii presărate cu trupuri româneşti. Ce-i pasă lui de Neamţul ăsta, un hoit ca toate hoiturile ?......... de Neamţ parşiv ! Bine i-a făcut. Pămînt a vrut, pămînt a găsit. Să se înveţe minte, ... de lifte, să mai umble cu chimicale şi mitaluri fără lege. Ce-a căutat în ţara noastră ? Iar Badea Ghiţă, înjurînd satisfăcut printre dinţi, şi-a însuşit hainele cele nouă, în locul zdrenţelor sale, din refacere. Da ! Badea Ghiţă are dreptate : este învingător şi teafăr, celălalt e învins şi mort. Să nu ne încurcăm în păienjenişul subţire al simţirilor gingaşe de acasă. În lupta vieţii, suflarea energiei brutale şi simple, a voinţii mărginite dar limpezi va birui întotdeauna.

. . . .

De pe înălţimile recucerite, ne aruncăm privirile înapoi, spre valea în care ieri ne împingea urgia, din care astăzi ne-a răsărit biruinţa. În lumina nepăsătoare a verii, întreaga vale a Trotuşului se desfăşoară înaintea noastră, cum se va fi arătat ieri, ca o vedenie de izbîndă şi de pradă, ochilor lacomi ai vrăjmaşilor. Ca un brîu sclipitor de argint, rîul şerpuieşte spre depărtările în care munţii se pierd în dealuri albăstrii : ţara Moldovii întreagă, ca un covor bogat, ni se întinde la picioare.

Sub noi, Tîrgul Ocnei pare o jucărie, casele mărunte, strînse grămadă între rîu şi saline, lăsînd ici-colo să răsară vreun turn de biserică. În depărtare, pete nedesluşite arată Tîrgul Trotuşului şi Oneştii, deasupra cărora se învîrte în zare un aeroplan. Toate aceste le-au privit acum cîteva ceasuri, cu poftă de cucerire, năvălitorii. Mîine trebuiau să pornească urmărirea prin străzile Oneştilor, iar cel mai tîrziu peste două săptămîni, la un an de la intrarea noastră în război, erau să calce biruitori peste Iaşii robiţi. Încă un şir de dealuri şi eram măturaţi din cel din urmă colţ al pămîntului nostru, visurile noastre cele mai scumpe risipindu-se în fumul şrapnelelor. Dacă treceau ieri de perdeaua de schije a barajului, dacă un singur regiment răzbea pînă în apa Trotuşului... Într-adevăr, sunt clipe care atîrnă deosebit de greu în cumpăna nestatornică a vremii.

Pe drumul ce urcă spre noi, de la Pîrîul Boghii, e mişcare şi viaţă. În lung alai, femei şi copii ne cară sus proiectile şi focoase lucitoare, întorcîndu-se la vale cu tuburile trase şi înnegrite. Urlînd, obuzul nemţesc se repede peste creastă, şi crapă de ciudă, răscolind pămîntul. Fetele se scoală, rîzînd de zăpăceala mătuşii speriate. Cîteva gloanţe rătăcite mai bizîie prin aer, dar nimic nu opreşte buna-voinţa sătencelor. Nici nu-şi dau seama că îndeplinesc vreun lucru deosebit, vreo faptă vitejească. Cum se duceau seara la fîntînă, cu doniţele pe umeri, tot astfel ne aduc şi acum hrana gurilor flămînde de oţel. E în vitejia lor ceva atît de simplu, de obişnuit, ca şi cum ar fi de la sine înţeles ca şi femeile să înfrunte primejdiile războiului. Şi totuşi, prin iadul de foc şi fum, rîzînd de urletele ameninţătoare ale ghiulelelor, ele torc firul ce ne leagă tot mai strîns de ţară. Ca o nouă friză a Panateneelor, şirul lor ridică, de-asupra slăbiciunilor trecătoare şi a şovăielilor omeneşti, întruchiparea Patriei veşnice, săpată în trupuri şi în suflete, în ţărînă şi în văzduh, mai trainic decît chiar în stînca slăvită a Acropolei.

În ochii tuturor, ele sunt icoana vie a Neamului în primejdie, amintindu-ne în fiecare clipă, de mai era nevoie, că un popor întreg, de la Vlădică la opincă luptă, pe viaţă şi pe moarte, pentru lege şi moşie, pentru vetrele încălcate, pentru ţărîna sfinţită de moaştele trecutului. Nu ne aduc numai plumb şi fier, ne înalţ şi sufletele prin pilda lor întăritoare. Căci ce semn mai frumos, ce simbol mai înalt al apărării îndîrjite poate fi, decît acest sat care se ridică întreg, luptînd, spre creşte şi spre slava strămoşilor ?

Am regăsit cîţiva prieteni. Se schimbă impresii şi amintiri. Una din ele mă izbeşte prin tragedia nemărturisită ce o cuprinde. Iată povestirea,

Buşteni. Monumentul eroilor români din primul război mondial

aşa cum am aflat-o şi eu, în uruitul roţilor spitalului nostru rătăcitor.

Ultimul asalt, la Cireşoaia, a fost extrem de greu şi de sîngeros. Prin desişul nepătruns al pădurii, pregătirea artileriei nu s-a putut face îndeajuns, iar cînd infanteria a pornit la ora hotărîtă, reţelele de sîrmă erau întregi şi mitralierele duşmane neatinse. Pe frontul regimentului din Bacău, una din ele, cu deosebire, secera cumplit. În jurul ei cîţiva honvezi bine adăpostiţi şi îndărătnici opreau în loc înaintarea. Zeci de oameni, ofiţeri din cei mai viteji, au căzut pradă tragerii ucigătoare a acestei maşini infernale. În sfîrşit, un grup mai norocos, călăuzit de un sergent hotărît întoarce poziţia ; sub loviturile lor, apărătorii se prăbuşesc peste mitraliera înţepenită. A mai rămas totuşi unul : ridică mîinile spre cer şi strigă prin larma care îi înconjoară : „Nu daţi, fraţilor, că şi eu mi-s Român". Sergentul însă nu-şi mai stăpîneşte furia : — „Acu ţi-ai adus aminte că eşti Român !" îi răspunde cu o înjurătură zdravănă. Şi granata aruncată cu sete sfărîmă în bucăţi mitraliera şi pe apărătorul ei. Dintre toate tragediile uriaşei încăierări, nu este oare aceasta cea mai sfîşietoare ?

O schiță de HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU

Se știe că H.P.-Bengescu a locuit în orașul Constanța cîtăva vreme. Pe tărîm literar, faptul s-a concretizat prin colaborări la periodice locale (cu cîteva articole, amintiri, poeme în proză etc.) dar și prin aceea că scriitoarea s-a aflat — în anii 1926—27 — în fruntea comitetului redacțional de la publicația tomitană **Dobrogea literară**. Asemenea amănunte au fost semnalate de E. Puiu și de noi în revista **Tomis**, în octombrie 1967 și decembrie 1970, iar prin rîndurile de față supunem atenției cititorului un fragment de proză intitulat **Cheiul**. Bucata a fost publicată în revista culturală **Plaiuri dobrogene** (director — Constantin V. Muche; vezi, **Litoral** din 30 iulie 1982), luna octombrie, anul 1926.

Din cercetările noastre rezultă că acest crîmpei de proză (început de schiță sau nuvelă ?, fragment de roman ?) n-a fost înregistrat de istoriografia literară pînă acum și nici nu figurează în volumele de proză ale autoarei. Mai mult, nici în fragmentele de roman neterminat, publicate de Dimitrie Stamatidi în **Manuscriptum**, nu se găsește piesa în discuție. În **Logodnicul** există o Ană (personaj principal, de altfel), dar nu e cea din **Cheiul**, și nici „materia" literară din el nu e de găsit în acest roman. Să fi uitat autoarea textul ? Să-l fi neglijat ? Ori l-a „topit" în „pasta" romanului, transformîndu-l total ? Poate, dacă ne ghidăm după numele personajului indicat mai sus și după locul acțiunii — Capitala țării.

Oricum ar sta lucrurile din acest punct de vedere, privit din unghi stilistic, **Cheiul** seamănă cu **Marea** din **Ape adînci** sau cu **Femeia în fața oglinzii** mai mult decît cu romanele scriitoarei. Și aceasta din cauză că peisajul realist se îmbină cu poetizarea lui, iar eroina e visătoaree, o romantică contemplativă și, pare-se, reflexivă. Astfel de note ne fac să credem că lucrarea a fost scrisă în epoca în care a fost publicată, fiind, la origine, o proză scurtă, din etapa **poematică**, să-i zicem, a prozei Hortensiei Papadat-Bengescu.

Victor Corcheș

CHEIUL FRAGMENT

Ana era străină și nu cunoștea tocmai bine orașul. E drept că într-o dimineață oarecare, trecînd spre locașurile Domniței Bălașa, văzuse șina albă a cheiului, vesel împestrițată la soare cu halele ei legate între ele de prăvăliile dese care își revărsau mărfurile spre trotuar. Parapetul era colorat la intervale de scoarțele atîrnate ca un decor spre vînzare. Piața de flori, piața de zarzavaturi, măcelăriile erau acolo ca și cum nu se puteau despărți de apa din care naște belșugul — și de acolo de pe malul ei trimeteau în sus revărsarea florilor și abundența lacomă pe care o mistuia orașul.

Acum Ana își cercetase o prietenă care locuia o casă mică, proaspăt fardată cu ulei vanilat, cu trei trepte de piatră care scoboară în trotuar. Casa prietenei era cam pe-acolo, pe lîngă dîmbul acela adorabil al Arhivelor, vechi ca și slova primelor codici.

Întorcîndu-se domol, Ana văzut orașul aplecîndu-se lin spre ea în mîngîierea serii. Se înnopta : dunga cheiului se desena discretă, tainică. Puncta luna plină a unui orologiu mut sau pica zarul greu al vreunei pendule ascunse undeva în cupole. Geamătul coardelor de vioară în vreo locandă pustie, însoțea respirația egală, dîra rîncedă a canalului în care pe-alocuri reverberele cumpătate puneau lumini de oțel, reflectate în petele gri ale țițeiului plutitor.

Mai alături cerul boltit, cu țintele stelelor mioape se uita de-aproape fără să se străvadă în undele abia mai limpezi ale gîrlei captive, unde care totuși mergeau leneș, somnoros.

Ici-colo spații prea albe întrerupeau ca un joc de Elfe, cu monolitele pietrelor de construcție, scurgerea molcomă a cheiului care încingea amoros corpul nocturn al Cetății.

...Apa aceea îngustă, strivită de pereții lespezuiți, cu scări mici de piatră care coborau în valul ei îngroșat de puroiul canalelor, era aceeași cu filonul limpede al izvorului în care se aplecase să bea răcoarea prielnică cel dintîi popositor care așezase acolo alveola din care avea să se dezvolte roiul orașului viu.

Ana se lăsă în voia poeziei simple a locului și ceasului. Privea sinceritatea naivă a lucrurilor cu simțiri naive și sincere, simțiri esențiale, descurcate din complexitate, ca și cheiul pasnic din turmentul Capitalei.

Glasul lăuntric luă în ea un ton profetic și trimetea cuvinte solemn orașului care venea în sus, dincolo de fâșia blajină și melodioasă a cheiului...

...„Căci acea Cetate va avea trup minunat, sînge viu și har divin, care se va fi sălășuit pe malul apelor dulci !"...

DE LA «PATRIOTISMUL DE CUVINTE» LA PATRIOTISMUL DE FAPTE

POLEMICI UITATE

Un cenzor moral recuzat

Scriitorimea din România de pînă la 1918 s-a implicat în toate marile probleme și evenimente ale timpului. S.S.R.-ul n-a putut rămîne indiferent la convulsiile timpului. La izbucnirea primului război mondial în România s-au exprimat două tendințe politice : una care dorea să intrăm în război alături de Franța și de Rusia, scopul fiind unirea românilor într-o singură țară, alta care argumenta în favoarea alianței cu Germania și Austro-Ungaria, de teama pornirilor anexioniste ale țarismului. A ciștigat în cele din urmă, după ani de expectativă, alianța cu Franța, Anglia și Rusia, susținută de o majoritate covîrșitoare. Dar pînă a se ajunge aici spiritele au vibrat, s-au înfierbîntat, au dat curs unor polemici și unor conflicte ale căror urmări se vor prelungi pînă după primul război mondial. De prisos să spunem că majoritatea scriitorilor români erau pentru un război care să ducă la unirea cu românii din Transilvania. Numărul mare de scriitori transilvăneni veniți de peste Carpați de-a lungul timpului (adăugați la marele număr de profesori și învățători ardeleni, care cu două generații înainte coborîse de peste munți) a contribuit foarte mult la radicalizarea opiniilor. Cînd toată lumea se pronunța pentru o intrare rapidă în război (temporizată de politica brătienistă din calcul) scriitorimea s-a pronunțat și ea prin inițiative individuale. Dar scriitorii doreau și o atitudine de breaslă și atunci au somat S.S.R.-ul să se pronunțe în favoarea unui punct de vedere — cu Franța sau cu Germania —, opțiunea așteptată fiind cea cu Franța care însemna conflict armat cu Austro-Ungaria și realizarea unui deziderat de veacuri al românilor. S.S.R.-ul a dat un comunicat ezitant și conciliant încercînd să se situeze pe deasupra acestor pasiuni, interese, direcții. Replica a fost promptă : o scrisoare descrisă iscălită de foarte mulți membri ai S.S.R.-ului somează organizația lor profesională să ia o atitudine clară în chestiunea la ordinea zilei. Rezultatul este o retractare a primului comunicat. De această dată S.S.R.-ul declară adeziunea sa la politica pentru împlinirea marelui ideal național și condamnă pe scriitorii care colaborau la publicațiile de orientare progermană. Va fi fost la mijloc, desigur, și o presiune de culise, foarte importantă, care era rezultatul iritației crescînde a unei părți a scriitorimii împotriva alteia, care ezita ori colabora la foile considerate de propagandă germană. În cauză erau, de pe atunci, Ion Slavici, Gala Galaction, Arghezi, Cocea și alții mai puțin importanți, urmăriți cu

Eugen Lovinescu

ostilitate de cercul de colaboratori şi redactori ai revistei Flacăra.

Chestiunea vinovăţiei acestor scriitori, mult trîmbiţată de adversarii lor a rămas în parte nelămurită. S.S.R.-ul după război, în urma evenimentelor petrecute şi a opiniei majoritare din sinul vieţii literare a exclus din rîndul membrilor săi pe cîţiva dintre colaboratorii foilor filogermane. Unii dintre aceştia au avut de suportat procese, cum este cazul lui Ion Slavici, Tudor Arghezi, Karnabatt. Nimeni n-a făcut pînă acum o cercetare atentă a faptelor şi a vinovăţiilor in cauză. O rotondă a Muzeului literaturii române a încercat rejudecarea procesului lui Ion Slavici, pe care participanţii l-au absolvit de vechile învinuiri, dar o cercetare minuţioasă a cazului nu s-a făcut. Cu atît mai puţin pentru ceilalţi. Situaţia nu este istoriograficeşte vorbind acceptabilă. Asemenea noduri de istorie literară se cer dezlegate printr-o anchetă atentă a faptelor şi printr-o concluzie bine formulată. Nu mai vorbim despre situaţia lui C. Stere, care a fost în chip special blamat şi exclus pur şi simplu din viaţa politică a ţării. Luminarea momentelor tulburi din vremea marii conflagraţii mondiale şi de după aceea este o datorie a istoriografiei literare româneşti, care se află încă la începuturile acţiunii de clarificare în această direcţie.

O colecţie de pamflete: „epiloguri literare"

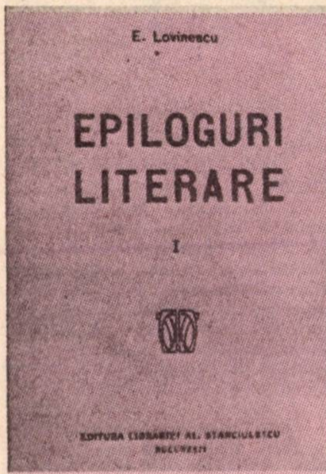
Între cei care au pus problema conduitei morale a scriitorilor după declanşarea primului război mondial a fost E. Lovinescu care a iniţiat în Flacăra o serie de „revizuiri morale" pentru a caracteriza pe scriitorii care nu înţelegeau să meargă cu Tripla Alianţă. Erau la mijloc nu numai un ideal naţional, nu numai o viziune politică europeană, ci şi interese de partid, opţiunea pentru Tripla Alianţă fiind a liberalilor. Fondul partizan al acestei înfruntări nu trebuie dat uitării. E. Lovinescu, fiu de senator liberal, afişînd credinţe liberale, a militat după puterile lui pentru intrarea în război alături de Franţa. Două volume de articole strînse din presa vremii atestă această orientare: Pagini de război, 1916 şi În cumpăna vremii (note de război), 1919. Militantismul lui E. Lovinescu s-a desfăşurat în condiţii de relativă stabilitate socială, politică statală, în vechile reviste ale României. Din clipa în care Bucureştiul cade şi ocupaţia germană se instalează peste tot în teritoriul ocupat, E. Lovinescu nu mai scrie în gazetele bucureştene. El nu va scrie nici în cele ieşene, cîte mai erau în condiţiile disperate ale apărării României la fruntariile Moldovei. Numele lui nu va fi găsit de pildă în revista "România" pe care o scotea la Iaşi Mihail Sadoveanu ajutat de Corneliu Moldovanu, de Ion Minulescu, de P. Locusteanu, venit de la Flacăra, şi de alţii decît o singură dată. Cauzele nu ne sînt cunoscute, dar una din ele explică în parte această absenţă: E. Lovinescu s-a aflat o vreme printre refugiaţii de la Odesa, în valul care a părăsit ţara de spaima căderii ei integrale în mîinile germanilor. Întors din bejenie criticul revine la Bucureşti unde scoate nu după mult timp Lectura pentru toţi (1918—1919) şi Sburătorul (primul număr la 19 aprilie 1919). Este prima dată cînd E. Lovinescu prezidează publicaţii proprii, prima dată cînd nu mai solicită un loc de colaborator şi o rubrică într-o revistă direcţionată de altcineva, ci scrie într-una condusă de dînsul. El va relua aici firul vechii activităţi la proporţii noi, dezvoltînd pe un spaţiu mai potrivit cu aspiraţiile şi posibilităţile lui scriitoriceşti, idei şi proiecte anterioare. Între acestea se află şi o serie de „revizuiri morale" noi, care reiau linia celor de dinainte de intrarea noastră în război.

Noua serie de „revizuiri morale" prilejuieşte lui E. Lovinescu pagini pamfletare susţinute, care vizează pe: Mihail Sadoveanu, George Topîrceanu, Demostene Botez, D.D. Pătrăşcanu, Cezar Petrescu. Majoritatea acestor pamflete au fost tipărite în volumul de Epiloguri literare, notat cu I roman, dar fără nici o continuare. O parte din articolele de aici vor fi presărate în cuprinsul unor cărţi viitoare ale criticului. Epilogurile literare este o carte care-l mai exprimă încă pe E. Lovinescu cel de dinainte de război, întregul volum fiind răfuiala, ultimă ca semnificaţie, a unor socoteli începute şi încă neîncheiate înainte de război. Sumarul cărţii se alcătuieşte din răspunsurile pe care E. Lovinescu le dă scriitorilor de la Însemnări literare (condusă de Mihai Sadoveanu şi George Topîrceanu) şi de la Hiena (Pamfil Şeicaru). O idee de gravitatea caracterizărilor lui E. Lovinescu se poate obţine şi din cea mai rapidă răsfoire a paginilor pe care ni le-a lăsat în Sburătorul sau în Epiloguri literare. La Mihail Sadoveanu ni se vorbeşte despre o „prăpastie morală" care s-ar fi căscat între scriitor şi convingerile lui. Topîrceanu nu este nici măcar numit: el este pur şi simplu Caliban „bruta păroasă şi hirsută". Tot aici „lubrica maimuţă" este după toate semnele Demostene Botez amestecat şi el în schimbul de „amabilităţi" dintre Sburătorul şi Însemnări literare.

Arghezi este în aceeaşi carte pamfletară un şef de şcoală literară, care ilustrează şi stimulează un viciu naţional : „pamfletul de cuvinte". Despre D. D. Pătrăşcanu, unul din tovarăşii de idei politice ai lui Constantin Stere, E. Lovinescu scrie un pamflet violent botezindu-l de ocazie pe scriitorul ieşean cu numele Veveriţă : „Veveriţă nu reprezenta nimic : nici cultură, nici convingere, nici talent, nici personalitate". Puţine din cărţile pe care le-a tipărit E. Lovinescu sint atit de decis ofensive şi violente. Iar cuvîntul de „epilog" în titlul cărţii are semnificaţia unei slujbe de adio.

Prolog banal

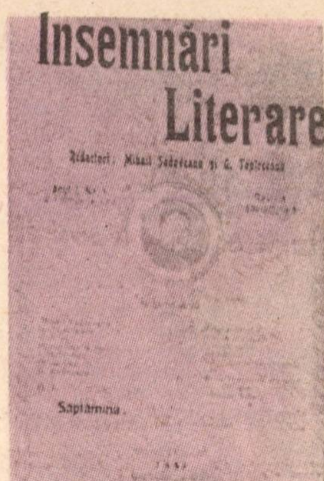
Configuraţia polemicii dintre Sburătorul şi Însemnări literare s-a precizat treptat sub ochii cititorilor, de la un număr la altul. Apoi imaginea ei globală s-a pulverizat. E. Lovinescu şi-a tras rapid într-o carte aceste articole. M. Sadoveanu le-a lăsat să doarmă în revista de origină. Tîrziu, după al doilea război mondial unul din ele a intrat în volumul de Mărturisiri şi apoi în seria de Opere. Nici G. Topîrceanu nu şi-a introdus în volume polemica cu E. Lovinescu, dacă exceptăm o Scrisoare din Migdale amare. Înainte deci de orice concluzie privitoare la această polemică şi la oamenii care au dus-o este inevitabilă reconstituirea corectă a schimbului de replici, ca într-o piesă de teatru. Distribuţia era importantă, regia a fost alternativă după cum se răspunde, condeiele — mari, deci spectacolul

merită toată atenţia.

Polemica de care ne ocupăm nu este însă un război exclusiv între Însemnări literare şi Sburătorul. Mai exact spus este un război între Însemnări literare şi E. Lovinescu, directorul proaspăt a două publicaţii postbelice. Criticul care bătuse la uşa multor publicaţii înainte de război işi scrie directorial numele atit pe Sburătorul din aprilie 1919, cit şi pe magazinul lunar ilustrat Lectura pentru toţi care apar imediat după Unire în decembrie 1918. Ultima publicaţie era un lunar de inspiraţie şi finanţare oficială, mai exact regală, în care se căuta oglindirea faptelor din războiul care dusese la Unirea din 1918 şi mai ales a rolului familiei regale. E. Lovinescu se adaptează profilului acestui magazin pe care-l şi teoretizează. Cu această explicaţie programatică începe cronologia conflictului dintre E. Lovinescu şi publicaţia ieşeană. Într-un editorial, scris evident de criticul care va scoate în curînd Sburătorul, se afirmă că Lectura pentru toţi „nu e o revistă urmărind o direcţie literară hotărîtă", dar că „scrisul nostru va avea acest scop : să trezească energiile neamului spre patria comună, să-i lege pe toţi prin firul solid al dragostei şi interesului". (Lectura pentru toţi, decembrie, 1918).

Însemnările literare conduse de Mihail Sadoveanu şi G. Topirceanu primesc la Săptămîna cu ironie „Programul d-lui Lovinescu". Ei descoperă mai întîi contradicţia dintre negarea unui program şi existenţa declarată a unuia ca şi faptul că E. Lovinescu descoperă acum „stratele adînci" ale societăţii româneşti renunţind la mai vechile lui teorii estetice de natură elitistă. „Noi ne amintim şi de alt program, cu panglicuţe şi danteluţe, al d-lui Lovinescu Pe atunci, exigenţa d-sale estetică cerea o literatură de idei, „o poesie intelectualistă". aristocratică, subţire, care să inlocuiască odată literatura... pe care tocmai o pretinde şi o propovăduieşte astăzi d. Lovinescu". Era un flagrant delict de inconsecvenţă pe care revista interimară a prestigioasei Vieţi româneşti, Însemnări literare il subliniază cu promptitudine. Reacţia ieşeană nu trece ignorată de E. Lovinescu. El tipăreşte in magazinul regal, pe care vizibil il redactează şi o scrie aproa-

pe singur o notă : Pentru „Însemnări literare" şi alte reviste (nr. 3, februarie, 1918). Răspunsul lovinescian nu este teoretic ci disociativ : teoriile vechi rămin valabile, dar nu pentru micul almanah care era Lectura pentru toţi unde „am socotit că din război se pot da pagini frumoase, documente interesante sau numai simple curiozităţi". In discuţie nu era însă profilul revistei ci credinţele literare ale lui E. Lovinescu, în vădită contradicţie cu publicaţia pe care o patrona. Criticul îşi va rezerva, e adevărat, contribuţia literară pentru Sburătorul, care va apare la puţină vreme (19 aprilie 1919), ceea ce nu ne împiedică să observăm că el evoluează în cazul Lecturii pentru toţi pe un teren străin declaraţiilor lui programatice anterioare. Însemnările literare primesc nota cu următorul comentariu scurt şi sec : „Răspunzînd unei notite a noastre din No. trecut, d. Lovinescu declară că perzistă în vechile d-sale teorii estetice, şi lasă să se înţeleagă că o mare parte din bucăţile publicate în „magazinul literar" pe care-l conduce, nu se potrivesc cu acele teorii (deci nu-i plac). E o mărturisire francă împotriva căria n-avem nimic de zis. (Nr. 9, 31 martie 1919). Semnează G.T., adică George Topîrceanu. Cam la atît se reduce prologul : o notă banală, un răspuns, şi o revenire. Nu s-ar putea zice că de aici va ieşi un incendiu. Nimic nu-l anunţa, mai ales că G.T. şi revista lui nu mai revin. Dar revine ...E. Lovinescu.

Ce ascunde «Lectura pentru toţi»

În Memorii E. Lovinescu trece peste momentul magazinului Lectura pentru toţi. Îl vom găsi însă în Schiţa bio-bibliografică din 1942, expediat rapid ca pe un moment de trecere legat de febra patriotică a momentului. Recunoaşte aici că Lectura pentru toţi era „o rupere de la linia estetică", dar nu insistă in nici un fel asupra situaţiei. Adevărul e că Lectura pentru toţi era o publicaţie de compromis din mai multe puncte de vedere. Simpla ei răsfoire ne arată că era o tipăritură emanată de curtea regală şi că E. Lovinescu acceptase postura de cîntăreţ postbelic al perechii regale în schimbul unor facilităţi de presă. Observaţia Însemnărilor literare nu era deci in totul gratuită şi cu atît mai mult nu îndreptăţea urmările de care ne vom ocupa.

Revanşa criticului E. Lovinescu, pentru ironia privitoare la inconsecvenţa programatică a carierei sale literare, este exprimată de atacul în ordine morală pe care-l îndreaptă brusc cu prilejul unei recenzii la volumele lui Corneliu Moldovanu Sărbătoarea pîinei şi Majestatea morţii împotriva scriitorilor vinovaţi de a nu fi mers cu Tripla Alianţă, fie din filogermanism, fie din alte motive. Este un denunţ politic în toată legea, care ocupă cea mai mare parte a surprinzătoarei recenzii, de unde şi concluzia că ea este paravanul străveziu al dorinţei de a încondeia negativ şi a oferi vindictei publice pe adversarii literari de la Iaşi.

E. Lovinescu fixează aici în apă tare figura celui nemulţumit, sastisit, „domnul obosit" de apariţia numeroalor documente şi jurnale de front.

„Domnul acesta obosit, scrie E. Lovinescu, poate avea mai multe înfăţişări. Dacă soarta l-a făcut prizonier din prima zi a războiului, d.C. Stere a avut grija de a i-o corecta, aducîndu-l la Bucureşti pentru a-l ajuta în opera de demobilizare a spiritului public şi de cooperare la Mitteleuropa inamicului: am numit pe junele Topîrceanu. Dacă soarta nu l-a dat inamicului ca prizonier, de abia a aşteptat epoca de aur a armistiţiului pentru a-şi revărsa ura de ţară în proza pamfletară a unui ziar apărut cu subvenţia comendaturei germane din Iaşi: am numit pe şi mai junele Demostene Botez, care a devenit tot mai mult Botez şi mai puţin Demostene. Dacă soarta l-a lăsat la Bucureşti, a participat sgomotos la toate comploturile antidinastice şi a terorizat pe cunoscuţi cu umbra Kaizerului salvator. Trebuia să batem drumul Canossei berlineze pentru a ni se trimite o odraslă imperială pe tronul ţării: am numit pe humoristicul Patraşkanu. Sau şi mai rău, s-a scufundat in lectura Bibliei pentru a scoate cuvintele arhaice cu care să îndemne armata română la dezastre, în numele unui Dumnezeu ce a „îmblînzit" mînia duşmanului: am numit pe cucernicul Galaction. Rămas la Iaşi a făcut propagandă filogermană a împrăştiat zvonuri alarmiste şi a bîrfit armata cu o perseverenţă infernală: am numit o duzină de agenţi ai „Kulturii" germane, care n-au decît cusurul de a nu şti nemţeşte. Încolo „miteleuropeni" şi dînşii ca şi d.C. Stere. Acest domn e obosit. Mai sunt şi alţii. Unii se sbat încă în ghiarele curţilor marţiale; alţii presimt că vor ajunge tot acolo. Cei mai mulţi au pe conştiinţă articole din epoca neutralităţii sau a armistiţiului, despre care nu mai vor să-şi amintească. Deci: de ajuns cu războiul. Să vorbim de altceva.

Iată că nu vom vorbi de altceva".

E. Lovinescu aruncă deliberat cu acest articol paie pe foc: sensibilitatea societăţii româneşti postbelice era destul de inflamată şi dornică de victime după război. Lista celor incriminaţi este legată de Viaţa românească al cărei director spiritual, C. Stere fusese şi rămăsese un celebru filogerman, exprimînd de altfel tendinţa întregii redacţii.

De la planul pur literar al notelor din Însemnări literare, E. Lovinescu a ajuns prin escaladare la un plan politic. Atacul este şi mai bine precizat în finalul belicoasei recenzii: „Printre alte efecte mari, războiul, scrie în continuare E. Lovinescu, a adus după el şi o limpezire a valorilor morale în ochii publicului atît de des înşelat. Ţara noastră era plină de moralişti (...) Războiul i-a clasat

